

B. G. Σχ

**ΠΟΙΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΚΑΘΟΡΙΖΟΥΝ ΤΗ ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ
ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΕΡΓΑΣΙΑΚΟ ΧΩΡΟ ΣΤΗΝ
ΕΛΛΑΔΑ**

ΜΕΤΕΧΟΥΣΕΣ ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ

Αλεξανδριδη Βάλια
Λορέντζου Κατερίνα
Παλιοθεοδώρου Γεωργία

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ

Dr. Johnson - Τουρνά Αμαλία
Καθηγήτρια

Πτυχιακή για τη λήψη του πτυχίου στην Κοινωνική Εργασία από το τμήμα Κοινωνικής Εργασίας της Σχολής Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας του Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος (Τ.Ε.Ι) Πάτρας.

ΠΑΤΡΑ 10 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1995

ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ	1550 Β
----------------------	--------

Η επιτροπή για την έγκριση της Πτυχιακής Εργασίας:

Dr. Johnson - Τουρνά Αμαλία
Καθηγήτρια Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας
Σ.Ε.Υ.Π. Τ.Ε.Ι. ΠΑΤΡΑΣ

Πανταζάκα - Στρατίκη Αθανασία
Καθηγήτρια Εφαρμογών Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας
Σ.Ε.Υ.Π. Τ.Ε.Ι. ΠΑΤΡΑΣ

Γεωργίου Κωνσταντίνος
Καθηγήτρια Εφαρμογών Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας
Σ.Ε.Υ.Π. Τ.Ε.Ι. ΠΑΤΡΑΣ

Π Ι Ν Α Κ Α Σ Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Ω Ν

	Σελ.
ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ.....	VI
ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ.....	VII
ΠΙΝΑΚΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΜΩΝ.....	IX
ΚΕΦΑΛΑΙΟ I	
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
Το πρόβλημα.....	2
Σκοπός της μελέτης.....	3
Ορισμοί Όρων.....	4
Ιστορική Αναδρομή	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ II	
ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΑΛΛΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΚΑΙ ΣΧΕΤΙΚΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΑΤΩΝ	
Α. ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΚΑΘΟΡΙΖΟΥΝ ΤΗ ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ	
ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΕΡΓΑΣΙΑΚΟ ΧΩΡΟ.....	15
1. Οικογενειακό Περιβάλλον	
α. Η Οικογένεια ως θεσμός.....	16
β. Η σύνθεση της οικογένειας.....	16
γ. Η επίδραση της οικογένειας στη διαμόρφωση θέσεων και ρόλων.....	18
δ. Ανατροφή και διαπαιδαγώγηση αγοριών και κοριτσιών μέσα στην οικογένεια.....	20
ε. Συμπεράσματα.....	24
2. Σχολικοί Θεσμοί	
α. Ποιοί είναι οι σχολικοί θεσμοί και πως λειτουργούν για τα παιδιά.....	26
β. Μηνύματα που μεταφέρουν οι σχολικοί θεσμοί για την εικόνα και το ρόλο του άνδρα και της γυναίκας.....	27
3. Τα Αναγνωστικά	
α. Η σημασία του Αναγνωστικού βιβλίου.....	31
β. Το περιεχόμενο των Αναγνωστικών.....	32

- Η Οικογένεια.....	33
- Η Μητέρα.....	34
- Ο Πατέρας.....	36
γ. Συμπεράσματα.....	37
δ. Έρευνες για τους ρόλους των δύο φύλων στα σχολικά εγχειρίδια.....	38
ε. Μηνύματα Συγγραφέων για τη θέση της γυναίκας.....	41
4. Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας	
α. Εισαγωγή.....	44
β. Η επίδραση των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας στη διαμόρφωση αντιλήψεων.....	44
γ. Πως παρουσιάζουν τη γυναίκα τα Μ.Μ.Ε.....	45
δ. Παραδείγματα από την ελληνική τηλεόραση.....	49
5. Η Προκατάληψη	
α. Η γένεση της προκατάληψης: μία σύγχρονη θεωρητική άποψη..	52
β. Πηγές της προκατάληψης	
- Η Οικογένεια.....	54
- Το Σχολείο.....	55
- Ο Πολιτισμός.....	55
- Τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας.....	56
- Φήμες, Διαδόσεις, Χτυπητές Φράσεις.....	56
- Γενικεύσεις και αδυναμίες κριτικής ικανότητας.....	56
γ. Τα Στερεότυπα.....	58
δ. Απόψεις για την Προκατάληψη.....	59
ε. Η επίδραση της προκατάληψης στη διαμόρφωση της θέσης γυναίκας	61
B. Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΗΜΕΡΑ..	33
Γ. Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΕΡΓΑΣΙΑΚΟ ΧΩΡΟ.....	65
1. Εμπόδια που συναντά η γυναίκα στην επαγγελματική της σταδιοδρομία και στην ίση προς τους άνδρες αξιοποίησή της.....	68
α. Το δέσιμο της γυναίκας με το χώρο.....	68
β. Ο διαχωρισμός των επαγγελμάτων σε ανδρικά και γυναικεία	69

γ. Η επικουρικότητα της επαγγελματικής γυναικείας απασχόλησης.....	70
δ. Η ανδρική επαγγελματική φιλοδοξία.....	71
ε. Άνδρες και γυναίκες στον επαγγελματικό χώρο.....	71
στ. Η ευθύνη του καλού νοικοκυριού	72
ζ. Μητρότητα.....	73
2. Συμπεράσματα.....	75
3. Θεσμικές Αλλαγές για την εργαζόμενη Ελληνίδα.....	76
4. Σύλλογοι Γυναικών: η συμβολή και οι στόχοι τους.....	79
Δ. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥ	
α. Ο Κοινωνικός Λειτουργός σαν άτομο.....	82
β. Χώροι εργασίας του Κοινωνικού Λειτουργού και το έργο του σε αυτούς.....	83
- Σχολεία.....	83
- Σύλλογοι Γυναικών.....	83
- Κοινοτικά Κέντρα και Πολιτιστικοί Σύλλογοι.....	84
ΚΕΦΑΛΑΙΟ III	
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.....	85
ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV	
ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	89
ΚΕΦΑΛΑΙΟ V	
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	100
ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ.....	104
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	
A. ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ.....	109
B. ΠΙΝΑΚΕΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΜΩΝ.....	125
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	134

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ

Για την ολοκλήρωση της μελέτης μας θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε την υπεύθυνη καθηγήτρια κα. Johnson-Τουρνά Αμαλία τόσο για τις σωστές κατευθύνσεις που μας έδωσε όσο και για την ηθική υποστήριξη.

Επίσης θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τον Διευθυντή του Δημοτικού Σχολείου Δεμενίκων κ. Ζώτο, και την Διευθύντρια του Αρσακείου Δημοτικού κα. Μηλιτσοπούλου για την βοήθεια που μας προσέφεραν στην πραγματοποίηση της έρευνας.

Ιδιαίτερα ευχαριστούμε τις γυναίκες που πρόθυμα δέχτηκαν να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο, αφού χωρίς τη δική τους συμμετοχή δεν θα ήταν δυνατή η πραγματοποίηση της έρευνας.

Ευχαριστούμε τους εκπαιδευτικούς του Υπολογιστικού Κέντρου της Σ.Ε.Υ.Π., και ιδιαίτερα τον κ. Οικονομόπουλο Σωτήρη και τον κ. Γεωργακάκο Στέλιο για την πολύτιμη βοήθεια στην εγγραφή και στην τύπωση της μελέτης μας. Για τον ίδιο λόγο ευχαριστούμε τον σπουδαστή Μηχανολογίας Μαγγανά Παναγιώτη.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

Βασικός σκοπός της μελέτης αυτής ήταν η προσπάθεια να μελετηθούν ορισμένοι παράγοντες που -σύμφωνα με την άποψή μας- καθορίζουν τη θέση της γυναίκας στον εργασιακό χώρο και στην οικογένεια στον ελλαδικό κυρίως χώρο.

Αναγνωρίζοντας το ακαθόριστο πλαίσιο αναφοράς της έννοιας «θέση της γυναίκας» και μετά από τη μελέτη συγκεκριμένης βιβλιογραφίας, σαν ειδικότερος σκοπός της μελέτης τέθηκε το να αποτυπωθούν και να καταγραφούν συγκεκριμένες διαστάσεις του θέματος (μοίρασμα των οικιακών υποχρεώσεων μεταξύ των συζύγων, μέγιστο των αγοριών και κοριτσιών μέσα στην οικογένεια με βάση το φύλο, στερεοτυπικές απόψεις που επηρεάζουν τις ίδιες τις γυναίκες και δείχνουν πως αυτές αντιλαμβάνονται τη θέση τους) και πως αυτές οι διαστάσεις συνθέτουν - κατά ένα μέρος- τη θέση της γυναίκας.

Με βάση το θέμα διατυπώθηκαν υποθέσεις-ερωτήματα πάνω στα οποία στηρίχθηκαν και οι παράμετροι - ζητούμενα της έρευνας. Επίσης, σύμφωνα με το θέμα και τα ζητούμενα, το διερευνητικό είδος έρευνας εξυπηρέτησε τους σκοπούς.

Μετά από τη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας πραγματοποιήθηκε προέρευνα σε 12 άτομα με ενθαρρυντικά αποτελέσματα (όσον αφορά την ευκολία στο να απαντηθεί το ερωτηματολόγιο και την ποιότητα των απαντήσεων από τους ερωτώμενους) και στη συνέχεια έγινε η κυρίως έρευνα σε 57 άτομα, γυναίκες έγγαμες με παιδιά και των δύο φύλων, εργαζόμενες και μη. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε 2 Δημοτικά Σχολεία της Πάτρας (Δημοτικό Σχολείο Δεμενίκων και Αρσάκειο Δημοτικό Σχολείο) αφού εξασφαλίστηκε η συνεργασία των Διευθυντών τους.

Σε γενικές γραμμές τα αποτελέσματα έδειξαν πως οι γυναίκες του δείγματος σηκώνουν μόνες του το βάρος των οικιακών ασχολιών (είτε εργάζονται είτε όχι) μεγάλο μέρος έχει στερεοτυπικές αντιλήψεις για τα δύο φύλλα και η άκαμπτη ή όχι συμπεριφορά των γονιών τους -και κυρίως

της μητέρας τους επηρεάζουν τις ίδιες και ενισχύουν ή όχι την ίδια σχεδόν συμπεριφορά. Το ίδιο επιβεβαιώνουν και τα στατιστικά στοιχεία της έρευνας που παραθέτονται αναλυτικά και σε πίνακες στο κεφάλαιο των αποτελεσμάτων αυτής της μελέτης.

Ωστόσο πρέπει να σημειωθεί ότι τα αποτελέσματα στα οποία κατέληξε η συγκεκριμένη έρευνα, δεν είναι δυνατόν να γενικευτούν στον ευρύτερο πληθυσμό αλλά μόνο στον πληθυσμό των 57 ατόμων-ερωτώμενων.

Επίσης, η μελέτη αυτή αποτελεί μόνο μία αρχή και μία μικρή προσέγγιση του θέματος αλλά και ένα ερέθισμα για ευρύτερες μελέτες και προεκτάσεις.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΜΩΝ

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Ποσοστό ανδρών και γυναικών (συζύγων) που ασχολείται με τις οικιακές δουλειές ΠΑΝΤΑ.....94

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Ποσοστό ανδρών και γυναικών (συζύγων) που ασχολείται με τις εξωτερικές δουλειές ΠΑΝΤΑ.....94

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Ποσοστό αγοριών και κοριτσιών που δεν ασχολούνται ΠΟΤΕ με δουλειές.....96

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Ποσοστό αγοριών και κοριτσιών που ασχολούνται ΣΥΧΝΑ με δουλειές.....96

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Ποσοστό μητέρων που θα αγόραζε κατασκευές για τα αγόρια και για τα κορίτσια.....97

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

Ποσοστό μητέρων που θα αγόραζε κούκλες για τα αγόρια και για τα κορίτσια.....97

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

Ποσοστό μητέρων που θα αγόραζε αυτοκινητάκια για τα αγόρια και για τα κορίτσια.....98

ΠΙΝΑΚΑΣ 8

Άποψη "αν και υπάρχουν γυναίκες που ασχολούνται με δύσκολα επαγγέλματα, η θέση της γυναίκας είναι στο σπίτι".....98

ΠΙΝΑΚΑΣ 9

Άποψη "μία εργαζόμενη μητέρα δεν πρέπει να σκέφτεται την επαγγελματική της εξέλιξη".....126

ΠΙΝΑΚΑΣ 10

Άποψη "οι δουλειές του σπιτιού είναι καθαρά γυναικεία αρμοδιότητα".....126

ΠΙΝΑΚΑΣ 11

Άποψη "οι άνδρες δεν κάνουν τις δουλειές του σπιτιού τόσο καλά όσο οι γυναίκες".....127

ΠΙΝΑΚΑΣ 12

Άποψη "όλες οι οικιακές δουλειές μπορούν να γίνουν και από τους δύο συζύγους".....127

ΠΙΝΑΚΑΣ 13

Η φροντίδα των παιδιών, βασικός λόγος που δεν εργάζονται οι 26 γυναίκες του συνολικού δείγματος.....128

ΠΙΝΑΚΑΣ 14

Η φροντίδα του σπιτιού, βασικός λόγος που δεν εργάζονται οι 26 γυναίκες του συνολικού δείγματος.....128

ΠΙΝΑΚΑΣ 15

Η μη ύπαρξη οικονομικής ανάγκης, βασικός λόγος που δεν εργάζονται οι 26 γυναίκες του συνολικού δείγματος.....129

ΠΙΝΑΚΑΣ 16

Επαγγέλματα στα οποία δεν είναι ικανή να εργαστεί μία γυναίκα σύμφωνα με την άποψη του δείγματος.....95

ΠΙΝΑΚΑΣ 17

Συχνότητα που οι γυναίκες ενημερώνονται για τη μαγειρική.....129

ΠΙΝΑΚΑΣ 18

Άποψη "για την επιτυχία ενός τηλεοπτικού προγράμματος

είναι απαραίτητη η παρουσία γοητευτικών γυναικών".....	130
ΠΙΝΑΚΑΣ 19	
Άποψη "είναι αρνητικό για τη γυναίκα να χρησιμοποιείται σε διαφημίσεις προβάλλοντας τα σωματικά της προσόντα".....	130
ΠΙΝΑΚΑΣ 20	
Άποψη "η τηλεόραση προβάλλει τη γυναίκα σαν σεξουαλικό αντικείμενο".....	131
ΠΙΝΑΚΑΣ 21	
Άποψη "η τηλεόραση προβάλλει τον άνδρα σαν σεξουαλικό αντικείμενο".....	131
ΠΙΝΑΚΑΣ 22	
Τα κορίτσια είναι πιο συναισθηματικά από τα αγόρια.....	99
ΠΙΝΑΚΑΣ 23	
Τα αγόρια είναι πιο ζωντανά από τα κορίτσια.....	99
ΠΙΝΑΚΑΣ 24	
Τα αγόρια είναι πιο έξυπνα από τα κορίτσια.....	99
ΠΙΝΑΚΑΣ 25	
Άποψη "τα παιδιά πρέπει να παίρνουν πρωτοβουλίες και αποφάσεις για τα προσωπικά τους θέματα".....	132
ΠΙΝΑΚΑΣ 26	
Οι μητέρες των γυναικών του δείγματος που πιστεύουν ότι τα παιδιά πρέπει να παίρνουν πρωτοβουλίες και αποφάσεις για τα προσωπικά τους θέματα.....	132
ΠΙΝΑΚΑΣ 27	
Χαρακτηριστικά που διέκριναν τους γονείς των γυναικών του δείγματος.....	133

ΠΙΝΑΚΑΣ 28

Άποψη "η γυναίκα που εργάζεται είναι κακή νοικοκυρά".....95

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Ελληνίδα σήμερα βρίσκεται αναμφισβήτητα σε καλύτερη θέση σε σχέση με το παρελθόν. Απόκτησε μία σχετική αυτονομία, έχει περισσότερα δικαιώματα και οι δραστηριότητές της δεν σταματούν στα στενά όρια του σπιτιού της.

Η νέα γενιά γυναικών σπουδάζει, εργάζεται και διαλέγει ποιά θα είναι η πορεία της στη ζωή. Ακολουθεί παραδοσιακά "ανδρικά" επαγγέλματα, συμμετέχει στην πολιτική ζωή, απαιτεί βελτίωση των συνθηκών της εργασίας της.

Ενώ όμως έχει γίνει προσπάθεια με τη νομοθετική ρύθμιση των "Δικαιωμάτων του Ανθρώπου" και της "Ισοτιμίας των δύο φύλων" για την ισότητα, τα ίδια δικαιώματα και ευκαιρίες, ωστόσο δεν έχει επιτευχθεί η πλήρης απελευθέρωση της γυναίκας.

Βλέπουμε πως δεν έχουν εκλείψει οι προκαταλήψεις παλαιότερων εποχών, που θέλουν τη γυναίκα στο σπίτι αφιερωμένη στη φροντίδα των παιδιών και του συζύγου της. Πολλές γυναίκες επηρεασμένες από αυτές τις προκαταλήψεις δέχονται παθητικά τις πιέσεις που ασκούνται από διάφορους θεσμούς και ρόλους (οικογένεια, γάμος, μητρότητα).

Έτσι, αποφασίσαμε να μελετήσουμε ποιοί είναι οι παράγοντες εκείνοι που καθορίζουν τη θέση της γυναίκας στην οικογένεια και στον εργασιακό χώρο και να ερευνήσουμε κατά πόσο οι παράγοντες αυτοί διαμορφώνουν και διαιωνίζουν νοοτροπίες, αντιλήψεις και στάσεις της ίδιας της γυναίκας απέναντι στον εαυτό της αλλά και του περιβάλλοντος απέναντι στη γυναίκα.

Το Πρόβλημα

Κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει ότι οι γυναίκες έχουν σήμερα στο ενεργητικό τους μία σειρά σημαντικών προσβάσεων στις κοινωνικές και οικογενειακές διεργασίες και έχουν πετύχει να αναδείξουν τη δική τους ξεχωριστή προσωπικότητα και λόγο. Πόσο όμως ουσιαστικά έχει αλλάξει η κατάστασή τους από την Ελληνική Αρχαιότητα ως σήμερα;

Η ανάλυση του θέματος αποσκοπεί στο να εξετασθεί αν τελικά η θέση της γυναίκας έχει αλλάξει ουσιαστικά ή εξακολουθεί (η γυναίκα) να βρίσκεται σε ένα περιχαρακωμένο κόσμο. Μήπως σήμερα βρίσκεται αντιμέτωπη με μία πιο εκλεπτυσμένη μορφή καταναγκασμού; Έχει πράγματι πετύχει την ανεξάρτηση από το σπίτι, τις ίσες ευκαιρίες στη μόρφωση, την εύκολη πρόσβαση στην αγορά εργασίας, την ίση αμοιβή για ίση δουλειά, το μοίρασμα των οικογενειακών ευθυνών, την ισότιμη συμμετοχή στα κοινωνικά δρώμενα, την αναγνώριση του δικαιώματός της να αποφασίζει και να ορίζει τη ζωή της;

Πολλοί είναι οι παράγοντες που καθορίζουν τη θέση της γυναίκας όπως περιγράφεται παραπάνω. Κοινωνικές δομές και θεσμοί, ανάμεσά τους η οικογένεια, το σχολείο, ο ευρύτερος κοινωνικός περίγυρος, τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας.

Τα παραπάνω πιθανόν διαμορφώνουν και διαιωνίζουν προκατειλημμένες νοοτροπίες, αντιλήψεις και στάσεις που με τη σειρά τους επιδρούν και καθορίζουν τη διαμόρφωση της θέσης της γυναίκας. Ποιά είναι τελικά η θέση της Ελληνίδας σήμερα στην Ελληνική κοινωνία;

Σκοπός της μελέτης

Σκοπός της μελέτης αυτής είναι η εξέταση και η διερεύνηση των παραγόντων, συμπεριλαμβανομένων και των προκαταλήψεων, που καθορίζουν και επιδρούν στη διαμόρφωση της θέσης της γυναίκας στην Ελληνική Κοινωνία.

Επίσης, η διερεύνηση της θέσης της γυναίκας στην οικογένεια και στον τομέα της εργασίας, με χώρο αναφοράς κυρίως τον Ελλαδικό.

Θέτοντας ως κύριο άξονα το σκοπό αυτό, διατυπώθηκαν και οι επιμέρους στόχοι της μελέτης, στην προσπάθεια να δοθούν όσο το δυνατό περισσότερες απόψεις που έχουν αναπτυχθεί γύρω από το θέμα.

Έτσι, τέθηκαν οι εξής επιμέρους στόχοι:

1. Να προσδιοριστούν οι παράγοντες που καθορίζουν τη θέση της γυναίκας στους τομείς της οικογένειας και της εργασίας στον Ελληνικό χώρο.
2. Να ερευνηθεί κατά πόσο οι παράγοντες αυτοί διαμορφώνουν και δικαιώνουν νοοτροπίες, αντιλήψεις και στάσεις της ίδιας της γυναίκας απέναντι στον εαυτό της αλλά και του περιβάλλοντος απέναντι στη γυναίκα.
3. Να προσδιοριστεί και να αναπτυχθεί η θέση της γυναίκας στον Ελληνικό κυρίως εργασιακό χώρο και στην Ελληνική οικογένεια και αν αυτή η θέση έχει αλλάξει με την πάροδο του χρόνου.
4. Να ερευνηθεί αν ο παράγοντας της προκατάληψης διαμορφώνει τη θέση της γυναίκας.

Ειδικότερα:

- α. Να δοθεί η εικόνα του άνδρα και της γυναίκας μέσα στην Ελληνική οικογένεια και η ανατροφή των αγοριών και των κοριτσιών μέσα σε αυτή.
- β. Να εξετασθεί η επίδραση του σχολείου στη διαμόρφωση αντιλήψεων για τη θέση της γυναίκας.
- γ. Να ερευνηθεί αν και πως τα βιβλία (κυρίως σχολικά) και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, συμβάλλουν στη διαμόρφωση αντιλήψεων για τη θέση της γυναίκας στον εργασιακό χώρο και στην οικογένεια στην Ελλάδα.

Ορισμοί Όρων

Γυναίκα: σύμφωνα με την υπ' αριθμόν 3 διεθνή σύμβαση της Ουάσιγκτον του 1919 που κυρώθηκε στη χώρα μας με το νόμο 2274 του 1920 ο όρος "γυναίκα" υποδηλώνει κάθε πρόσωπο θηλυκού γένους οποιασδήποτε ηλικίας ή εθνικότητας, έγγαμο ή όχι. Σύμφωνα με διάφορες εννοιολογικές προσεγγίσεις της λέξης, γυναίκα είναι το θηλυκό γένος του ανθρώπου σε κάθε ηλικία και κατάσταση. Γυναίκα είναι αυτή που έχει ήδη ανεπτυγμένη σωματική διάπλαση, που έπαψε να είναι παιδί (Χρήστος Γιοβάνης, "Λεξικό όλης της Ελληνικής Γλώσσας, Θησαυρός" Παγκόσμιος Εκδοτικός Οργανισμός Χρήστος Γιοβάνης ΑΕΒΕ, σελ.270).

Άνδρας: το αρσενικό φύλο του ανθρώπινου είδους, σε αντίθεση με το θηλυκό. Είναι αυτός που μπήκε στην ανδρική ηλικία, ενήλικος, ώριμος (Χρήστος Γιοβάνης, όπ.π., σελ.170).

Εργασία: από την άποψη της γλωσσικής ερμηνείας η λέξη δηλώνει την καταβολή σωματικών και πνευματικών δυνάμεων για την παραγωγή έργου, το επάγγελμα, την καθημερινή επαγγελματική απασχόληση, τον κόπο που καταβάλλεται για ένα έργο και την αμοιβή για τον κόπο (Νέο Λεξικό της Ελληνικής, Εκδόσεις Σταφυλίδη, σελ.437).

Από την άποψη του φιλοσοφικού ορισμού της, η εργασία δηλώνει τη συνειδητή πράξη που στοχεύει στην απελευθέρωση από την ανάγκη και που κατά συνέπεια λειτουργεί ως μέρος της πραγμάτωσης του ανθρώπου ως ελεύθερης ύπαρξης στον κόσμο (Γενική Παγκόσμια, Εγκυκλοπαίδεια "Πάπυρος Larous", τόμος 8, σελ.354).

Οικογένεια: πρόσωπα που συνδέονται μεταξύ τους με στενούς δεσμούς αίματος (γονείς-παιδιά) και συνήθως κατοικούν κάτω από την ίδια στέγη (Νέο Λεξικό της Ελληνικής, Εκδόσεις Σταφυλίδη, σελ.851).

Ο Ζ. Σπρέυ (1969) θεωρεί την οικογένεια ως έναν οργανισμό που προσπαθεί να πετύχει μία κατάσταση αρμονίας και μόνιμης ισορροπίας σαν μία ομάδα μέσα στην οποία θα μπορούσαν να εκφράζονται συγκρουόμενα συμφέροντα και συμμαχίες για την επίτευξη κοινών στόχων.

Σχολείο: ο τόπος, το ίδρυμα στο οποίο διδάσκονται τα γράμματα και οι τέχνες σε πολλούς ανθρώπους μαζί, η σχολή, το εκπαιδευτήριο (Νέο Λεξικό της Ελληνικής, Εκδόσεις Σταφυλίδη, σελ.1232).

Αντίληψη: είναι διανοητική λειτουργία. Άποψη, γνώμη, πεποίθηση (Νέο Λεξικό της Ελληνικής, Εκδόσεις Σταφυλίδη, σελ.101).

Νοοτροπία: τρόπος της σκέψης, αντίληψη, συμπεριφορά (Νέο Λεξικό της Ελληνικής, Εκδόσεις Σταφυλίδη, σελ.809).

Στάση: συμπεριφορά, διαγωγή, φέρσιμο (Νέο Λεξικό της Ελληνικής, Εκδόσεις Σταφυλίδη, σελ.1167).

Στάση ορίζεται η τάση του ανθρώπου να αντιδρά θετικά ή αρνητικά σε μία δεδομένη κοινωνική αξία που αποτελεί αντικείμενο της εμπειρίας του. Το σύνολο των στάσεων αποτελεί το πλαίσιο αναφοράς του προσώπου ή της ομάδας (Κοινωνιολογία Γ Λυκείου , Εκδόσεις ΟΕΔΒ, Αθήνα 1983, σελ.255).

Ανατροφή: σημαίνει την τροφή και τα μέσα ζωής. Μεταφορικά είναι η αγωγή, η παιδεία, η διαπαιδαγώγηση και το ήθος (Νέο Λεξικό της Ελληνικής, Εκδόσεις Σταφυλίδη, σελ.78).

Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας: για την υποδήλωση των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας επικρατεί διεθνώς ο όρος "mass media". Πρόκειται για έναν όρο που έχει δημιουργηθεί από δύο λέξεις, τη μία αγγλική και την άλλη λατινική. Υποδηλώνει τα σύγχρονα μέσα μετάδοσης που αγκαλιάζουν ένα ευρύτατο κοινό, τη "μάζα".

Συγκαταλέγονται το ραδιόφωνο, η τηλεόραση, ο κινηματογράφος, οι μεγάλης κυκλοφορίας εφημερίδες, τα περιοδικά, οι δίσκοι μουσικής (Βασικά Θέματα της Κοινωνιολογίας και Κοινωνιολογικό Λεξικό, Εκδόσεις Καστανιώτη, Επικαιρότητα, Αθήνα 1982, σελ.308).

Κοινωνική Δομή: εννοούμε τον τρόπο με τον οποίο οργανώνονται οι σχέσεις μεταξύ των ατόμων και ομάδων που εντάσσονται σε μία κοινωνία. Η οργάνωση αυτή των σχέσεων μεταξύ ατόμων και ομάδων πραγματοποιείται τόσο στο επίπεδο των οικονομικών, πολιτικών και λοιπών κοινωνικών θεσμών όσο και στο επίπεδο της ιδεολογίας και της

κουλτούρας (Κοινωνιολογία Γ Λυκείου, Εκδόσεις ΟΕΔΒ, Αθήνα 1983, σελ.183).

Θεσμός: αποτελεί ένα σύνολο από πράξεις, ιδέες, πεποιθήσεις που τα άτομα μιας δοσμένης κοινωνίας επιβάλλουν στον εαυτό τους. Η ουσία αυτή του θεσμού εμπεριέχει τους κανόνες στους οποίους πρέπει να υποτάσσεται η ομάδα.

Ο θεσμός έχει ως σκοπό την ικανοποίηση κάποιας ανάγκης. Ο Abram Kardiner διακρίνει τους "αρχικούς θεσμούς" που κυρίως είναι αυτοί που διαπλάθουν το παιδί και τους "δευτερεύοντες θεσμούς" που με τη σειρά τους διαμορφώνουν τα άτομα (Βασικά Θέματα της Κοινωνιολογίας και Κοινωνιολογικό Λεξικό, Εκδόσεις Καστανιώτη, Επικαιρότητα, Αθήνα 1982, σελ.69).

Θέση: η κατάσταση στην οποία βρίσκεται κάποιος υλικά, ηθικά, σωματικά. Η αξία ή απαξία που έχει κάποιος στην κοινωνία (Νέο Λεξικό της Ελληνικής, Εκδόσεις Σταφυλίδη, σελ.493).

Κοινωνική Θέση: η κοινωνική θέση κάθε ατόμου ή κατηγορίας ατόμων στα πλαίσια μιας κοινωνίας ορίζεται από το βαθμό και το είδος της κοινωνικής ισχύος που διαθέτουν (Κοινωνιολογία Γ Λυκείου, Εκδόσεις ΟΕΔΒ, Αθήνα 1983, σελ.182).

Φύλο: το γένος ανθρώπου ή ζώου (αρσενικό ή θηλυκό). Σύνολο ανθρώπων με κοινά εθνολογικά ή ανθρωπολογικά γνωρίσματα (Ελληνικό Λεξικό Τεγόπουλος-Φυτράκης, Αθήνα 1989, σελ.1391).

Ορισμοί Προκατάληψης

Προκατάληψη. Ετυμολογικά η λέξη προέρχεται από το ρήμα προκαταλαμβάνω /προκαταλαμβάνομαι, σχηματίζω γνώμη πριν μελετήσω το αναφερόμενο ζήτημα.

Οι Goethals και Worchel (1981), ορίζουν την προκατάληψη σαν μία αδικαιολόγητη αρνητική στάση απέναντι σε ένα άτομο, η οποία βασίζεται αποκλειστικά και μόνο στο ότι είναι μέλος μιας συγκεκριμένης ομάδας (Babad E., Birnbaum M., Benne K. - GROUP INFLUENCES ON PERSONALITY IDENTITY, "Theories of Prejudice, 1983, σελ.90).

Ο συντομότερος ορισμός που παρουσιάζεται από τον Allport, είναι ότι η προκατάληψη είναι να σκέφτεσαι άσχημα για τους άλλους χωρίς επαρκή δικαιολογία (Allport, Η φύση της προκατάληψης, 1954).

Ο Jones τονίζει ακόμα ότι η προκατάληψη συνοδεύεται από πεποιθήσεις που συνδέουν κυρίως αρνητικά χαρακτηριστικά με μια ομάδα και από συμπεριφοριακές τάσεις που αποφεύγουν ή επιτίθενται ενάντια σε μέλη κάποιας ομάδας (Babad E., Brinbaum M., Benne K., GROUP INFLUENCES ON PERSONALITY IDENTITY, " Theories of Prejudice ", 1983, σελ.90).

Σύμφωνα με τους Acherman και Jahonda (1948), προκατάληψη σημαίνει πρόωρη κρίση ή κρίση εκ των προτέρων. Ενώ η κρίση είναι μία γνωστική και εξευγενισμένη διεργασία, πρόθυμη να υποστεί διόρθωση κάτω από το φως των ενδείξεων, η προκατάληψη προέρχεται από ασυνειδητή διεργασία και αντιστέκεται σε κάθε λογική εξήγηση ή ένδειξη (D. Traub, Werner, "Towards a theory of Prejudice, Toronto, 1984, σελ.7).

Από τους ορισμούς που διατυπώθηκαν παραπάνω, θεωρούμε πιο ολοκληρωμένο, αυτόν που διατυπώνει η Johnson-Tourna:

Προκατάληψη είναι μία γνώμη που σχηματίζεται πρόωρα, είναι συμπέρασμα στο οποίο καταλήγουμε χωρίς πριν να λάβουμε υπόψη όλα τα δεδομένα. Η προκατάληψη προϋποθέτει κατηγορηματικές γενικότητες βασισμένες σε ατελή συμπεράσματα που δε δίνουν το ανάλογο βάρος σε ατομικές διαφορές. Η προκατάληψη μπορεί να είναι θετική ή αρνητική. Τις περισσότερες φορές όμως ο όρος λαμβάνεται με την αρνητική έννοια (Johnson-Tourna, 1990).

Ιστορική αναδρομή

A. Πρόλογος

Ένα από τα πιο σημαντικά προβλήματα της σύγχρονης εποχής είναι αυτό της ισότητας των ανθρώπων και εκφράζεται με την επίκληση και συνάμα την προσταγή "πρέπει να μάθουμε να ζούμε ο ένας πλάι στον άλλον ως ισότιμοι".

Οι γυναίκες επαναστατούν κατά των κοινωνικών ανισοτήτων που έχουν παγώσει αιώνων παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τις οποίες διέπραττε και διαπράττει σε βάρος των γυναικών, η ανδρική κυριαρχία και εξουσία.

Πάντως σε όλες τις εποχές και με οποιεσδήποτε συνθήκες κι αν ζούσε η γυναίκα, δεν έπαψε να εκτελεί την αποστολή της και να προσφέρει κατά το δυνατό πολλά στην ανθρωπότητα. Η γυναικεία προσφορά υπήρξε τόσο μεγάλη ώστε να αλλάζει το χρώμα κάθε εποχής και να δημιουργούνται νέες καταστάσεις.

Ακολουθεί μία ιστορική αναδρομή που αφορά την εξέλιξη της θέσης της γυναίκας στην οικογένεια και στην εργασία από την αρχαιότητα ως την τεχνολογική επανάσταση.

B. Η θέση της γυναίκας στην εργασία και στην οικογένεια

1. Ομηρική Εποχή

Στην ομηρική εποχή, η γυναίκα, κυριαρχεί στο σπίτι όμως δεν συμμετέχει στα κοινά και στη δημόσια ζωή. Δέχεται τη θέση που της όρισε η κοινωνία προσηλωμένη στα καθήκοντα της συζύγου, μητέρας και κόρης. Η παρουσία της γυναίκας στον επαγγελματικό τομέα είναι ανύπαρκτη (Τάκαρη Ντίνα, "Η γυναίκα από την αρχαιότητα ως την τεχνολογική επανάσταση", Αθήνα 1984, σελ.35).

Στην Ομηρική Εποχή, η θέση της γυναίκας στην οικογένεια είναι προνομιακή σε σχέση με κάποιες άλλες εποχές. Όχι μόνο κυριαρχεί στο σπίτι αλλά είναι περισσότερο τιμημένη από το σύζυγο και τα παιδιά της.

Όλοι σέβονται τη γνώμη της και την τιμή της και το δείχνουν με την κοινή υπόληψη (Τάκαρη Ντίνα, όπ.π., σελ.34).

2. Ιστορική Εποχή

Στην ιστορική εποχή η γυναίκα είναι υποταγμένη στον άνδρα. Την υποταγή αυτή επιβάλλει ο άνδρας με τη σωματική υπεροχή, αλλά και οι οικονομικές συνθήκες. Και σε αυτή την εποχή η γυναίκα δε λαμβάνει μέρος στην επαγγελματική ζωή (Τάκαρη Ντίνα, "Περιπλέοντας στη Μεσόγειο", Αθήνα 1972, σελ.63).

Η Μητριαρχία αντικαταστάθηκε από την Πατριαρχία. Από αυτή τη στιγμή αρχίζει ένας σιωπηλός αγώνας ανάμεσα στα δύο φύλα και ένας ακήρυχτος πόλεμος επικράτησης και κυριαρχίας μέσα στην οικογένεια. Η κοινωνία αρχίζει να στηρίζεται στον "οίκο" που διοικείται από τον "Pater Familias". Ο άνδρας είναι ο αρχηγός της οικογένειας και της κοινωνίας, ενώ οι γυναίκες είναι σκλάβοι, άμισθες υπηρέτριες χωρίς δικαιώματα (Τάκαρη Ντίνα, όπ.π., σελ.37).

3. Κλασική Εποχή

Στην κλασική εποχή η θέση της γυναίκας στην εργασία είναι διαφορετική στις διάφορες πόλεις-κράτη. Στην Αθήνα, αν και η γυναίκα δεν είναι κλεισμένη μέσα στο σπίτι, ολόκληρο το σύστημα της Αθηναϊκής ζωής, δείχνει στη γυναίκα ότι η θέση της δεν είναι στην επαγγελματική ζωή. Δεν της επιτρεπόταν να ασκεί πολλά επαγγέλματα όπως π.χ. αυτό του γιατρού.

Στη Σπάρτη, η γυναίκα συμμετέχει στην εκπαίδευση, μαθαίνει να διαβάζει, να γράφει, να παίζει διάφορα μουσικά όργανα, επίσης να πλέκει, να υφαίνει, να κεντά. Η Σπαρτιάτισσα επομένως αν και επαγγελματικά δεν κατέχει την ίδια θέση με τον άνδρα, ωστόσο θεωρείται χρήσιμη και σημαντική (Πλάτων, "Πολιτεία", μετάφραση Ι. Γρυπάρης, Αθήνα 1977, σελ.115).

Στην Κλασική Εποχή η θέση της γυναίκας στην οικογένεια είναι διαφορετική στις διάφορες πόλεις-κράτη. Οι γυναίκες της Σπάρτης έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους άνδρες. Η Σπαρτιάτισσα μητέρα (που λέγεται και παιδαγωγός) είναι υπεύθυνη για το σπίτι, τα παιδιά, την ανατροφή και διαπαιδαγώγησή τους και τιμάται από την κοινωνία όσο και ο άνδρας.

Στην Αθήνα, αντίθετα, η θέση της γυναίκας δεν συνεπάγεται δικαιώματα κοινωνικά ή πολιτικά, μένει στο σπίτι και ασχολείται με τα οικιακά ενώ βγαίνει απ' αυτό μόνο με ανδρική συνοδεία (Πλάτων, "Πολιτεία" μετάφραση Ι. Γρυπάρη, Αθήνα 1977, σελ.108).

4. Ρωμαϊκή Εποχή

Στη ρωμαϊκή εποχή η γυναίκα δεν έχει κανένα ατομικό, κοινωνικό ή επαγγελματικό δικαίωμα. Το ρωμαϊκό δίκαιο την αποκαλεί "res" (πράγμα) (Τάκαρη Ντίνα, όπ.π., σελ.50).

Η θέση της γυναίκας στην Αρχαία Ρώμη είναι παρόμοια με αυτή στην Αρχαία Ελλάδα. Έχουν δώσει στη γυναίκα κάποια εξουσία που ασκεί μέσα στο σπίτι όπου είναι η θέση της. Απολαμβάνει μεγάλη υπόληψη στο σπίτι και την κοινωνία, χωρίς ο άνδρας να παύει να είναι ο κύριος της κατάστασης (Κ. Μαρξ και Φ. Ενγκελς, "Απαντα", τόμος XIV, σελ.340).

5. Χριστιανισμός

Ο Χριστιανισμός μέσα στη γενική ιδέα για ισοτιμία των ανθρώπων, διακήρυξε ότι ". . . ουκ ενί άρσεν ή θήλυ" δηλ. δεν υπάρχει άνδρας ή γυναίκα, μόνο άνθρωπος. Παρ' όλα αυτά όμως η γυναίκα αντιμετωπίστηκε με άσχημες προλήψεις και προκαταλήψεις που μείωσαν τη θέση της στην κοινωνία σε κατώτερου όντος. Κατά συνέπεια η συμμετοχή της στην επαγγελματική ζωή είναι ανύπαρκτη (Τάκαρη Ντίνα, όπ.π., σελ.53).

Ο Χριστιανισμός με τις διακηρύξεις περί ισότητας των ανθρώπων ύψωσε τη γυναίκα. Παρ' όλα αυτά υπάρχουν στην Καινή Διαθήκη πολλά χωρία που έχουν αντιφεμινιστικό πνεύμα π.χ." Η γυναίκα είναι αναγκαίο κακό, φυσικός πειρασμός, κίνδυνος του σπιτιού, μεγάλη συμφορά".

Με την καθιέρωση του Εκκλησιαστικού Δικαίου (4ος αιώνας), ο γάμος θεωρείται ανθρώπινη αδυναμία.

Η νομοθεσία του Ιουστινιανού τιμά τη γυναίκα σα σύζυγο και μητέρα, την περιορίζει όμως σε αυτά τα καθήκοντα. Παράλληλα το κανονικό δίκαιο επιτρέπει στον άνδρα να δέρνει τη γυναίκα του (Τάκαρη Ντίνα, όπ.π., σελ.52).

6. Βυζάντιο

Στο Βυζάντιο υπάρχει μία διαφοροποίηση, όσον αφορά τη θέση της γυναίκας, στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα και στα κατώτερα. Η γυναίκα της ανώτερης τάξης μορφώνεται, συμμετέχει στην πολιτική και οικονομική ζωή, κατέχει σημαντικές θέσεις, παίρνει πανεπιστημιακή μόρφωση, έχει δικαίωμα να αναπτύσσει πολιτικές δραστηριότητες και να κατέχει πολιτικό ή δημόσιο αξίωμα.

Αντίθετα η γυναίκα της κατώτερης τάξης απέχει απ' όλα αυτά εφόσον δεν υπάρχουν ούτε σχολεία γι' αυτή. Σημαντικός είναι ο αριθμός των γυναικών που ασχολούνται με την υφαντουργία, το εμπόριο και τη βιοτεχνία, ο οποίος ξεπερνά ακόμα και τον αριθμό των ανδρών (Τάκαρη Ντίνα, όπ.π., σελ.58).

Την περίοδο αυτή η γυναίκα στην οικογένεια έχει παρόμοια δικαιώματα με τον άνδρα. Τα παιδιά οφείλουν τον ίδιο σεβασμό και την ίδια υπακοή και στους δύο γονείς. Η οικογένεια θεωρείται σαν μια βιολογική και νομική ενότητα, στην οποία η θέση της γυναίκας είναι παρόμοια με του άνδρα, γι' αυτό και τα δικαιώματά της μέσα στην οικογένεια προστατεύονται (Τάκαρη Ντίνα, όπ.π., σελ.57).

7. Μεσαίωνας

Στο Μεσαίωνα η γυναίκα εργάζεται σκληρά ενώ οι συνθήκες της ζωής της χειροτερεύουν. Η γυναίκα εργάζεται στους αγρούς, γνέθει, υφαίνει. Δεν ασκεί κανένα συγκεκριμένο επάγγελμα, δουλεύει σε πολλές εργασίες χωρίς αμοιβή. Φτάνει στο έσχατο σημείο της κοινωνικής κατωτερότητας και ανελευθερίας (Κονδύλη Μαριάννα, Περιοδικό Εκδόσεων "Σκούπα", τεύχος 4, Αθήνα, Ιούλιος 1980, σελ.3).

Στο φεουδαρχικό δίκαιο, η γυναίκα είναι χειραφετημένη εφόσον είναι κορίτσι ή χήρα, αλλιώς ανήκει στην κυριαρχία του συζύγου. Η ανύπαντρη έχει ανεξαρτησία, όλα τα δικαιώματα που έχει ο άνδρας, ο νόμος όμως δεν της δίνει οικονομική και νομική αναγνώριση. Οι σχέσεις μεταξύ των δύο φύλων είναι σχέσεις ιδιοκτησίας, ενώ η αγάπη δεν έχει θέση ανάμεσά τους (Κονδύλη Μαριάννα, Περιοδικό Εκδόσεων "Σκούπα", τεύχος 4, Αθήνα, Ιούλιος 1980, σελ.3).

8. Αναγέννηση

Στην Αναγέννηση η θέση της γυναίκας στον επαγγελματικό τομέα βελτιώνεται. Έχει μία θετική προσφορά στην παραγωγή, ασχολείται με την εργοτεχνία και βιοτεχνία χωρίς αμοιβή. Τα καθήκοντα του άνδρα και της γυναίκας στον επαγγελματικό και οικονομικό τομέα, καθώς και στα θέματα του σπιτιού είναι κοινά. Την ίδια περίοδο ξεπροβάλλουν εξέχουσες γυναικείες προσωπικότητες του πνεύματος, των γραμμάτων και των τεχνών (Σιμόν ντε Μπωβουάρ, "Το δεύτερο φύλο", Αθήνα 1979, σελ.120).

Μέχρι την Αναγέννηση η γυναίκα είχε περιοριστεί μέσα στο σπίτι. Με τη γενική αφύπνιση που φέρνει η Αναγέννηση, η γυναίκα αρχίζει να παίρνει αξία. Σιγά-σιγά η γυναίκα απελευθερώνεται ενώ τα ήθη παραμένουν γι' αυτή άουστηρά και καταπιεστικά. Ζει μέσα στο σπίτι ενώ το θέμα της ανατροφής των παιδιών είναι κοινό για τον άνδρα και τη γυναίκα (Σιμόν ντε Μπωβουάρ, "Το δεύτερο φύλο", Αθήνα 1979, σελ.120).

9. Βιομηχανική Επανάσταση

Στη Βιομηχανική Επανάσταση η γυναίκα γίνεται εργάτρια στα εργοστάσια. Το 1890 γίνεται δεκτή η πρώτη φοιτήτρια στο Πανεπιστήμιο και κάνουν την εμφάνισή τους οι πρώτες δασκάλες. Έτσι, η επαγγελματική θέση της γυναίκας αρχίζει να αλλάζει. Βασικά όμως εργάζεται παραγωγικά μέσα στο σπίτι συνήθως με τον αργαλειό, για ενίσχυση του οικογενειακού προϋπολογισμού (Τάκαρη Ντίνα, όπ.π., σελ.75).

Η Βιομηχανική Επανάσταση φέρνει σημαντικές κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές. Ο άνδρας αναλαμβάνει τη συντήρηση της οικογένειας και κατά κάποιο τρόπο την αντιπροσώπευσή της στον έξω κόσμο. Η γυναίκα είναι εργάτρια και νοικοκυρά μέσα στην οικογένεια. Ο άνδρας απομακρύνεται από την άμεση επίβλεψη και διαπαιδαγώγηση των παιδιών και περιορίζεται στο ρόλο του απλού θεατή μέσα στην οικογένεια. Αντίθετα, η γυναίκα, επειδή δεν έχει ελεύθερο χρόνο, έχασε κάθε συμμετοχή και επιρροή στα κοινωνικά θέματα και στις κοινωνικές εξελίξεις (Τάκαρη Ντίνα, όπ.π., σελ.78).

10. Τεχνολογική Επανάσταση

Η επαγγελματική θέση της γυναίκας στην Τεχνολογική Επανάσταση παρουσιάζεται βελτιωμένη έναντι των άλλων εποχών. Η γυναίκα έχει

κατορθώσει να αναρριχηθεί στην πολιτική, στη μόρφωση, στην κοινωνική ζωή. Ξεπροβάλλουν σημαντικές γυναικείες προσωπικότητες στα γράμματα, στις τέχνες και στην καλλιτεχνική ζωή. Επαγγέλματα όπως του γιατρού, του δικηγόρου, του οδηγού δεν είναι ένα άπιαστο όνειρο για τις γυναίκες αλλά μια χειροπιαστή πραγματικότητα (Τάκαρη Ντίνα, όπ.π., σελ.110).

Παρ' όλες τις εξελίξεις στον τομέα της Τεχνολογίας, εξακολουθούν να υπάρχουν δύσκολες καταστάσεις για τη γυναίκα. Παρά τις κάποιες επιτεύξεις -κυρίως στο χώρο των γραμμάτων και της εργασίας- σε όλες σχεδόν τις χώρες της ΕΟΚ, στη δεκαετία του 1970, ο άνδρας είναι ο κύριος και ο αρχηγός της οικογένειας που αποφασίζει για το όνομα, την κατοικία, την ανατροφή των παιδιών, αν θα πρέπει να εργαστεί η γυναίκα ή όχι, για όλα τα θέματα της οικογένειας (Τάκαρη Ντίνα, όπ.π., σελ.113).

Σήμερα, οι γυναίκες περνούν σε μία νέα φάση. Παρουσιάζονται, όσο ποτέ άλλοτε, αποφασισμένες να πετύχουν την πρακτική εφαρμογή των δικαιωμάτων που τους έχουν παραχωρηθεί. Γι' αυτό, ζητούν πρώτα από τον εαυτό τους την αυτογνωσία και τη συνειδητή τοποθέτησή τους στην εργασία, στην οικογένεια, στην κοινωνία, ώστε να μπορέσουν κι αυτές να ενταχθούν στην ενεργό δράση, τόσο στην παραγωγική όσο και στην κοινωνική και πολιτική, με βάση την αρχή των "ίσων ευκαιριών".

Άλλωστε ο νόμος 1329 του 1983, "Εφαρμογή της Συνταγματικής αρχής της ισότητας ανδρών και γυναικών στον Αστικό Κώδικα", τοποθετεί τη γυναίκα νομικά πια σε καλύτερη θέση αναγνωρίζοντάς της δικαιώματα, αλλά και καταργώντας παλαιότερες διατάξεις που ήταν ταπεινωτικές γι' αυτή.

Ενδεικτικά αναφέρονται κάποια άρθρα του κώδικα:

- Στο άρθρο 15 καταργείται η προίκα.
- Με το άρθρο 1388 δεν μεταβάλλεται το επώνυμο των συζύγων ως προς τις έννομες σχέσεις τους.
- Στο άρθρο 1389 καθιερώνεται η κοινή συμβολή για τις οικογενειακές ανάγκες. Οι σύζυγοι έχουν την υποχρέωση να συνεισφέρουν και οι δύο ανάλογα με τις δυνάμεις τους.
- Το άρθρο 1505 αναφέρεται στο επώνυμο των τέκνων. Οι γονείς αποφασίζουν από κοινού για το επώνυμο που θα δώσουν στα παιδιά τους

και υποβάλλουν σχετική δήλωση (Κακλαμανάκη Ρούλα, "Η θέση της γυναίκας στην οικογένεια, κοινωνία, πολιτεία", Εκδόσεις Καστανιώτη, σελ.155-180).

Όμως παρά τις παραπάνω νομικές αλλαγές δεν μπορεί να ειπωθεί ότι τα πράγματα έχουν αλλάξει απόλυτα. Δεν έχει αλλάξει ακόμα η νοοτροπία του Έλληνα και της Ελληνίδας, όσον αφορά την προίκα ακόμα και σήμερα οι περισσότεροι γονείς προσπαθούν να την εξασφαλίσουν για την κόρη τους, ενώ σπάνια τα παιδιά παίρνουν το επώνυμο της μητέρας τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι Ι

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΑΛΛΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΚΑΙ ΣΧΕΤΙΚΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Α. ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΚΑΘΟΡΙΖΟΥΝ ΤΗ ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΟΝ ΕΡΓΑΣΙΑΚΟ ΧΩΡΟ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Από τη σύντομη ιστορική αναδρομή και τη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας, γίνεται φανερό ότι τόσο σε προηγούμενες εποχές όσο και σήμερα υπάρχει ένας σαφής διαχωρισμός των δύο φύλων.

Όσον αφορά τον άνδρα και τη γυναίκα φαίνεται ότι υπάρχουν κατανομημένοι ρόλοι σε όλους σχεδόν τους τομείς της ζωής τους. Αποτέλεσμα, οι δύο θέσεις (του άνδρα και της γυναίκας) να είναι εντελώς διαφορετικές. Διαφορετική είναι και η κοινωνική αξία που αποδίδεται στο κάθε φύλο.

Θεωρήσαμε απαραίτητο να αναφέρουμε και να αναπτύξουμε τους σημαντικότερους παράγοντες που καθορίζουν τη θέση και τους ρόλους των δύο φύλων τόσο στον εργασιακό χώρο όσο και στην οικογένεια.

Οι βασικότεροι παράγοντες που παίζουν ρόλο καθοριστικό στη διαμόρφωση των θέσεων των δύο φύλων είναι, μεταξύ άλλων :

- το οικογενειακό περιβάλλον
- οι σχολικοί θεσμοί
- τα βιβλία (σχολικά και εξωσχολικά)
- τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας.

Είναι πιθανόν να υπάρχουν πολλοί άλλοι παράγοντες και τομείς που επηρεάζουν το ρόλο και τη θέση των δύο φύλων, αλλά πιστεύουμε ότι αυτοί που επιλέχθηκαν είναι μια αρχική προσπάθεια στη μελέτη αυτού του θέματος.

1. Οικογενειακό Περιβάλλον

α. Η οικογένεια ως θεσμός

Η οικογένεια αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους κοινωνικούς θεσμούς. Ανεξάρτητα από τις μορφές με τις οποίες εμφανίζεται κάθε φορά, τη συναντάμε σε όλες ανεξαιρέτα τις κοινωνίες, πράγμα που δείχνει, πέρα από κάθε αμφιβολία, ότι αποτελεί μία από τις κύριες μορφές οργάνωσης της συλλογικής ζωής του ανθρώπου (Δ.Γ.Τσαούσης, "Η Κοινωνία του ανθρώπου", Κοινωνιολογική Βιβλιοθήκη, Εκδόσεις GUTENBERG, Αθήνα 1987, σελ.435).

Η οικογένεια είναι ευρύτερη από το ζευγάρι που αποτελεί τη διαρκή και νόμιμη γενετήσια ένωση. Περιλαμβάνει τους συζύγους, τα τέκνα τους και συχνά και τρίτα πρόσωπα που συνδέονται με τους συζύγους με στενοούς συγγενικούς δεσμούς (Τσαούσης, όπ.π., σελ.441).

Ανεξάρτητα όμως από αυτό, πρέπει να τονιστεί ο ρόλος που παίζει η οικογένεια - σαν υποσύστημα και κοινωνικός θεσμός - στην ανάπτυξη του ατόμου σαν μονάδα και προσωπικότητα. Σ' εκείνο που κατέληξε ο Freud, σύμφωνα με τη Χουρδάκη (1988) είναι ότι "τα βιώματα της παιδικής ηλικίας είναι εκείνα που καθορίζουν τη μετέπειτα ψυχολογική δομή του ατόμου".

Στην Ελληνική, αλλά και στη διεθνή βιβλιογραφία, η οικογένεια αντιμετωπίζεται συχνά σαν μία μονάδα που παραμένει αναλλοίωτη από τη σύστασή της μέχρι τη λύση της. Η σύγχρονη κοινωνιολογία της οικογένειας επισημαίνει με έμφαση ότι η οικογένεια αλλάζει σύνθεση και δομή στη διάρκεια της ζωής της (Λουκία Μ. Μουσούρου, "Γυναικεία απασχόληση και οικογένεια στην Ελλάδα και αλλού", Βιβλιοπωλείον της "Εστίας" Ι.Δ. Κολλάρου και ΣΙΑ, Αθήνα 1985, σελ.9).

β. Η σύνθεση της οικογένειας

Η οικογένεια ως θεσμός υπόκειται διαφοροποιήσεις κάθε φορά που συμβαίνουν αλλαγές και ανακατατάξεις στο θεσμό της κοινωνίας. Έτσι είναι δυνατόν να αλλάξουν οι σκοποί, οι στόχοι και η μορφή της γενικά,

σε περιόδους βαθιάς κοινωνικής αλλαγής. Αυτό συνέβει και στην Ελληνική οικογένεια η οποία πέρασε από διάφορα στάδια (Χάρις Κατάκη, "Οι τρεις ταυτότητες της Ελληνικής οικογένειας", Εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 1984, σελ.56).

Στο πρώτο στάδιο, σύμφωνα με την Κατάκη (1984), η "παραδοσιακή οικογένεια" αποτελείται από το ζευγάρι, τα παιδιά (συνήθως πολλά στον αριθμό), τους παπούδες και τις γιαγιάδες και ανύπαντρους θείους ή θείες. Κοινός στόχος ήταν η επιβίωση. Μέσα στην προσπάθεια της εκπλήρωσης αυτού του στόχου, το άτομο είχε τη δυνατότητα να ικανοποιεί ταυτόχρονα και τις δικές του ανάγκες και των άλλων. Έμφαση δίνονταν στη διατήρηση της ενότητας και της αρμονίας.

Σ' αυτή τη μορφή οικογένειας "το άτομο εκπληρώνοντας τις υποχρεώσεις του προς την κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκε, δικαιωνόταν από τους άλλους κι έτσι έτρεφε την αυτοεκτίμησή του. Ο κοινός σκοπός, η έλλειψη εναλλακτικών λύσεων και η αλληλεξάρτηση, που χαρακτήριζε την παραδοσιακή οικογένεια, έδινε εντελώς διαφορετική χροιά στην έννοια των υποχρεώσεων. Η θυσία ατομικών επιθυμιών απέβλεπε στην ικανοποίηση των αναγκών της ομάδας, άρα τελικά και του ίδιου του ατόμου" (Χάρις Δ. Κατάκη, όπ.π., σελ.60).

Στο δεύτερο στάδιο ανήκει η "πυρηνική - ατομική οικογένεια" η οποία αποτελείται από τον πατέρα, τη μητέρα και τα παιδιά. Σπάνια ζει μαζί κάποιος τρίτος. Αυτή η μορφή οικογένειας διαφέρει πολύ από την παραδοσιακή. Οι ρόλοι στην καινούργια μορφή έχουν αλλάξει. Η γυναίκα υποχρεώνεται να εργαστεί γιατί πρέπει να ενισχύσει τα οικονομικά της οικογένειας και γιατί έχει ανάγκη να αξιοποιήσει την προσωπικότητά της. Ο άνδρας χάνει πολλά από τα προνόμιά του, τις εξουσίες που ασκούσε, παύει να είναι ο "αφέντης και κουβαλητής".

Και οι δύο γονείς επικεντρώνουν το σκοπό του γάμου τους και την επιτυχία του στη γέννηση παιδιών που θα μορφώσουν για να γίνουν "χρήσιμοι άνθρωποι στην κοινωνία" και τα οποία θα διαφυλάξουν την ενότητα και ισορροπία της οικογένειάς τους. Απευθείας λοιπόν, τα παιδιά έχουν να σηκώσουν το βάρος του "επιτυχημένου" παρόλο που οι γονείς λένε ότι "δεν περιμένουν τίποτα" από τα παιδιά τους. Η αλήθεια είναι ότι περιμένουν πάρα πολλά (Κατάκη 1984).

Η Κατάκη (1984) παρουσιάζει κι ένα τρίτο στάδιο για το πως θα είναι η καινούργια μορφή της μελλοντικής οικογένειας. Τα νέα ζευγάρια δίνουν έμφαση στη δημιουργία "σχέσης" όπου θα επικρατεί ο διάλογος, η επικοινωνία και η συναλλαγή και θεωρούν ότι η απόκτηση παιδιών έχει δευτερεύουσα σημασία.

γ. Η επίδραση της οικογένειας στη διαμόρφωση θέσεων και ρόλων

Βασική προϋπόθεση για την ύπαρξη και λειτουργία κάθε κοινωνίας ή κοινωνικής ομάδας είναι η κοινωνικοποίηση των μελών της, η αφομοίωση δηλαδή των πολιτισμικών στοιχείων, των αξιών και των κανόνων που συνιστούν και εκφράζουν τη δεδομένη κοινωνία ή ομάδα (Φίλιας Β. και άλλοι, "Κοινωνιολογία Ο.Ε.Δ.Β.", Αθήνα 1983, σελ.165).

Μπορούμε να ορίσουμε την κοινωνικοποίηση ως τη διαδικασία ένταξης και ενσωμάτωσης του ατόμου σε ένα κοινωνικό σύνολο (Τσαούσης Γ.Δ., "Η Κοινωνία του ανθρώπου", Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1987, σελ.146).

Το μέτρο στο οποίο η κοινωνική συμπεριφορά των ατόμων ταυτίζεται με τα πρότυπα και τις επιταγές που θέτει η ομάδα, είναι συνάρτηση του αν και πόσο έχουν εσωτερικεύσει αυτές τις επιταγές. Η εσωτερίκευση είναι μία διαδικασία "αφομοίωσης" που επιτελείται σε διαδοχικά στάδια και με διάφορους τρόπους. Οι μηχανισμοί με τους οποίους οι κοινωνικοί κανόνες και τα πρότυπα συμπεριφοράς περνάνε στα άτομα, περιλαμβάνουν:

- α)** τις εντολές και τις συστάσεις που κάνουν οι φορείς της κοινωνικοποίησης
 - β)** την ταύτιση των ατόμων με άλλα άτομα ή ομάδες και
 - γ)** την κοινωνική αξιολόγηση της συμπεριφοράς τους
- (βλ. Φίλιας Β. όπ.π., σελ.163).

Η κοινωνικοποίηση έχει πολυάριθμους φορείς και παίρνει σαφέστερη και πιο συγκεκριμένη μορφή καθώς ο άνθρωπος μεγαλώνει. Ορισμένοι από τους φορείς αυτούς είναι θεσμοθετημένοι (οικογένεια) και άλλοι όχι (Κανταρτζή Ευαγγελία, "Η εικόνα της γυναίκας", Εκδοτικός Οίκος Αφοι Κυριακίδη, Θεσ/νίκη 1991, σελ.12).

Σε κάθε κοινωνία ανάλογα με τις εκάστοτε κοινωνικές δομές, αντιστοιχεί ένα σύνολο κοινωνικών ρόλων οι οποίοι συνδέονται μεταξύ τους με ένα συγκεκριμένο τρόπο. Υπάρχουν πολλές θεωρίες σχετικά με το τι είναι ρόλος και πως το άτομο μαθαίνει τους ρόλους του. Οι σύγχρονες θεωρίες λένε πως στην εκμάθηση των ρόλων καθοριστικοί είναι οι κοινωνικοί παράγοντες. Ακόμη, διαφορετικοί ρόλοι αντιστοιχούν σε διαφορετικές ηλικίες, διαφορετικά φύλα, διαφορετικές κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες. Έτσι οι γυναίκες διαφοροποιούνται από τους άνδρες ως προς τις λειτουργίες που αναλαμβάνουν στα πλαίσια μιας οικογένειας (ρόλοι πατέρα - μητέρας), τις επαγγελματικές δραστηριότητες (βλ. Κανταρτζή Ευαγγελία, όπ.π., σελ.13).

Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο λειτουργούν οι φορείς κοινωνικοποίησης και κυρίως η οικογένεια. Μέσα από τη λειτουργία της οικογένειας διαμορφώνονται σε παιδιά διαφορετικού φύλου ή διαφορετικής κοινωνικής προέλευσης, διαφορετικοί τρόποι αντίληψης των "δυνατοτήτων" τους, διαφορετικές "φιλοδοξίες" και "κλίσεις", "διαφορετικοί προσανατολισμοί" (όπως την επιλογή επαγγέλματος) (βλ. Κανταρτζή Ευαγγελία, όπ.π., σελ.15).

Μεταξύ των δύο φύλων έχουν διαπιστωθεί αναμφισβήτητες διαφορές στα σωματικά χαρακτηριστικά, στις νοητικές ικανότητες και γενικότερα στην προσωπικότητα. Τα αίτια που διαφοροποιούν τη συμπεριφορά των δύο φύλων αναζητούνται τόσο σε βιολογικούς όσο και σε κοινωνικούς παράγοντες. Έτσι και οι σχετικές θεωρίες χωρίζονται σε βιολογικές και κοινωνικές. "Οι βιολογικές όμως διαφορές", όπως τόνισε η J. Mitchell, (Κανταρτζή, 1991), "δεν είναι απόλυτα καθορισμένες. Τα βιολογικά γεννητικά χαρακτηριστικά του παιδιού ενεργούν σαν σήμα στην κοινωνία για να κατευθύνει τη συμπεριφορά του με συγκεκριμένους τρόπους. Από την άλλη υπάρχουν θεωρίες που λένε ότι οι διαφορές στη συμπεριφορά των ενηλίκων, έχουν τις αρχές τους στις παιδικές εμπειρίες. Ότι μέσα από την πορεία της κοινωνικοποίησης μαθαίνει το άτομο ποιά συμπεριφορά θεωρείται κατάλληλη ή όχι για το φυλο του (Κανταρτζή Ευαγγελία, όπ.π., σελ.17).

Οι πιέσεις για συμμόρφωση προς το πρότυπο που προκαθορίζει για κάθε άτομο η κοινωνία, ασκούνται αρχικά από την οικογένεια. Κύριοι μηχανισμοί διαμόρφωσης είναι η ενίσχυση και η μίμηση. Η ψυχαναλυτική

θεωρία του Freud, δέχεται ότι ο κύριος μηχανισμός με τον οποίο το παιδί αποκτά το ρόλο που αντιστοιχεί στο φύλο του, είναι η ταύτιση. Για να επιλύσει το Οιδιπόδειο Σύμπλεγμα, το παιδί ταυτίζεται με το γονέα του αντίθετου φύλου και υιοθετεί όλα τα χαρακτηριστικά του γονέα αυτού, συμπεριλαμβανομένου και του ρόλου του φύλου (Παρασκευόπουλος Ν.Τ., Εξελικτική Ψυχολογία, Αθήνα 1984, Τόμος β', σελ.147).

Ο Allport σχολιάζει, σύμφωνα με την Μπελόττι (1977) ότι "η ταύτιση είναι μία ψυχολογική διαδικασία με την οποία ένα άτομο αφομοιώνει μία άποψη, μία ιδιότητα, ένα χαρακτηριστικό ενός άλλου προσώπου και μεταμορφώνεται ολοκληρωτικά ή εν μέρει με το πρότυπό του. Η προσωπικότητα δημιουργείται και διαφοροποιείται μέσα από μία σειρά ταυτίσεων".

Επιπλέον, αναφέρει, ότι οι φορείς κοινωνικοποίησης έχουν στερεότυπες απόψεις για τα χαρακτηριστικά που αποδίδονται στο κάθε φύλο και η κοινωνικοποίηση του ρόλου των φύλων αντανακλά τις προσδοκίες που βασίζονται πάνω σ' αυτές τις απόψεις. Υπάρχουν στερεότυποι μύθοι για τις διαφορές των φύλων και οι μύθοι αυτοί επηρεάζουν τις απόψεις σχετικά με το πως θα έπρεπε να είναι οι ρόλοι των φύλων και ειδικότερα επηρεάζουν τους φορείς, το περιεχόμενο και την πορεία της κοινωνικοποίησης. Υπάρχει έντονη πίεση και στα δύο φύλα να συμμορφωθούν σ' αυτά τα στερεότυπα ακόμη κι αν αυτό δημιουργεί συγκρούσεις στη ζωή τους (βλ. Κανταρτζή Ευαγγελία, όπ.π., σελ.33).

δ. Ανατροφή και διαπαιδαγώγηση αγοριών και κοριτσιών μέσα στην οικογένεια

Τα παιδιά μαθαίνουν τους ρόλους των φύλων τους πολύ νωρίς. Υπάρχει η τάση να αποδίδονται στα παιδιά ορισμένα χαρακτηριστικά, που θεωρούνται ενδεικτικά για τα δύο φύλα πριν ακόμα γεννηθούν. Το παιχνίδι των προσδοκιών, που είναι αντίθετες για τα δύο φύλα, αρχίζει ακριβώς εδώ, πριν ακόμα γεννηθούν τα παιδιά και δε φαίνεται να τελειώνει ποτέ .

Ακόμα και σε ό,τι αφορά τη διακόσμηση του παιδικού δωματίου, ο ενήλικος δημιουργεί ένα περιβάλλον που το θεωρεί κατάλληλο για το φύλο στο οποίο ανήκει το παιδί. Το δωμάτιο ενός αγοριού είναι διακοσμημένο με πιο αυστηρό τρόπο, ενώ κυριαρχεί το γαλάζιο χρώμα. Το δωμάτιο του

κοριτσιού είναι πιο ναζιάρικο, πλούσιο σε παιχνίδια και μικροπράγματα και το ροζ χρώμα βρίσκεται σε αφθονία .

Σύμφωνα με τη Μπελόττι (1977) "όλα αυτά αποκαλύπτουν", ότι οι άνθρωποι συνειδητοποιούν ότι ο πιο σίγουρος τρόπος για να αποκτήσει το παιδί σεξουαλική ταυτότητα , είναι να του αποδώσουν το φύλο του μέσα από τρόπους και πρότυπα συμπεριφοράς που δεν επιτρέπουν παρεξηγήσεις. Ο ενήλικος νιώθει την ανάγκη να πειστεί σημαδεύοντας το παιδί μ' ένα χρώμα, ένα σύμβολο κατανοητό σε όλους" (Μπελόττι, 1977, σελ.25).

Πολλά παιδιά "πέφτουν θύματα" κατασταλτικών επεμβάσεων, όταν η έμφυτη ιδιοσυγκρασία τους τα οδηγεί στο να είναι διαφορετικά από το επεβεβλημένο στερεότυπο του φύλου τους. Η παρέμβαση του ενηλίκου σκοπεύει να διαφοροποιήσει τη συμπεριφορά του αγοριού από του κοριτσιού. Δίνονται στα κορίτσια κούκλες για νανούρισμα αλλά αρνούνται κάτι τέτοιο στο αγόρι. Το νανούρισμα είναι σαφώς μια μητρική στάση, η έκφραση του κατ' εξοχή γυναικείου ρόλου και συνεπώς η παραχώρηση αυτή γίνεται μόνο στα κορίτσια (Μπελόττι, όπ.π.,σελ.45).

Στην αρχή της ζωής των παιδιών οι πατέρες έχουν φαινομενικά ένα δευτερεύοντα ρόλο στη διαπαιδαγώγηση και λειτουργούν σαν αντικείμενο μίμησης και ταύτισης για το αγόρι και σαν αρσενικό πρότυπο για το κορίτσι. Ωστόσο η μητέρα είναι που φτιάχνει το αγόρι και το κορίτσι. Θα φτιάξει το κορίτσι κατ' εικόνα και ομοίωσή της, σύμφωνα με το πρότυπο που θα είναι αποδεκτό από τον άνδρα. Θα κάνει επίσης το αγόρι, σύμφωνα με το πρότυπο με το οποίο η ίδια έχει προσαρμοστεί από την παιδική της ηλικία. Δεν έχει παρά να επαναλάβει μαζί του την ίδια ανεκτική και περιποιητική συμπεριφορά που έχει απέναντι στους ενήλικους αρσενικούς (Μπελόττι, όπ.π., σελ.26).

Από τα 2 έως 3 του χρόνια, η πίεση που ασκείται στο κορίτσι είναι τεράστια. Από παντού παρακινείται στο να αναλάβει βαθμιαία το γυναικείο ρόλο. Δέχεται πιέσεις στην ανατροφή του που το παρακινούν στη μίμηση προτύπων που συναντάει γύρω του και στην ταύτιση με την μητέρα. Το μειονέκτημα που έχει το κορίτσι σε σχέση με το αγόρι είναι ότι το πρότυπο με το οποίο πρέπει να προσαρμοστεί, η μητέρα του, είναι

πάντα εκεί, μέσα στο σπίτι, διαθέσιμη κάθε στιγμή να γίνει αντικείμενο παρατήρησης, αντιγραφής και έκφρασης (Μπελόττι, ό.π., σελ.60).

Οι ενήλικες προτείνουν στο αγόρι να μιμηθεί εκφράσεις και χειρονομίες ξεκάθαρες, "αρσενικές" έτσι που η ναζιάρική συμπεριφορά να εξαφανίζεται βαθμιαία στο αγόρι. Αντίθετα, στα κορίτσια, αυτή διαρκεί, γιατί ενθαρρύνονται να την υιοθετήσουν από τις θετικές αποκρίσεις που παίρνουν. Η ικανοποίηση και συγκατάβαση του ενήλικου μαθαίνουν στο κορίτσι ότι υιοθετώντας τέτοιες στάσεις, μπορεί να επιτύχει πολύ περισσότερα από το να ζητήσει κάτι απευθείας και με αξιοπρέπεια (Μπελόττι, ό.π., σελ.54).

Μέσα από μια σειρά λεκτικών κανόνων ο ενήλικος μεταφέρει στο παιδί τις αξίες στις οποίες πρέπει να ανταποκριθεί για να είναι κοινωνικά αποδεκτό. Όλη η παιδαγωγική διαδικασία μέσα στην οικογένεια (και όχι μόνο) περιστρέφεται γύρω από τη διαφοροποίηση των δύο φύλων. Παράδειγμα, γελοιοποιούμε ένα αγόρι που φοβάται, μας φαίνεται όμως πολύ φυσικό για ένα κορίτσι. Θυμώνουμε όταν ένα κορίτσι είναι ακατάστατο, το δεχόμαστε αντίθετα σ' ένα αγόρι (Μπελόττι, ό.π., σελ.70).

Μετά τον ένα χρόνο, τα παιδιά των δύο φύλων υποβάλλονται σε διαφορετικές πιέσεις. Οι πιο μεγάλες συγκρούσεις μεταξύ των κοριτσιών και των μητέρων τους αρχίζουν μετά τους 18 μήνες, όταν αυτές ζητούν από τα μικρά κορίτσια, που είναι πολύ ενεργητικά, να προσαρμοστούν στο αναμενόμενο πρότυπο. Έτσι, το κορίτσι θ' αρχίσει να πολεμά μεταξύ της παρόρμησής του για ταύτιση με τη μητέρα και την πλούσια ενεργητικότητά του (Μπελόττι, ό.π., σελ.60).

Μέχρι την ηλικία των 5 και 6 ετών περίπου, αγόρια και κορίτσια, αγαπούν με τον ίδιο τρόπο τα παιχνίδια μίμησης και οικιακών ασχολιών, επιθυμούν με ζήλο να συμμετέχουν στις δουλειές του νοικοκυριού, που έχουν μεγάλη γοητεία εξαιτίας των πραγμάτων που χρησιμοποιούνται (νερό, φωτιά, τρόφιμα). Ενώ το κορίτσι σ' αυτή την ηλικία περνάει χωρίς να το αντιληφθεί από το μιμητικό παιχνίδι στην πραγματική συμμετοχή στις οικιακές δουλειές, το αγόρι σιγά - σιγά αρνείται αυτό το είδος και το σβήνει εντελώς από το ρεπερτόριό του.

Μετά τα 5 και 6 χρόνια, οι δρόμοι των δύο φύλων χωρίζουν οριστικά. Ενώ τα αγόρια βλέπουν ήδη τις δουλειές του σπιτιού με περιφρόνηση - πράγμα που οφείλεται στη συνειδητοποίηση ότι αυτός δε θα είναι ποτέ ο κόσμος τους - τα κορίτσια επαναφέρονται σ' αυτές, μέσα από την ταύτιση με τη μητέρα και τις απαιτήσεις της για βοήθεια. Οι αναφορές στα μελλοντικά τους καθήκοντα, στα παιδιά που θα κάνουν, στο σπίτι τους, στο σύζυγο που θα φροντίζουν, θα επαναληφθούν πειστικές, συνεχείς. Δεν πρόκειται λοιπόν για απλή μαθητεία για να αποκτήσουν μία κάποια επιδεξιότητα, αλλά για μία αληθινή εξάρτηση που ασκείται με σκοπό να γίνονται αυτόματα μερικές υποχρεωτικές εργασίες (Μπελόττι, 1977).

Είναι αλήθεια ότι υπάρχουν όλο και περισσότερες οικογένειες που ζητούν ακόμα κι από τ' αγόρια διάφορες υπηρεσίες, αλλά γενικά τις επιλέγουν ανάμεσα σ' αυτές που θεωρούνται πιο κατάλληλες για τ' αγόρια, δηλαδή τέτοιες που να μην τραυματίζουν την "αξιοπρέπειά" τους. Επιπλέον τις ζητούν με λιγότερη συχνότητα.

Στον τομέα των παιχνιδιών, η διαφοροποίηση με βάση το φύλο αναδύεται με ιδιαίτερη σαφήνεια. Τα πιο πολλά παιχνίδια που υπάρχουν στο εμπόριο είναι σχεδόν αποκλειστικά επινοημένα για αγόρια ή κορίτσια, δεδομένων των διαφορετικών ρόλων και προσδοκιών που τους επιφυλάσσονται. Αυτοκινητάκια, αεροπλάνα, κατασκευές, πιστόλια για τ' αγόρια και σερβίτσια κουζίνας, ηλεκτρικά σκεύη, κουκλίτσες, βραχιολάκια, δαχτυλιδάκια για τα κορίτσια. Οι δύο βασικές κατευθύνσεις για τη διαπαιδαγώγηση των κοριτσιών είναι απόλυτα σαφείς: το νοκοκυριό και η φροντίδα της ομορφιάς.

Η αξιοποίηση της ομορφιάς, η προσεκτική και υπερβολική φροντίδα της εξωτερικής εμφάνισης, η ενθάρρυνση στο ναρκισσισμό, που προσφέρονται στα κορίτσια, έχουν ελάχιστη γνησιότητα. Όλα τα κορίτσια παραμένουν κατά βάθος αδύναμοι επαναστάτες, αναγκασμένα να υπολογίζουν κάθε φορά αν ταιριάζει να εξεγερθούν ή να υποταχθούν στην εξάρτηση (Μπελόττι, όπ.π., σελ.96).

ε. Συμπεράσματα

Το πατρικό και μητρικό πρότυπο είναι τόσο διαφοροποιημένα μεταξύ τους, που η ταύτιση με το ένα από τα δύο, οδηγεί μοιραία στη διαφοροποίηση. Αν ο άνδρας και η γυναίκα έμοιαζαν περισσότερο και αν η κοινωνική αξία που αποδίδεται στο γυναικείο φύλο ήταν ίση μ' αυτή που αποδίδεται στο ανδρικό, τόσες ατομικές ικανότητες δε θα χάνονταν ανεπανόρθωτα μόνο και μόνο επειδή κρίνονται απαράδεκτες για το ένα ή το άλλο φύλο.

Όπως διαβεβαιώνει η Μάργκαρετ Μηντ, "δε θα συνέβαινε τότε μια συμπεριφορά, ένα χάρισμα, μία ζωηρή φαντασία, μία ξεκάθαρη σκέψη, να αγνοούνται ή να χάνονται, μόνο επειδή το παιδί που τις έχει ανήκει στο ένα φύλο αντί για το άλλο. Δε θα βρισκόμασταν μπροστά σε μία συνεχή διαμόρφωση του παιδιού σύμφωνα με τον έναν ή τον άλλο τύπο συμπεριφοράς, αλλά πολλά θα ήταν τα πρότυπα σ' έναν κόσμο, ήδη αποφασισμένο να επιτρέψει σε κάθε άτομο να ακολουθήσει τον δρόμο που ανταποκρίνεται καλύτερα στα χαρίσματά του" (Μπελόττι, 1977, σελ.97).

Σε κανέναν δεν αρέσει να ανακαλύπτει ότι θεωρείται άτομο δεύτερης κατηγορίας. Η ανακάλυψη προκαλεί οδύνη, αποδυναμώνει την εκτίμηση στον εαυτό του, μειώνει τη φιλοδοξία, περιορίζει την αυτοπραγμάτωση, προκαλεί ζήλια για τους προνομιούχους. Η συνεχής σύγκριση με τ' αγόρια, που απολαμβάνουν προνόμια που σ' αυτά αρνούνται, προκαλεί στα κορίτσια μία σημαντική μείωση της αυτοεκτίμησής τους, απαραίτητη για να ακολουθήσουν στόχους επιβεβαίωσης και να δώσουν τη δική τους μάχη.

Τα κορίτσια και οι γυναίκες υποφέρουν πράγματι, πολύ περισσότερο από τ' αγόρια, από αίσθημα μειονεξίας. Όσο πιο βαθιά είναι η ανασφάλεια και η αμφιβολία για την αξία τους, τόσο μεγαλύτερη γίνεται η αγωνία για να προσαρμοστούν στο απαιτούμενο πρότυπο, τόσο περισσότερες γίνονται οι προσπάθειες και η προσοχή για να καταλάβουν τι θέλουν οι άλλοι απ' αυτές, για να προσαρμοστούν στις προσδοκίες τους.

Όσο πιο ολοκληρωμένη είναι η προσαρμογή, τόσο περισσότερο έχουν τη βεβαιότητα ότι έχουν γίνει αποδεκτές και αγαπητές (Μπελόττι, όπ.π., σελ.73).

Τέλος, ο Δρ. Μπέρναρντ Μάλντγουορφ λέει: "αυτό που πικραίνει τη γυναίκα δεν είναι το ότι δεν είναι ίδια με τον άνδρα, αλλά το ότι έχει κατώτερη θέση στην κοινωνική παραγωγή. Αλλά αυτή η υποδεέστερη θέση της στην κοινωνική παραγωγή αντί να αποδίδεται στην πραγματική της αιτία, δηλαδή στην κοινωνική οργάνωση, τη διαφοροποίηση του κοινωνικού συνόλου σε ανταγωνιστικές τάξεις, αποδίδεται στη φύση, στη βιολογία που δεν αποτελούν την πηγή του κοινωνικού τρόπου παραγωγής, αλλά αντίθετα έχουν μεταβληθεί και προσανατολιστεί από αυτόν" (Μπελόττι, όπ.π., σελ.75).

2. ΣΧΟΛΙΚΟΙ ΘΕΣΜΟΙ

α. Ποιοί είναι οι σχολικοί θεσμοί και πως λειτουργούν για τα παιδιά

Το σχολείο μεταδίδει γνώσεις. Προετοιμάζει το παιδί για την ενσωμάτωσή του στο κοινωνικό σύνολο και για τη μετατροπή του σε μέρος του παραγωγικού πληθυσμού. Ταυτόχρονα όμως το σχολείο διαμορφώνει τον άνθρωπο, τον προετοιμάζει για την ιδεολογική του ενσωμάτωση στην κοινωνία (Φραγκουδάκη Άννα, "Τα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού σχολείου. Ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία", Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1978, σελ.7).

Το μικρό παιδί από τα πρώτα χρόνια της ζωής του βρίσκεται σ' ένα περιβάλλον που επιδρά αποφασιστικά στη διαμόρφωση της προσωπικότητας και του χαρακτήρα του. Αυτό συνεχίζεται στο περιβάλλον του Παιδικού Σταθμού. Όσα παιδιά δεν πέρασαν από αυτή τη βαθμίδα της εκπαίδευσης, θα έρθουν αργότερα στη φυσική συνέχεια του Παιδικού Σταθμού που είναι το Νηπιαγωγείο.

Εύκολα διαπιστώνουμε ότι ο ρόλος του παιδαγωγού είναι ρόλος μέγιστης σημασίας. Οι Νηπιαγωγοί αποτελούν για την πλειοψηφία των παιδιών το πρώτο πρότυπο του ενήλικου, μετά τους γονείς, που συχνά το μιμούνται και ταυτίζονται μαζί του (Μπελόττι, "Απ' την πλευρά των κοριτσιών", Εκδόσεις Βέργος, Αθήνα 1977, σελ.124).

Στην ηλικία των 7 χρόνων έχει αυξηθεί η στερεότυπη συμπεριφορά των παιδιών και διαλέγουν τις ασχολίες εκείνες που συμφωνούν με το φύλο τους (Hartley E.R.- Klein A., "Sex-role concepts among Elementary school age girls", στο Pottker J. - Fisher A.(eds.) Sex - bias in the schools, Accos. Publ. Pr., 1978, σελ 40 - 47).

Σ' αυτή την ηλικία περίπου τα παιδιά αρχίζουν να πηγαίνουν στο σχολείο και έτσι έχουμε συνδυασμένη δράση οικογένειας - σχολείου, που σταθεροποιεί την υπάρχουσα διαφοροποίηση στους ρόλους των δύο φύλων. Η εκπαίδευση είναι ένας από τους πιο αποφασιστικούς παράγοντες στη ζωή μας. Ο επίσημος ρόλος του σχολείου είναι να διδάξει ακαδημαϊκές δεξιότητες στους μαθητές (Κανταρτζή Ευαγγελία, "Η εικόνα της γυναίκας", Εκδόσεις Αφοι Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1991, σελ.36).

Σύμφωνα με τον Frazier και Sadker το πρόγραμμα του σχολείου δεν είναι το ίδιο σε όλα τα παιδιά, αλλά διαφοροποιείται με βάση το φύλο και μέσα από αυτό οι μαθητές μαθαίνουν ποιές συμπεριφορές, στάσεις, δραστηριότητες είναι κατάλληλες για το κάθε φύλο (Frazier N. - Sadker M., "Sexism in School and Society", Harper and Row, New York 1973, σελ.85).

Οι μαθητές μαθαίνουν τη "σωστή" συμπεριφορά μέσα από τις στάσεις των εκπαιδευτικών απέναντι στα δύο φύλα, την ιεραρχία του εκπαιδευτικού προσωπικού, την οργάνωση του σχολικού περιβάλλοντος, τα σχολικά εγχειρίδια. Το στερεότυπο των φύλων βρίσκεται παντού μέσα στην πορεία κοινωνικοποίησης του παιδιού. Υπάρχει έντονη πίεση και στα δύο φύλα να συμμορφωθούν σ' αυτά τα στερεότυπα και τους προσφέρεται μία συγκεκριμένη ποικιλία ερεθισμάτων ανάλογα με το φύλο τους. Τα παιδιά έχουν επίγνωση ότι οι ενήλικες έχουν κάποιες προσδοκίες που "ταιριάζουν" με το φύλο τους. Οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί ενισχύουν με τη συμπεριφορά τους τα στερεότυπα των φύλων, έχοντας κοινωνικοποιηθεί και οι ίδιοι μέσα σ' ένα τέτοιο σύστημα. Μοιραία αναπτύσσουν στερεότυπες προσδοκίες για τους ρόλους και τις επαγγελματικές δυνατότητες των παιδιών (Κανταρτζή Ευαγγελία, όπ.π., σελ.38).

Οι εκπαιδευτικοί, σύμφωνα με τον Weiner (1980), πιστεύουν ότι τα κορίτσια είναι περισσότερο εξαρτημένα ενώ τα αγόρια πιο επιθετικά, ότι υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα και ότι πρέπει να συμπεριφέρονται διαφορετικά στα δύο φύλα ανάλογα με τα "φυσικά" χαρακτηριστικά τους (Weiner, "Sex differences in Mathematics Performance : A review of research and possible action", στο Deen R.(ed), Schooling for women work, Routledge and Kegan Paul, London 1980, σελ.76-86).

β. Μηνύματα που μεταφέρουν οι σχολικοί θεσμοί για την εικόνα και τον ρόλο του άνδρα και της γυναίκας

Το σχολείο αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους φορείς κοινωνικοποίησης του παιδιού. Μέσα στο σχολείο το παιδί μαθαίνει από πολύ νωρίς για τους ρόλους των φύλων και για τις προσδοκίες που έχουν οι ενήλικες από τ' αγόρια και τα κορίτσια.

Συχνά γίνεται λόγος για το είδος των μηνυμάτων που μεταφέρει το σχολείο στους μαθητές αναφορικά με τους ρόλους του άνδρα και της γυναίκας. Οι δασκάλες συμπεριφέρονται με τον ίδιο τρόπο στα αγόρια και στα κορίτσια ή διαφορετικά; Κι αν το κάνουν το συνειδητοποιούν ή όχι; Ποιές είναι οι προσδοκίες των δασκάλων από τους μαθητές και πως τα αγόρια και τα κορίτσια ανταποκρίνονται σ' αυτές τις προσδοκίες; Αυτά είναι μερικά ερωτήματα για τα οποία θα γίνει προσπάθεια να απαντηθούν.

Σχεδόν όλες οι δασκάλες χρησιμοποιούν τους όρους "καλός" και "κακός" για τους μαθητές. "Η τάδε μαθήτριά είναι καλή γιατί κάθεται φρόνιμα στο τραπεζάκι της όπως της έχει πει η δασκάλα. Ο δείνα μαθητής είναι κακός γιατί ενοχλεί συνεχώς τους συμμαθητές του". Η κρίση της δασκάλας για τη δουλειά που κάνει ένα παιδί δεν αναφέρεται στην ίδια τη δουλειά αλλά στο πρόσωπο του παιδιού: "ήσουν καλό παιδί, δεν ήσουν καθόλου καλός" (Μπελόττι, όπ.π., σελ.140).

Η ίδια συγγραφέας (1977) υπογραμμίζει "στις ερωτήσεις για τις διαφορές στη συμπεριφορά των αγοριών και των κοριτσιών στο σχολείο, οι δασκάλες συμφωνούν και αναγνωρίζουν ότι υπάρχουν διαφορές. Τ' αγόρια είναι πιο ζωηρά, κάνουν θόρυβο, είναι πιο επιθετικά, λιγότερο πειθαρχημένα, έχουν χαμηλότερες επιδόσεις. Επιπλέον τ' αγόρια είναι πιο αυτόνομα, έχουν λιγότερη ανάγκη από στοργή, αναγνώριση, βοήθεια, είναι πιο σίγουρα για τον εαυτό τους. Αντίθετα τα κορίτσια είναι πιο υποτακτικά, πιο εξαρτημένα από την κρίση της δασκάλας, πιο αδύναμα στο χαρακτήρα, κλαίνε περισσότερο, είναι λιγότερο αλληλέγγυα με το φύλο τους. Επιπλέον έχουν καλύτερες επιδόσεις, είναι πιο επιμελή, πιο πειθαρχικά, πιο υπάκουα" (Μπελόττι, όπ.π., σελ.141).

Η ετοιμότητα στην απαρρίθμιση των ελαττωμάτων και των αρετών ανδρικών και γυναικείων, αποκαλύπτει τη συνήθεια ταξινόμησης των παιδιών σύμφωνα με το φύλο τους και συνεπώς την τάση για διακρίσεις. Ο ορθός τρόπος να απαντήσουμε αν είμαστε ελεύθεροι από προκαταλήψεις ή προσπαθούμε να απελευθερωθούμε απ' αυτές, θα ήταν να κάνουμε τη διάκριση ανάμεσα σε άτομα πιο επιθετικά, πιο τακτικά ή πιο εξαρτημένα χωρίς να αναφερόμαστε στο φύλο τους, γιατί υπάρχουν κορίτσια πιο επιθετικά από τ' αγόρια αλλά και αγόρια πιο τακτικά από κορίτσια. Αλλά αυτά λόγω της εξάρτησής τους από στερεότυπα,

σύμφωνα με το φύλο τους, αποτελούν τις εξαιρέσεις, τις παρεκλίσεις (Μπελόττι, όπ.π., σελ.141).

Οι δασκάλες αναγνωρίζουν ότι οι γονείς έχουν διαφορετικές προσδοκίες για τα αγόρια από τα κορίτσια. Αλλά και οι ίδιες αναφέρουν ότι τα κορίτσια είναι από τη φύση τους φτιαγμένα για το γάμο και τα παιδιά, πολύ περισσότερο από τ' αγόρια. Δέχονται σαν απαραίτητους όλους τους περιορισμούς που επιβάλλονται στα μικρά κορίτσια γιατί αυτό θα τα βοηθήσει όταν πια θα κάνουν τη δική τους οικογένεια ή επειδή είναι πιο αδύναμα και χρειάζονται προστασία και οι κίνδυνοι είναι μεγαλύτεροι για τα κορίτσια παρά για τ' αγόρια (Μπελόττι, όπ.π., σελ.143).

Δεν είναι άγνωστο το φαινόμενο των κοριτσιών που προσφέρονται για βοηθητικές υπηρεσίες υπέρ των αγοριών κάθε φορά που πρέπει να μαζευτεί το υλικό που χρησιμοποιείται μέσα στην τάξη.

Μέσα από τη στάση των εκπαιδευτικών οι μαθητές παίρνουν μηνύματα σχετικά με την επαγγελματική τους σταδιοδρομία. Η Μ. Χαρίστου επισημαίνει ότι η θέση των εκπαιδευτικών είναι πολύ κρίσιμη. Ουδέτερη στάση ή απροθυμία να υποστηρίξουν μία μη παραδοσιακή επιλογή είναι αρκετή για να επηρεάσει το παιδί προς την κατεύθυνση μιας πιο συντηρητικής λύσης. Πολλοί εκπαιδευτικοί πιστεύουν ότι τα τεχνικά και επιστημονικά μαθήματα δεν είναι απαραίτητα για τη μελλοντική ζωή των κοριτσιών. Η άποψη αυτή σχετίζεται με την αντίληψη ότι η επαγγελματική εξέλιξη των κοριτσιών είναι σχετικά ασήμαντη, αφού σύντομα θα παντρευτούν και θα αφιερώσουν το χρόνο τους στη φροντίδα των παιδιών και του συζύγου. Εάν η άποψη αυτή συνδυαστεί με την πεποίθηση που έχουν πολλοί εκπαιδευτικοί, ότι τα κορίτσια είναι αδύνατα στα μαθηματικά και τεχνικά μαθήματα, τότε δεν είναι παράξενο το γεγονός ότι πολλοί εκπαιδευτικοί όχι μόνο δεν ενθαρρύνουν τα κορίτσια για τέτοιες επιλογές, αλλά αντίθετα τα αποθαρρύνουν.

Αυτή η στάση τους έχει σαν συνέπεια να περιορίζει και να στενεύει τις επαγγελματικές φιλοδοξίες των κοριτσιών (Χαρίστου Μ., "Η επαγγελματική εκλογή των κοριτσιών", Σύγχρονη Εκπαίδευση, τ.46, 1989, σελ.70-78).

Σύμφωνα με τις Λαμπροπούλου Β.-Γεωργουλέα Μ. οι εκπαιδευτικοί ενισχύουν με συγκεκριμένους τρόπους τη διαφορετική συμπεριφορά των δύο φύλων:

α) με τις διαφορετικές τιμωρίες που επιβάλλουν, μαλώνουν και χτυπούν περισσότερο τα αγόρια

β) με το διαχωρισμό των παιδιών σε δύο ομάδες ανάλογα με το φύλο τους και με τη διατύπωση γενικών κρίσεων

γ) με το διαχωρισμό των παιδιών σε ομάδες κατά φύλο στη γυμναστική και στον αθλητισμό

δ) με την επιβολή της ποδιάς παλιότερα

(Λαμπροπούλου Β. - Γεωργουλέα Μ., "Οι ρόλοι των φύλων μέσα από την εκπαίδευση", Σύγχρονη Εκπαίδευση, 1989, τ.46, σελ.58-69).

Αξίζει να αναφερθούμε στο γεγονός ότι σε έρευνες των Ricks και Pyke μελετήθηκαν οι στάσεις εκπαιδευτικών. Η πλειοψηφία τους πίστευε ότι τα αγόρια και τα κορίτσια συμπεριφέρονται διαφορετικά. Είπαν ότι προτιμούσαν να διδάσκουν αγόρια. Αυτή η προτίμηση προέρχεται από την αντίληψη των δασκάλων ότι τα αγόρια ενδιαφέρονται περισσότερο και είναι πιο κριτικά και ότι η εκπαίδευσή τους είναι πιο ενδιαφέρουσα από αυτή των κοριτσιών. Η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών πίστευε ότι οι μαθητές προτιμούν άνδρα παρά γυναίκα εκπαιδευτικό. Οι μισοί εκπαιδευτικοί είπαν ότι τα αγόρια και τα κορίτσια περίμεναν διαφορετική συμπεριφορά και μεταχείριση (Κανταρτζή Ευαγγελία, "Η εικόνα της γυναίκας", Εκδόσεις Αφοι Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1991, σελ.38).

Τέλος, από έρευνες βρέθηκε ότι οι γυναίκες εκπαιδευτικοί είναι πιο ευαισθητοποιημένες στην ισότητα των δύο φύλων. Οι δάσκαλοι θεωρητικών μαθημάτων επιδοκιμάζουν περισσότερο τις ίσες ευκαιρίες, ενώ οι μαθηματικοί και οι φυσικοί εκφράζουν περισσότερες αμφιβολίες. Ακόμα βρέθηκε ότι οι περισσότερο παραδοσιακοί στις απόψεις τους ήταν οι μεγαλύτεροι στην ηλικία και οι δάσκαλοι των αγροτικών περιοχών (Kelly and others, "Traditionalist and trendies : teachers attitudes to educational issues", Weiner G. - Arnot M. (eds) Gender under Scrutiny: New inquiries, open University, 1987, σελ.233 - 242).

3. Τα Αναγνωστικά

α. Η σημασία του Αναγνωστικού Βιβλίου

Η σημασία του Αναγνωστικού είναι τεράστια. Τα Αναγνωστικά είναι για το Δημοτικό σχολείο τα βασικότερα εγχειρίδια για τη διαμόρφωση των μαθητών. Όχι μόνο για τη γλωσσική αλλά και για την ηθική, θρησκευτική και εθνική διαμόρφωση, δηλαδή τη γενική ιδεολογική διαμόρφωση (Φραγκουδάκη Άννα, "Τα Αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού, Ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία", Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1978, σελ.11).

Η μεγάλη σημασία των Αναγνωστικών οφείλεται σε δύο λόγους:

Ο πρώτος είναι η συχνή απασχόληση με αυτά. Ο δάσκαλος και οι μαθητές χρησιμοποιούν τα Αναγνωστικά πολύ περισσότερο από τα άλλα σχολικά βιβλία. Η γλωσσική διδασκαλία καλύπτει τις 9 με 10 από τις 24 με 33 εβδομαδιαίες ώρες κατά τάξη.

Δεύτερος λόγος είναι η μεγάλη ιδεολογική σημασία τους, που οφείλεται στο γεγονός ότι, θεωρητικά, τα Αναγνωστικά χρησιμεύουν για τη μετάδοση γνώσεων ιδεολογικά ουδέτερων. Δηλαδή, ενώ η κοινωνική αγωγή των μαθητών γίνεται κυρίως με το μάθημα της Ιστορίας και της Πολιτικής Αγωγής, η Χριστιανική Αγωγή με το μάθημα των Θρησκευτικών, η γνώση του φυσικού κόσμου μεταδίδεται κυρίως με τα φυσιογνωστικά μαθήματα, τα Αναγνωστικά χρησιμεύουν θεωρητικά για τη γλωσσική κατάρτιση των μαθητών. Τα μαθήματα όπως η πολιτική αγωγή, τα θρησκευτικά, η ιστορία έχουν άμεσα εκφρασμένο ιδεολογικό σκοπό. Τα Αναγνωστικά αποτελούν βοηθήματα που ο δάσκαλος χρησιμοποιεί για τη διδασκαλία της Ανάγνωσης, της γραφής, της ορθογραφίας, του συντακτικού, της έκφρασης (Φραγκουδάκη Άννα, όπ.π., σελ.12).

Τα Αναγνωστικά όμως περιέχουν κείμενα για το Θεό, για την πατρίδα και την οικογένεια, κείμενα για το ορθό, το ηθικό, το ωραίο και τα αντίθετά τους, κείμενα για την ιστορία, για την κοινωνία και τις κοινωνικές σχέσεις. Περιέχουν δηλαδή μια ολόκληρη κοσμοαντίληψη. Περιέχουν αξίες που καλύπτουν όλο το γνωστικό χώρο, μια συγκεκριμένη ηθική, μια συγκεκριμένη αισθητική, μια αντίληψη για το φυσικό και τον κοινωνικό περίγυρο, μια αντίληψη για την ιστορία κι έναν ορισμένο εθνικισμό (Φραγκουδάκη Άννα, όπ.π., σελ.12).

Τα Αναγνωστικά οι μαθητές τα επαναλαμβάνουν συνέχεια: αντιγράφουν αποσπάσματα, αποστηθίζουν ποιήματα, παραφράζουν το περιεχόμενο, κάνουν περιλήψεις, περιγράφουν το νόημα. Επαναλαμβάνουν επομένως συχνότατα τα διδάγματα, τις αρχές και τις αξίες που τα κείμενα περιέχουν. Τα επαναλαμβάνουν όμως για λόγους άσχετους με το περιεχόμενό τους. Όχι για να αποστηθίσουν τις αξίες που περιέχουν, αλλά για να ασκηθούν στην έκφραση ή τη γραφή. Αφομοιώνουν έτσι τις αξίες αυτές ευκολότερα γιατί, καθώς τους υποβάλλονται με τρόπο άμεσο και σχεδόν ανεπαίσθητο, εξουδετερώνουν τη δυνατότητα κριτικής αντίστασης (Φραγκουδάκη Άννα, όπ.π., σελ.13).

β. Το περιεχόμενο των Αναγνωστικών

Βλέπουμε πως στη σημερινή εποχή οι ρόλοι της γυναίκας έχουν διευρυνθεί. Ο αριθμός των εργαζόμενων γυναικών αυξάνεται συνεχώς με κατεύθυνση προς τα θεωρούμενα "ανδρικά" επαγγέλματα. Στις σχέσεις της γυναίκας με το άλλο φύλο τείνει να επικρατήσει ισοτιμία και ουσιαστική επαφή. Πόσο όμως οι αλλαγές αυτές επηρεάζουν τα σχολικά βιβλία; Μπόρεσαν τα σχολικά βιβλία να παρακολουθήσουν τις αλλαγές αυτές στο πέρασμα του χρόνου, να τις αφομοιώσουν και να τις μετατρέψουν σε ένα ευέλικτο, ελαστικό, μη στερεότυπο τρόπο παρουσίασης των δύο φύλων; Απεικονίζουν τη σημερινή πραγματικότητα και κοινωνία ή έμειναν στατικά και περιορισμένα σε αυστηρά καθορισμένα μοντέλα ρόλων;

Έργο του σχολικού βιβλίου δεν είναι να απομακρύνει βίαια το παιδί από την εντύπωση που έχει για τον κόσμο. Μέσα από μια διαδικασία μαθήματος και παιχνιδιού, ωφείλει να του ευαισθητοποιήσει το κριτήριο, έτσι ώστε μόνο του να διαλέγει για τον εαυτό του ρόλους ελαστικούς, που θα του επιτρέψουν να αναπτύσσεται χωρίς να θεωρεί το φύλο του εμπόδιο ή γνώμονα (Κανταρτζή Ευαγγελία, "Η εικόνα της Γυναίκας, Διαχρονική έρευνα των Αναγνωστικών βιβλίων του Δημοτικού σχολείου", Εκδόσεις Αφοι Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1991, σελ.26).

Η Οικογένεια

Το περιεχόμενο των Αναγνωστικών του Δημοτικού σχολείου βασίζεται κατά κύριο λόγο στο τετράπτυχο: Πατριδα-Θρησκεία-Οικογένεια-Εργασία.

Τα κείμενα που αφορούν την οικογένεια είναι ιδιαίτερα πολυάριθμα στις μικρές τάξεις και μειώνονται στις μεγαλύτερες. Τα δύο βασικά εννοιολογικά ζεύγη που κυριαρχούν ως προς την οικογένεια είναι: Οικογένεια-Σεβασμός και Οικογένεια-Φυσικός θεσμός (Φραγκουδάκη Άννα, ό.π., σελ.15).

Η οικογένεια-πρότυπο των Αναγνωστικών, είναι με απόλυτη ανελαστικότητα η παραδοσιακή πατριαρχική οικογένεια. Το κύρος των μελών της καθορίζεται βασικά από το φύλο και σε δεύτερη κατάταξη από την ηλικία. Το μέλος με τη μεγαλύτερη χαρισματική εξουσία είναι ο παππούς, το γεροντότερο μέλος γένους αρσενικού (Φραγκουδάκη Άννα, ό.π., σελ.15).

Ο παππούς είναι πρόσωπο βασικό, παρά την περιορισμένη συμμετοχή του στην οικογενειακή ζωή, γιατί συμβολίζει τη συνέχεια, τη διατήρηση των αξιών. Είναι άτομο ιδιαίτερα σεβαστό: τα παιδιά και οι γονείς του φιλούν το χέρι. Ο σεβασμός αυτός συμβολίζει το σεβασμό στις αμετάβλητες οικογενειακές αρχές.

Επειδή το μέλημα των κειμένων είναι η υπογράμμιση της κατεξοχήν ηθικής αξίας που αποτελούν οι οικογενειακές αρχές, δεν υπάρχει η παραμικρή αναφορά στην έννοια της εξέλιξης των αρχών ή των ιδεών. Είναι ανύπαρκτη η ρεαλιστική μνεία στην αλλαγή που παρατηρείται στα ήθη και στις ιδέες και κάνει τον παππού ένα άτομο που σκέπτεται και φέρεται με τρόπο διαφορετικό σε σχέση με την τρίτη γενιά ανάλογα με την εποχή και την κοινωνία (Φραγκουδάκη Άννα, ό.π., σελ.15).

Στόχος των κειμένων αυτών είναι να υποβάλλουν με τρόπο απόλυτο ορισμένες απόλυτες αξίες. Ο στόχος αυτός κυριαρχεί εξορίζοντας συστηματικά το ρεαλισμό και την εικόνα της πραγματικότητας, έτσι όπως τη συλλαμβάνει η άμεση εμπειρία του παιδιού στο οποίο απευθύνονται τα κείμενα (Φραγκουδάκη Άννα, ό.π., σελ.16).

Η Μητέρα

Η τάση αυστηρής υποβολής της απόλυτης αξίας που αποτελεί η πατριαρχική οικογένεια ωθεί τους συγγραφείς των Αναγνωστικών στο να παρουσιάζουν τον καταμερισμό της εργασίας μέσα στην οικογένεια σαν αξία τόσο σταθερή όσο και ο ίδιος ο θεσμός.

Σε όλα τα κείμενα η γυναίκα δεν αναφέρεται παρά μόνο με την ιδιότητα της νοικοκυράς. Ο φυλετισμός είναι απόλυτος: ο ρόλος της γυναίκας είναι ένας, από πάντα δοσμένος και φυσικός, να είναι μάνα-νοικοκυρά, δεν έχει και δεν μπορεί να έχει κανένα άλλο χαρακτηριστικό (Φραγκουδάκη Άννα, όπ.π., σελ.18).

Το πρότυπο είναι σε τέτοιο βαθμό απόλυτο και άκαμπτο, που η εργαζόμενη γυναίκα παρουσιάζεται σαν κάτι το αφύσικο, περιγράφεται πάντα σαν το αποτέλεσμα μεγάλης οικονομικής δυστυχίας. Οι μόνες αναφορές σε γυναίκα που αντί να ασκεί το φυσικό της ρόλο δουλεύει έξω από το σπίτι, αφορούν περιγραφές οικογενειών που η μοίρα έβαλε, προσωρινά πάντα, σε δύσκολη οικονομική θέση, το συνηθέστερο μετά το θάνατο του πατέρα. Η γυναίκα δουλεύει ή καλύτερα "ξενοδουλεύει" μόνο από μεγάλη ανάγκη, όταν δεν μπορεί να επιβιώσει αλλιώς η οικογένεια, αλλά και σ' αυτή την περίπτωση εκτελεί πάντοτε εργασία καθαρά "γυναικεία": καθαρίστρια ή ράφτρα (Φραγκουδάκη Άννα, όπ.π., σελ.18).

Η παρουσίαση αυτή, εκτός από το ότι υποθάλπει το φυλετισμό και αποδίδει στο γυναικείο φύλο χαρακτηριστικά ανθρώπων δεύτερης κατηγορίας, ταγμένων για τις ταπεινότερες ασχολίες και αποκλεισμένων από την κοινωνική ζωή, έχει ουσιαστική παιδαγωγική σημασία. Το παιδί αποκτά μια εικόνα της ιδανικής οικογένειας που αντιφάσκει συχνά με την πραγματικότητα μέσα στην οποία ζει.. Το αποκλειστικό και αυστηρό πρότυπο της μάνας, που ο "φυσικός" της ρόλος είναι η ενασχόληση με το νοικοκυριό, ωθεί το παιδί να ταυτίσει την εργαζόμενη μάνα του με το "αφύσικο" πρότυπο της οικονομικής αθλιότητας που προτείνουν τα κείμενα (Φραγκουδάκη Άννα, όπ.π., σελ.21).

Ο ακραίος αυτός φυλετισμός επεκτείνεται και στα παιδιά-πρότυπα με την ίδια ακαμψία. Το αγόρι θα γίνει άνδρας-πατέρας και το κορίτσι νοικοκυρά-μητέρα. Από την πιο τρυφερή ηλικία τα παιδιά-πρότυπα έχουν

συμπεριφορά και συναισθήματα αυστηρά κατανεμημένα κατά φύλα. Όλοι οι μύθοι για τα αρσενικά και θηλυκά χαρακτηριστικά καλλιεργούνται μέσα από διηγήσεις όπου το αρσενικό γένος κυριαρχεί απόλυτα (Φραγκουδάκη Άννα, όπ.π., σελ.23).

Θεωρείται σκόπιμο να παρατεθούν κάποια ενδεικτικά αποσπάσματα από τα Αναγνωστικά βιβλία, στα οποία φαίνεται καθαρά ο περιορισμός της γυναίκας στα στενά όρια του σπιτιού:

"- Μου φαίνεται ότι σιγά-σιγά θα πάρωμε ρομπότ και στα σπίτια!

- Να τα κάνομε τι; αγρίεψε η μητέρα.

- Να μας ξεκουράζουν! να κάνουν δουλειές, να υπολογίζουν, να μαγειρεύουν!

- Δε θέλω, δε θέλω, φώναξε η μητέρα, σα να της έφερναν κιόλας το ρομπότ στο σπίτι. Θέλω να μαγειρεύω μόνη μου τους λαχανοντολμάδες μου και τις μακαρονάδες μου! Αυτό το πράγμα το βρίσκω πολύ ψυχρό. Κι ύστερα μπορεί σε όλα να αντικαταστήσει μια μητέρα, αλλά σε ένα πράγμα δε θα μπορέσει οπωσδήποτε.

- Σε ποιό; ρώτησε ο Αντώνης.

- Μα στην αγάπη, φυσικά. Στη φροντίδα, στη στοργή. Θέλεις, κύριε Αντώνη, να σε ξυπνά κάθε πρωί ένα ρομπότ ή να σε σκεπάζει το βράδυ με τα σιδερένια χέρια του; Μπορεί ένα ρομπότ να πονά μαζί σου; να σε ρωτά πως πήγες στους διαγωνισμούς; να χαίρεται όταν χαίρεσαι; Θα το'θελες;

- Όχι βέβαια! είπε γελώντας ο Αντώνης! Κάτω τα ρομπότ! Ζήτω οι μαμάδες!"

Σε κάποιο άλλο απόσπασμα στο Αναγνωστικό της Β' Δημοτικού διαβάζουμε τα ακόλουθα:

"Κάθε μέρα η μητέρα της Ελενίτσας και του Χρόνη σηκώνεται πρωί. Πιο πρωί απ' όλους μέσα στο σπίτι. Καθώς μπαινοβγαίνει στα δωμάτια περπατεί σιγά-σιγά, για να μην ξυπνήσει τα παιδιά της. Έχει να σκουπίσει, να συγυρίσει, να ανάψει φωτιά. Να ψήσει τον καφέ για τον πατέρα, που θα φύγει για τη δουλειά. Να ετοιμάσει το ζεστό για τα παιδιά της, που πηγαίνουν στο σχολείο. Κι όταν είναι η ώρα να ξυπνήσουν, έρχεται σιγά-σιγά, για να μην τα τρομάξει, και τα φωνάζει με χαϊδευτική φωνή. . . "

Ο Πατέρας

Ο αυστηρός χωρισμός των ρόλων στην οικογένεια έχει σαν αποτέλεσμα να παρουσιάζεται ο πατέρας σαν ον κοινωνικό. Την ώρα που η μητέρα είναι στο σπίτι και εκτελεί την αποκλειστική της αποστολή, ο πατέρας βρίσκεται έξω από το σπίτι γιατί δουλεύει. Δεν αναφέρεται όμως ποτέ το επάγγελμά του. Σπανιότατα υπάρχει η περιγραφή κάποιου αγρότη ή τεχνίτη. Στην οικογένεια-πρότυπο δεν υπάρχει κανένας κοινωνικός ή επαγγελματικός χαρακτηρισμός του πατέρα. Παρ' όλο που τα κείμενα επιμένουν πολύ στο γεγονός ότι ο πατέρας "εργάζεται", το βάρος είναι αποκλειστικά ηθικό: ο πατέρας είναι "εργατικός", επαναλαμβάνουν τα Αναγνωστικά, όχι "εργαζόμενος" (Φραγκουδάκη Άννα, όπ. π., σελ.23).

Στα Αναγνωστικά παρατηρείται μια πλήρη αποσιώπηση των σχέσεων ανάμεσα στον πατέρα και τη μητέρα. Αυτό δε γίνεται μέσα στα πλαίσια μιας "παιδαγωγικής ηθικής". Έχουμε αποσιώπηση τεχνητή ακόμα και της θεσμοθετημένης και ευλογημένης από την Εκκλησία σχέσης ανάμεσα στα δύο φύλα. Ο πατέρας και η μητέρα των Αναγνωστικών δεν αναφέρονται ποτέ ως σύζυγοι, δεν υπάρχει καμμία αναφορά στο γάμο, έναν από τους παραδοσιακότερους θεσμούς (Φραγκουδάκη Άννα, όπ.π., σελ.23).

Όταν τα κείμενα παρουσιάζουν τον πατέρα και τη μητέρα να συμπαρίστανται σε μια σκηνή, πράγμα που δε συμβαίνει συχνά, συνδιαλέγονται ο καθένας χωριστά με ένα τρίτο πρόσωπο συνήθως το παιδί. Δεν υπάρχει ούτε ένα παράδειγμα διαλόγου των συζύγων μεταξύ τους (Φραγκουδάκη Άννα, όπ.π., σελ.23).

Πρέπει τέλος να προστεθεί ότι μολονότι ο πατέρας, από τον οποίο εξαρτάται η επιβίωση της οικογένειας, είναι ο αναμφισβήτητος αρχηγός, είναι ο εκπρόσωπος της εξουσίας, και μολονότι η μητέρα υφίσταται και αναγνωρίζει αυτή την ιεραρχία, η οικογένεια-πρότυπο δεν έχει έναν αλλά δύο εκπροσώπους της εξουσίας: τον αυταρχικό πατέρα και την καταπιεστική μητέρα. Η γυναίκα, άνθρωπος δεύτερης κατηγορίας, παρουσιάζεται να διαθέτει μια μόνο εξουσία, τη μητρική, και να την ασκεί με τον πιο απόλυτο τρόπο. Η μητέρα των Αναγνωστικών είναι ένα πρόσωπο τρομερό, θεσμοφύλακας των αρχών (Φραγκουδάκη Άννα, όπ.π., σελ.24).

γ. Συμπεράσματα

Από τη μελέτη των Αναγνωστικών βιβλίων μπορούμε να καταλήξουμε στα ακόλουθα:

1. Στα κείμενα των Αναγνωστικών παρατηρείται ένας αυστηρός καταμερισμός της εργασίας κατά φύλα, "τοποθετούν" την γυναίκα σε μειονεκτική θέση και υποβάλλουν την άκριτη αποδοχή όλων των θεσμοθετημένων θέσεων και ρόλων.
2. Διαφαίνεται μια υπερηθικοποίηση των προτύπων, απόλυτη υποταγή των μελών στα πρότυπα συμπεριφοράς, αυστηρή αποσιώπηση κάθε σχέσης εκτός από τη σχέση εξάρτησης και σεβασμού.
3. Η έννοια της αγάπης στα κείμενα φαίνεται να συνδέεται με το σεβασμό απέναντι στα μέλη που βρίσκονται στην κορυφή της οικογενειακής ιεραρχίας. Απόδειξη αγάπης των παιδιών προς τους γονείς είναι η υποταγή, ενώ των γονέων προς τα παιδιά η φροντίδα για την ανατροφή τους σύμφωνα με τα ηθικά πρότυπα.
4. Προβάλλονται ως βασικά προτερήματα των γονιών η εργατικότητα, η ευσπλαχνία για τους φτωχούς. Τα παραπάνω όμως δε σχετίζονται άμεσα με το συναισθηματικό κόσμο των παιδιών. Αυτό το κενό της τρυφερότητας προσπαθούν να αντικαταστήσουν οι αναφορές στις θυσίες των γονιών για το μέγιστο των παιδιών.
5. Η συχνή επανάληψη του ύμνου στην πατρική και μητρική αγάπη, αντιφάσκει έντονα με την αυταρχική εικόνα των γονιών-εξουσία.
6. Τα Αναγνωστικά δίνουν το πρότυπο μιας παιδαγωγικής βασισμένης στην αυταρχική πειθαρχία των παιδιών με αποκλειστικό μέλημα τη διατήρηση της τάξης. Με τον τρόπο αυτό προδιαθέτουν το άτομο να υποτάσσεται εύκολα και φυσικά στη δημόσια εξουσία.

δ. Έρευνες για τους ρόλους των δύο φύλων στα σχολικά εγχειρίδια

Τα στερεότυπα για τους ρόλους των δύο φύλων περνούν και μέσα στα σχολικά βιβλία. Πολλές έρευνες έχουν γίνει πάνω στον τομέα αυτό, προσπαθώντας να εξετάσουν τα μηνύματα, τις αξίες και τις αρχές που υπάρχουν μέσα στο περιεχόμενό τους.

1. Στις έρευνες των Ζιώγου-Καραστεργίου και Δεληγιάννη-Κουιμτζή στα παλιά Αναγνωστικά και της Β. Δεληγιάννη-Κουιμτζή στα νέα Αναγνωστικά, εξετάζονται ο αριθμός των προσώπων που κινούνται στα Αναγνωστικά, ο τόπος που κινούνται, τα επαγγέλματα που παρουσιάζονται, ο αριθμός των προσώπων που εμφανίζονται στις εικόνες των βιβλίων αυτών. Τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγουν είναι ότι το ανδρικό φύλο είναι κυρίαρχο σε όλους τους τομείς και υπάρχει αυστηρός διαχωρισμός των καθηκόντων στα δύο φύλα και διαιώνιση της αντίληψης για τους ρόλους των φύλων, αν και φαίνεται ότι στα νέα Αναγνωστικά υπάρχει προσπάθεια για βελτίωση (Κανταρτζή Ευαγγελία, "Η εικόνα της γυναίκας, Διαχρονική έρευνα των Αναγνωστικών βιβλίων του Δημοτικού Σχολείου", Εκδόσεις Αφοι Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1991, σελ.79).

2. Σε έρευνα του Χ. Παπανικολάου σε βιβλία των τριών πρώτων τάξεων του Δημοτικού επισημαίνεται ότι η φυλετική ιδεολογία υπάρχει στις διαπροσωπικές σχέσεις τόσο των παιδιών όσο και των ενηλίκων, αν και πολλές φορές είναι έντεχνα καλυμμένη, ωστόσο αποκαλύπτει την πραγματική νοοτροπία και στάση των συγγραφέων (Κανταρτζή Ευαγγελία, όπ.π., σελ.80).

3. Ο Η. Ματσαγγούρας ερεύνησε τα βιβλία μαθηματικών των τελευταίων τάξεων του Δημοτικού και του Γυμνασίου. Αποκαλύπτεται η άνιση παρουσίαση των δύο φύλων. Υπερτερούν οι αναφορές στο ανδρικό φύλο, υπερτονίζεται ο ρόλος του σε βάρος του γυναικείου, οι επαγγελματικά ανδρικοί ρόλοι υπερτερούν όχι μόνο ποσοτικά (89% έναντι 11%) αλλά και ποιοτικά (Ματσαγγούρας Γ. Η., "Η επίδραση των Ελληνικών Μαθηματικών βιβλίων στην επίδοση των μαθητριών στα Μαθηματικά", Εκδόσεις Νέα Παιδεία, τ.29, 1982, σελ.81-85).

4. Σε μία έρευνα σε δύο σειρές βιβλίων επαγγελματικού προσανατολισμού του 1971 και 1973, βρέθηκε ότι το 33% των γυναικών ασχολείται με δουλειές καθαρά γυναικείες (γραμματείς, ταμίες, πωλήτριες, σερβιτόρες), ενώ μόνο το 4% των ανδρών παρουσιάζονται σε παρόμοιες δουλειές. Οι άνδρες είναι έξυπνοι, δυνατοί, ανεξάρτητοι και γι' αυτό κρατούν το δυσκολότερο και το ψηλότερο επίπεδο εργασίας και τις κυρίαρχες θέσεις. Οι γυναίκες παρουσιάζονται με λίγες προσδοκίες, μη παραγωγικές και απαιτείται από αυτές μία ελκυστική εμφάνιση που συνήθως δε συνοδεύεται από νοημοσύνη (Κανταρτζή Ευαγγελία, όπ.π., σελ.81).

5. Η Glennys Lobban μελέτησε 6 αναγνωστικά (2 πριν το 1960, 2 του 1960 και 2 του 1970). Διαπιστώνει ότι ο γυναικείος κόσμος είναι προσανατολισμένος στις οικιακές εργασίες και στην ανατροφή των παιδιών. Το μήνυμα που περνά είναι ότι η θέση της γυναίκας είναι στο σπίτι και ότι τα μικρά κορίτσια πρέπει να μάθουν τις γυναικείες ασχολίες. Ο κόσμος των αγοριών αντίθετα είναι προσανατολισμένος έξω από το σπίτι και οι ρόλοι των ενηλίκων που είναι μοντέλα γι' αυτούς, τους προτείνουν μια ποικιλία επαγγελματικών στόχων (Κανταρτζή Ευαγγελία, όπ.π., σελ.76).

6. Η R. Frasher και η A. Walker ερεύνησαν Αναγνωστικά και κωδικοποίησαν 734 ιστορίες. Τα κορίτσια φαίνεται να χρειάζονται προστασία, να είναι δειλά, πειθήνια, παθητικά, να παραιτούνται εύκολα, να μην είναι ανταγωνιστικά. Τα αγόρια αντίθετα φαίνεται να έχουν ανεξαρτησία, γενναιότητα, λογική σκέψη, ικανότητα στη λύση προβλημάτων. Στην ίδια έρευνα γίνεται μελέτη των δραστηριοτήτων των παιδιών. Τα κορίτσια παρουσιάζονται 163 φορές σε "παθητικές" δραστηριότητες (παίξιμο με κούκλες, διάβασμα, μαγειρική, ράψιμο, παρακολούθηση τηλεόρασης) και τα αγόρια 63 φορές. Σε "ενεργητικές" δραστηριότητες (τρέξιμο, αναρρίχηση, πήδημα, κολύμπι, ποδηλασία, παίξιμο μπάλλας) 103 φορές τα κορίτσια και 249 τα αγόρια. Οι "παθητικές" δραστηριότητες για τα αγόρια ήταν διάβασμα και παρακολούθηση τηλεόρασης (Κανταρτζή Ευαγγελία, όπ.π., σελ.79).

7. Η J. Pottker εξέτασε τα επαγγελματικά στερεότυπα που υπάρχουν σε 20 αναγνωστικά βιβλία. Βρέθηκε ότι η πλειοψηφία των γυναικών ήταν νοικοκυρές. Ο μεγαλύτερος αριθμός εργαζόμενων γυναικών ήταν

δασκάλες (42,22%). Οι άνδρες ήταν εργαζόμενοι και συγχρόνως παντρεμένοι με παιδιά αλλά καμιά παντρεμένη γυναίκα δεν ήταν εργαζόμενη (Κανταρτζή Ευαγγελία, όπ.π., σελ.77).

8. Η M. U' Ren μελέτησε μια σειρά Αναγνωστικών που πρότεινε το California State Board of Education. Σε αυτά τα βιβλία ο κόσμος της μητέρας περιορίζεται στο νοικοκυριό και στο μαγείρεμα. Οι ιστορίες για τα κορίτσια όχι μόνο είναι συντομότερες αλλά και μη ενδιαφέρουσες αφού κατευθύνονται σε οικιακές ασχολίες, ενώ στα αγόρια αφήνεται ελευθερία κινήσεων και επιλογών (Κανταρτζή Ευαγγελία, όπ.π., σελ.77).

9. Η B. Steffle μελέτησε σε Αναγνωστικά όλων των τάξεων τα επαγγέλματα των ενήλικων γυναικών. Η παρουσίαση των γυναικών ήταν μη ρεαλιστική. Οι γυναίκες που εργάζονταν ήταν ανύπαντρες. Πολύ λίγες εργάζονταν στα λεγόμενα "ανδρικά" επαγγέλματα (Steffle B. "Run, Mama, Run: Women Workers in Elementary Readers" Maccia S. E. (ed) Women and Education, Charles C. T., USA 1975, σελ.239-245).

10. Σε άλλη έρευνα μελετήθηκαν 134 Αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού. Η αυτονομία, η ευφυΐα, η δημιουργικότητα συνδέονται με τα αγόρια. Τα κορίτσια είναι υπάκουα, χωρίς παράπονα, χαμογελαστά. Παρακολουθούν τη ζωή, παίζουν το ρόλο του ακροατηρίου, δείχνουν θαυμασμό για το τι κάνουν οι άλλοι, εξαρτώνται από τα αγόρια, βαδίζουν πίσω από αυτά. Οι άνδρες παρουσιάζονται σε 147 διαφορετικά επαγγέλματα ενώ οι γυναίκες σε 26 που τα περισσότερα είναι "γυναικεία" όπως δασκάλες, νοσοκόμες, πωλήτριες, τηλεφωνήτριες. Από αυτές μόνο 3 ήταν εργαζόμενες μητέρες (Bart J. and others, "Dick and Jane as victims. Stereotyping in Children's Readers" Women on Words and Images, Princeton N. I. 1972).

11. Ο Bodart ανέλυσε σχολικά εγχειρίδια του Δημοτικού σχολείου στο Βέλγιο και διαπίστωσε ότι ενισχύονται τα στερεότυπα για τους ρόλους των δύο φύλων. Καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η πυρηνική οικογένεια παρουσιάζεται σ' ένα παραδοσιακό πλαίσιο (από άποψη ρόλων), οι γυναικείοι χαρακτήρες συνδέονται με τις οικιακές ασχολίες και τα επαγγέλματα που προορίζονται για άνδρες είναι περισσότερα και υψηλότερου επιπέδου από αυτά που προορίζονται για γυναίκες (Κανταρτζή Ευαγγελία, όπ.π., σελ.78).

ε. Μηνύματα Συγγραφέων για τη θέση της γυναίκας

Στη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας συναντήθηκαν αρκετά κείμενα στα οποία είναι έντονο το στοιχείο της προσπάθειας για υποβάθμιση της θέσης και του ρόλου της γυναίκας. Θεωρείται πως θα ήταν παράληψη να μην παρουσιαστούν αυτούσια μερικά ενδεικτικά αποσπάσματα:

"Ας αρχίσουμε με μια γυναίκα που η προσωπικότητά της γίνεται απόλυτα δεκτή μέσα στο σπίτι της, έτσι ώστε η αυτοπεποίθησή της δεν κλονίζεται ποτέ. Αυτή η γυναίκα θα αισθανόταν σίγουρη ως γυναίκα και μητέρα ακόμα κι αν οι εξωτερικές κοινωνικές αντιλήψεις έτειναν να εξευτελίσουν το ρόλο της. Ούτε καν θα αντιλαμβανόταν αυτή την προσπάθεια υποτίμησης, γιατί η θέση της στο χώρο όπου κινείται είναι αδιαμφισβήτητη: αυτό ακριβώς είναι το γνώρισμα μιας γυναίκας. Στο διάστημα της προετοιμασίας της για το γάμο δε θα μπορούσε να δεχθεί ένα γαμπρό που δεν της ταιριάζει. Θα περίμενε από τους φίλους της να φέρνουν δώρα, λουλούδια, γλυκά όποτε μπαίνουν στην επικράτειά της δηλ. στο σπίτι της. Όταν γίνει η τελετουργία αυτή και εγκριθεί η προσέγγιση, ο επισκέπτης έχει το δικαίωμα να τη συνοδέψει σε ένα καλό εστιατόριο και εκεί να της προσφέρει εκλεκτά κρεατικά κατά προτίμηση στο φως των κεριών. Όλα αυτά αντιστοιχούν τέλεια στην πανάρχαια αποδοχή των ανδρικών δώρων από τις γυναίκες" (David Jonas, "Γυναίκα και Εξουσία, 5.000.000 χρόνια γυναικοκρατίας", Εκδόσεις Πορεία, Αθήνα 1984, σελ.272).

Ο ίδιος συγγραφέας συνεχίζει:

"Καθώς οι περισσότερες καταστάσεις στη ζωή προσφέρονται για διάφορες ερμηνείες οι ρόλοι των δύο φύλων φαίνονται στον άνδρα σαν φυσιολογική κατανομή καθηκόντων, για να λειτουργεί καλύτερα η οικογένεια. Δεν θεωρεί τη δική του δουλειά σπουδαιότερη από εκείνη της γυναίκας του ακόμα κι αν βρίσκει μεγαλύτερη κοινωνική αναγνώριση. Η γυναίκα συμμερίζεται τη γνώμη αυτή, πράγμα που διευκολύνει την ανάμειξή της στις υποθέσεις του, όποτε αυτό είναι αναγκαίο. Από την ίδια της την πείρα δε μπορεί να συμμεριστεί τις απόψεις άλλων γυναικών για την καταπίεση της γυναίκας, γιατί μπορεί να διατηρήσει όλα τα πλεονεκτήματα που προσφέρει η κοινωνία στους άνδρες, κι αυτό χάρη στο συνεργάσιμο σύζυγό της" (A. David Jonas, όπ.π.,σελ. 272-273).

"Σε μία άλλη περίπτωση η γυναίκα αντιμετωπίζεται από τους άνδρες της ανδροκρατούμενης κοινωνίας μας μ' ένα μείγμα αβέλητου θαυμασμού και σιωπηρής αμφισβήτησης της θηλυκότητάς της. Είναι "η γυναίκα που φοράει παντελόνια". Διευθύνει την οικογένειά της και τον άνδρα της μ' ένα τρόπο που δεν είναι ολότελα ανόμοιος με τη συμπεριφορά ενός αρσενικού δυνάστη. Συνήθως αυτή η γυναίκα έχει πάρει το πρότυπο της μητέρας της. Για να διατηρήσει αυτή της τη θέση, διαλέγει με δική της πρωτοβουλία άνδρες που γίνονται πρόθυμα υποχείριά της. Σε μια μικρή κοινότητα, αυτός ο δεσμός μπορεί να λειτουργήσει, γιατί ο άνδρας αναγνωρίζει πρόθυμα την υπεροχή της και εργάζεται σκληρά για να της εξασφαλίσει τα δωράκια της που τώρα πια έχουν τη μορφή τσεκ. Αυτή ελέγχει τα οικονομικά της οικογένειας...

Η κατάσταση αυτή αλλάζει στις μεγαλουπόλεις όπου τέτοιες γυναίκες έρχονται σε επαφή με άλλες γυναίκες της ίδιας κατηγορίας. Το αποτέλεσμα είναι να ξεσπούν ιεραρχικές διαμάχες, στις οποίες μόνο με τη συμβολική επίδειξη της παρουσίας του μπορεί να υπερισχύσει κανείς. Καθώς οι άνδρες με τα δώρα τους συμβάλλουν στην απόκτηση και την αύξηση της παρουσίας, οι γυναίκες αυτές τους παροτρύνουν να αποδίδουν όλο και περισσότερο (...)

Έτσι οι άνδρες αυτοί εκτίθενται στο στρες και πασχίζουν να καταφέρουν πράγματα για τα οποία δεν είναι εξοπλισμένοι κατάλληλα. Τότε ο χρόνιος μόχθος έχει συνήθως καταστροφικές συνέπειες για την υγεία τους. Η μεγάλη εξάπλωση των κυκλοφοριακών διαταραχών, των στομαχικών και εντερικών παθήσεων στον ανδρικό πληθυσμό δείχνει καθαρά σε ποίο βαθμό οι αρχετυπικοί μηχανισμοί υποταγής εξακολουθούν να λειτουργούν στους άνδρες" (A. David Jonas, όπ.π., σελ.273-274).

"Μια γυναίκα που είναι συναισθηματικά ώριμη για να πετύχει ο γάμος της πρέπει να γίνει θεατρίνα σε ένα θέατρο ρεπερτορίου και να μπορεί να παίζει 25 ρόλους, αλλάζοντας μάλιστα ρόλο από τη μια στιγμή στην άλλη". Αυτά έγραφε ο Τζώρτζ Λόουντον το 1956 σε ένα άρθρο του με τίτλο "Συναισθηματική Ωριμότητα των Γυναικών-Συζύγων". Ο Λόουντον παρέθετε έναν ολόκληρο κατάλογο από οδηγίες-υποκρισίες που θα έκαναν τη γυναίκα να είναι το αγαπημένο παιχνιδάκι του άνδρα της. Ανάμεσα σε αυτά που ανέφερε ήταν οδηγίες του στυλ "πως να είστε ωραία και σέξυ, πως να χαμογελάτε, πως να μη δείχνετε κουρασμένη και νευριασμένη,

πως να παίζετε χαρτιά με τον άνδρα σας και αναρίθμητα άλλα "πως" (Νένα και Τζωρτζ Ο' Νιλ. "Ανοιχτός Γάμος", Εκδόσεις Θυμάρι, Έκδοση 4, Αθήνα 1979, σελ.29).

Αξιοσημείωτα είναι τα όσα αναφέρει η Dr. Marie Robinson στο βιβλίο της που κυκλοφόρησε το 1959, "Η δύναμη της Σεξουαλικής Υποταγής". Πρόκειται για ένα αδιανόητο κείμενο, όπου οι ευθύνες για τα προβλήματα που ανακύπτουν στο γάμο και την ερωτική ζωή του ζευγαριού, φορτώνονται όλα στη γυναίκα. "Ο άνδρας σπάνια ευθύνεται για την ψυχρότητα της γυναίκας..

Ο μόνος αληθινός δρόμος προς τον έρωτα είναι η υποχώρηση, η σωματική και ψυχική παράδοση της γυναίκας" υποστηρίζουν οι δύο συγγραφείς (Νένα και Τζωρτζ Ο' Νιλ, όπ.π., σελ.32).

Σε μια πραγματεία του ο Γερμανός φιλόσοφος Άρθουρ Σοπενχάουερ (1788-1860) ονομάζει τις γυναίκες "μισά παιδιά" και γι' αυτό είναι κατάλληλες για την περιποίηση των παιδιών... Η φύση ενδιαφέρεται για την διατήρηση του είδους και φτιάχνει τα κορίτσια σαν λουλούδια που προσκαλούν για γονιμοποίηση. Μετά τα αφήνει να γερνούν και να ασχημαίνουν. Οι σκέψεις της γυναίκας είναι επιφανειακές, "οδηγούνται απ' έξω", ενώ ο άνδρας στέκει στη ζωή με λογική και ικανότητα να βλέπει μακριά.... Είναι αυταπάτη να περιμένει κανείς πρωτότυπες εργασίες από τις γυναίκες. Αυτές είναι πάντα αναπαραγωγικές ποτέ παραγωγικές (Γιόζεφ Ράττνερ, "Ψυχολογία της Γυναίκας. Η σύγχρονη γυναίκα ανάμεσα στο μύθο και στην πραγματικότητα", Εκδόσεις Μπουκουμάνη, Αθήνα 1970, σελ.22).

4. Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας (Μ.Μ.Ε)

α. Εισαγωγή

Η τηλεόραση, το ραδιόφωνο, ο κινηματογράφος οι εφημερίδες, τα περιοδικά ονομάζονται εν συντομία Μ.Μ.Ε (Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας).

Ιδιαίτερα σημαντικό είναι ότι τα Μ.Μ.Ε αναφέρονται στη μάζα του κόσμου και πιο συγκεκριμένα στο κοινό. Το κοινό αποτελείται από μερικές δεκάδες εκατομμύρια ανθρώπων κάθε ηλικίας, πολλών απόψεων και διαφορετικών προτιμήσεων που "ενοποιούνται πλασματικά" λόγω του ότι κάποια συγκεκριμένη στιγμή βλέπουν ένα τηλεοπτικό πρόγραμμα, ακούν ένα ραδιοφωνικό σταθμό, διαβάζουν μία εφημερίδα, ένα περιοδικό ή βλέπουν ένα κινηματογραφικό έργο (Δουλκέρη Τέσσα, "Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και ισότητα των δύο φύλων", Εκδόσεις Παπαζήση, σελ.19).

Το κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα του κοινού είναι η παθητικότητά του και ιδιαίτερα του κοινού της τηλεόρασης. Παλαιότερα γίνονταν λόγος για ένα υποταγμένο κοινό που επηρεάζονταν πλήρως από τα τηλεοπτικά μηνύματα. Στη συνέχεια έγινε πιο απαιτητικό και εξατομικευμένο. Επίσης, παράγοντες όπως η ηλικία, το φύλο, η επαγγελματική θέση επηρεάζουν τις προτιμήσεις του κοινού (Δουλκέρη Τέσσα, ό.π., σελ.20).

Τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας ασχολούνται διαρκώς μ' αυτά που συμβαίνουν γύρω μας. Αναλύουν ή το αποφεύγουν, κρίνουν ή απλά απορρίπτουν, προβάλλουν ή προτιμούν τη σιωπή. Ειδήσεις, εικόνες, πρόσωπα και γεγονότα διοχετεύονται καθημερινά κατά χιλιάδες στο κοινό άλλοτε με σκοπό την ψυχαγωγία και άλλοτε την πληροφόρηση συντελώντας αποφασιστικά στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης (Δημοκρατική Ένωση Γυναικών, "Η γυναίκα και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας", Εκδόσεις Πύλη, σελ.21).

β. Η επίδραση των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας στη διαμόρφωση αντιλήψεων

Τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας μεταδίδουν κάποια ιδεολογία, κάποιες αξίες, πρότυπα που αντικατοπτρίζουν την υπάρχουσα τάξη πραγμάτων

(status quo). Αποτελούν ένα σύνολο αναπαραστάσεων που συγκροτείται από εικόνες, μύθους, έννοιες, ορισμούς, ιδέες, αναλύσεις, απόψεις και που ανταποκρίνεται στο πολιτικοοικονομικό σύστημα το οποίο επικρατεί. Στις ειδήσεις, τηλεταινίες, σήριαλ, ραδιοφωνικές εκπομπές ή ακόμα και ρεπορτάζ αναπαράγονται οι αξίες που ήδη υπάρχουν βομβαρδίζοντας καθημερινά τους αναγνώστες /τηλεθεατές /ακροατές με τις αρχές της κυρίαρχης ιδεολογίας (Πουλαντζάς Ν., "Πολιτική Εξουσία και κοινωνικές τάξεις", τόμος β, Σύγχρονη Σκέψη, Εκδόσεις Θεμέλιο, σελ.30).

Εκλαϊκεύουν τα μεγάλα προβλήματα παρουσιάζοντάς τα σαν μικρούς προσωπικούς καβγάδες. Αναλύουν, περιγράφουν θέματα για κόσμους θελκτικούς των σπορ, των ανέσεων, "μυθικών προσώπων" και αυτές οι περιγραφές γίνονται τη στιγμή που το πνεύμα είναι χαλαρωμένο και το σώμα κουρασμένο! (Δουλκέρη Τέσσα, όπ.π., σελ.22).

Ο κύριος στόχος είναι η προσέλκυση της προσοχής και του ενδιαφέροντος του κοινού. "Τίποτα δεν είναι πιο ενδιαφέρον από την ανάπτυξη μύθων καρδιάς" (Δουλκέρη Τέσσα, όπ.π., σελ.23).

Με τη διήγηση παρόμοιων μύθων και με την εξόγκωση ανώδυνων και ασήμαντων ιστοριών βυθίζουν το κοινό σε μία ψεύτικη ατμόσφαιρα, τεχνική, φαντασμαγορική κάνοντάς το να ξεχνά τα δικά του προβλήματα.

Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας επηρεάζουν τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης και αντίληψης. Παρακολουθώντας κανείς καθημερινά τηλεόραση, ακούγοντας ραδιόφωνο δέχεται βομβαρδισμό μηνυμάτων, απόψεων, θέσεων, ιδεών που είναι αδύνατο να μην επηρεασθεί απ' όλα αυτά.

γ. Πως παρουσιάζουν τη γυναίκα τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας

Ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο τρόπος που προβάλλουν τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας τη γυναίκα. "Ασχολούνται τα Μ.Μ.Ε με τη γυναίκα; Ναι, ασχολούνται. Άλλοτε με λεπτούς χαρακτηρισμούς και άλλοτε με φανατισμό νεοφώτιστου, ερεθίζοντας τις πιο σκοτεινές προκαταλήψεις του ανθρώπου παρουσιάζουν την αιώνια Εύα" (Δημοκρατική Ένωση Νέων

Γυναικών, "Η γυναίκα και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης", Εκδόσεις Πύλη, σελ.22).

Σε γενικές γραμμές η γυναίκα προβάλλεται ως το αδύνατο πλάσμα που χρειάζεται προστασία, αντικείμενο ηδονής, πλανεύτρα, γόησσα, βασίλισσα του σπιτιού, είναι το στολίδι, το αναγκαίο κακό. Πάντα στο δεύτερο ρόλο, μετά τον άνδρα. Το κακό είναι ότι τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας χρησιμοποιούν τις γυναίκες για να τις επηρεάσουν, εφόσον αυτές αποτελούν τη μεγαλύτερη πλειοψηφία του κοινού, καθώς οι περισσότερες δεν εργάζονται (η αναφορά γίνεται για τον ελλαδικό χώρο) και μένοντας στο σπίτι γίνονται αντικείμενο μεγαλύτερης διεργασίας.

Τα Μ.Μ.Ε θα μπορούσαν να παίξουν θετικό ρόλο στη διαμόρφωση της κοινωνικής συνείδησης των γυναικών αν τις παρουσίαζαν σαν μία σοβαρή κοινωνική δύναμη. Αντίθετα βασική επιδίωξη έχουν να συγκαλύψουν την πραγματική θέση της γυναίκας στην οικογένεια και στην κοινωνία, σαν μιας δύναμης που μπορεί να παίξει τον ίδιο ρόλο με τον άνδρα στις κοινωνικές εξελίξεις. Άλλη επιδίωξη των Μ.Μ.Ε είναι να υπερτονίζουν τις λειτουργίες της μητρότητας και του γάμου έτσι που να καλλιεργούν την ψευδή αντίληψη πως μοναδικός προορισμός είναι η μητρότητα και το σπίτι. Έτσι σχεδόν αποπροσανατολίζουν και απομακρύνουν το μισό και πάνω του πληθυσμού από τα βασικά κοινωνικά προβλήματα (Δημοκρατική Ένωση Γυναικών, ό.π., σελ.30-31).

Τα περισσότερα από τα Μ.Μ.Ε επηρεάζουν τη συντριπτική πλειοψηφία των Ελληνίδων, καλλιεργούν μάλλον τον εφησυχασμό, προβάλλουν πρότυπα άπιαστα για τη μέση γυναίκα. Η διαφήμιση προσπαθεί να δώσει ένα ψεύτικο ρομαντισμό στο περιορισμένο ιδιωτικό βασίλειο βομβαρδίζοντας τη νοικοκυρά με νέα καταναλωτικά αγαθά. Καινούργια σκεύη, κουζίνες, διακόσμηση, πολύπλοκα και ακριβά αγαθά, ομορφιά στα ινστιτούτα καλλονής και στα γυμναστήρια, ονειρεμένες τουαλέτες, τέλεια διαμερίσματα, αυτά είναι που προβάλλονται συνεχώς από τα Μ.Μ.Ε και τις διαφημίσεις. Η γυναίκα μαθαίνει να ζει μάλλον σ' ένα φανταστικό κόσμο παρά στην πραγματικότητα. Το πρότυπο της γυναίκας είναι το ίδιο: η καλή νοικοκυρά μητέρα και σύζυγος. Μόνο που σήμερα είναι μία μοντέρνα οικοδέσποινα που ξέρει να περιποιείται τον εαυτό της, να βάφεται, να ντύνεται. Και ο μύθος διαιωνίζεται από τη γιαγιά στην εγγονή και από τη μητέρα στην κόρη. Σκοπός φαίνεται μόνο ένας: η καθαριότητα

του σπιτιού και ταυτόχρονα η θέση της γυναίκας μέσα σ' αυτό. Πολλές είναι άλλωστε οι γυναικείες εκπομπές, τα γυναικεία μαγκαζίνο που παρουσιάζουν τη γυναίκα σαν μία μειονότητα. Αυτός ο απαράδεκτος διαχωρισμός υπογραμμίζει για μία φορά ακόμη ότι η γυναίκα στη σύγχρονη Ελληνική κοινωνία θεωρείται ένα άλλο είδος. Κάτι διαφορετικό από τον άνδρα (Δημοκρατική Ένωση Νέων Γυναίκων, όπ.π., σελ.28).

Η τηλεόραση ζητά να δημιουργήσει τόσο στις γυναίκες τηλεθεάτριες όσο και στους άνδρες, μία πλασματική εικόνα του έξω κόσμου που υποτίθεται ότι είναι απαλλαγμένος από κοινωνικές ασθένειες. Να αποπροσανατολίσει τη γυναίκα από την ενεργητική δράση, να την απομονώσει από τα κοινά, να συγκεντρώσει την προσοχή της στο στενό κύκλο της οικογένειας αλλά και να ενισχύσει την καταναλωτική της νοοτροπία. Προσπαθούν να την πείσουν ότι πρέπει να έχει μία ευτυχισμένη οικογενειακή ζωή μέσα σε γαλήνη, υλική ευημερία, να είναι ένα άτομο ικανοποιημένο από τη ζωή του, έχοντας καταναλωτική σκέψη (Μπιριούκοφ Ν.Σ., "Η τηλεόραση στη Δύση και τα δόγματά της", Σύγχρονη Εποχή 1984, σελ.182).

Θα πρέπει ακόμα να αναφερθεί ότι ρεπορτάζ πάνω σε θέματα όπως π.χ. "η εξάπλωση της βίας", "ο βιασμός", παρουσιάζονται απομονωμένα από το κοινωνικό πλαίσιο όπου συμβαίνουν, εμμένοντας περισσότερο σε προσωπικές εμπειρίες κάποιων γυναικών. Αντίθετα, σε ότι αφορά τη μόδα και την ομορφιά τα Μ.Μ.Ε φθάνουν στο απόγειο του "ενδιαφέροντός" τους για τη γυναίκα .

Προπαγανδίζοντας τη φιλαρέσκεια της γυναίκας, που καλλιεργείται συνεχώς από την κοινωνία μας, προσπαθούν να τη διατηρήσουν σαν εκμεταλλεύσιμο αντικείμενο και κύριο καταναλωτή των προϊόντων των διαφόρων επιχειρήσεων μόδας και ομορφιάς. Κάθε χρόνο τα περιοδικά, οι εφημερίδες το ραδιόφωνο, κατακλύζουν τις γυναίκες από συμβουλές για δίαιτες και επιδείξεις ρούχων. Βέβαια η οικονομική πλευρά των παραπάνω είναι "ανάξια λόγου" αφού σκοπός είναι η ομορφιά και ο ερωτισμός που θα εκπέμπει. Ο δόκτορ Χάνσευ λέει άλλωστε: "οι γυναίκες κοιτάζονται στον καθρέφτη γιατί τους δίνει προσωπικότητα. Χωρίς τον καθρέφτη η γυναίκα δεν θα είχε προσωπικότητα αφού αυτός είναι η ζυγαριά της προσωπικότητάς της". (Οικογενειακός Θησαυρός, 19-7-77)

Αν και από το 1977 έως το 1995 έχουν περάσει αρκετά χρόνια, ωστόσο μπορούμε να πούμε ότι η διαπίστωση αυτή ισχύει ακόμα. Ο καταγιγισμός

διαφημίσεων από κέντρα αδυνατίσματος, από μάρκες καλλυντικών και ακριβών ρούχων, οριοθετούν τη θέση της γυναίκας ακόμα και σήμερα. Πίσω όμως από τους "οίκους υψηλής ραπτικής και τα ακριβά αρώματα" κρύβονται συνήθως τεράστιες πολυεθνικές εταιρίες με μοναδικό σκοπό την απόκτηση κέρδους.

Η οικογένεια και το σπίτι κατέχουν ένα σημαντικό μέρος τόσο στις σελίδες των εντύπων όσο και στις εκπομπές του ραδιοφώνου και της τηλεόρασης, μιας και συνδυάζονται με τον παραδοσιακό ρόλο της γυναίκας νοικοκυράς και μητέρας. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο δίνεται σωρεία συμβουλών για διάφορα θέματα όπως: πως θα μαγειρέψουμε πιο νόστιμα, πως θα διακοσμήσουμε το σπίτι, πως θα υποδεχθούμε τον άνδρα μας από τη δουλειά. Προβάλλεται δηλαδή η υψηλή απόδοση της γυναίκας στα οικιακά σαν δικαίωση της γυναικείας φύσης (Βρύζας Κ., "Ο εντυπωσιασμός στα Μ.Μ.Ε στην επιθεώρηση κοινωνικών ερευνών " 1986).

Ένα σοβαρό θέμα που θίγεται μέσα απ' αυτές τις στήλες και από την τηλεόραση είναι πόσο έχει διαταραχθεί η οικογενειακή ισορροπία από την δουλειά της γυναίκας και την απελευθέρωσή της. Κατά συνέπεια πρέπει να αγοράσουμε το δαίνα αγαθό που μας βοηθά κι εξυπηρετεί περισσότερο (καταναλωτισμός). Ακόμα και όταν παρουσιάζουν τη γυναίκα (μητέρα ή σύζυγο) σα μια επιτυχημένη επαγγελματία πάλι θα γίνεται αναφορά σε κάποιο απορρυπαντικό, καλλυντικό ή κάποια άλλη συσκευή που γίνεται το δεξί της χέρι. Εδώ δηλαδή η γυναίκα έχει τις μαγικές ικανότητες να ασχολείται με τα επαγγελματικά της αλλά το ίδιο καλά και με το νοικοκυριό της. Οι παιδικοί σταθμοί που λείπουν, τα οικογενειακά επιδόματα που δεν υπάρχουν δεν αναφέρονται, και τα Μ.Μ.Ε. πείθουν τις γυναίκες ότι ο μόνος υπεύθυνος για την επιτυχία ή την αποτυχία της οικογενειακής της ζωής είναι η δική τους ικανότητα (Δημοκρατική Ένωση Νέων Γυναικών, όπ.π., σελ.40).

Τα πράσινα λειβάδια, οι όμορφοι κήποι και οι νέες, όμορφες και χαρούμενες μητέρες είναι απατηλό όνειρο που οι περισσότερες γυναίκες και ιδιαίτερα οι πιο φτωχές δεν θα μπορέσουν ποτέ να τους μοιάσουν όταν η κούραση και η ανέχεια τις απομονώνουν.

Η παραπλανητική εικόνα της κοινωνίας της αφθονίας, δημιουργεί στις γυναίκες την τάση της κατανάλωσης, τις σπρώχνει στο κυνηγητό κάθε νέου μοντέλου ρούχων ή άλλης συσκευής. Έτσι δημιουργούν τη γυναίκα-καταναλωτή απομονωμένη από τα κοινωνικά προβλήματα, να σπαταλάει

άσκοπα χρήματα. Το μεγαλύτερο κακό είναι ότι διαιωνίζει την ανισότητα των δύο φύλων με την έννοια ότι ο κύριος ρόλος της γυναίκας είναι το νοικοκυριό και την αντίληψη που θεωρεί τη γυναίκα εκτός των άλλων σαν σεξουαλικό αντικείμενο. Δε χρειάζεται παρά να θυμηθούμε τις διαφημίσεις παγωτών γλυκών, ηλεκτρικών συσκευών στις οποίες χρησιμοποιείται η γυναικεία πρόκληση για να πουλήσουν.

δ. Παραδείγματα από την ελληνική τηλεόραση

Για να γίνουν κατανοητά τα όσα αναφέραμε, θα ακολουθήσει μία σειρά παραδειγμάτων από Ελληνικά και ξένα σίριαλ, από ταινίες και μαγκαζίνο που από τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζουν τη γυναίκα, φαίνεται καθαρά η αντίληψή τους γι' αυτή.

Επίσης θα αναφερθούν ορισμένες διαφημίσεις, οι οποίες σε σύντομο χρονικό διάστημα περνούν μηνύματα καθοριστικής σημασίας. Σε όλα τα σίριαλ, τις διαφημίσεις, τις ταινίες φαίνεται καθαρά η διαφοροποίηση του ρόλου του άνδρα από αυτόν της γυναίκας.

α. Η διαφήμιση για το γάλα ΝΟΥΝΟΥ

Παρουσιάζεται η γυναίκα/νοικοκυρά που ετοιμάζει το γάλα, ο πατέρας /εργαζόμενος που ετοιμάζεται να φύγει, το μωρό (αγόρι) που παίζει με το χαρτοφύλακα της δουλειάς του μπαμπά, ενώ η μικρή κόρη βοηθά τη μητέρα της στην ετοιμασία του πρωινού.

Φαίνεται καθαρά ο διαχωρισμός των δύο φύλων και όχι μόνο όσον αφορά τους ενήλικους αλλά και τα παιδιά, τα οποία έχουν αρχίσει ήδη να ανταποκρίνονται στις κοινωνικές προσδοκίες των δύο φύλων.

β. Η διαφήμιση για το μαγειρικό προϊόν ΝΕΑ ΦΥΤΙΝΗ

Ένα ζευγάρι είναι μόλις δύο μέρες παντρεμένο και η σύζυγος του μαγειρεύει για πρώτη φορά με τη βοήθεια της μητέρας της. Το μεσημέρι γυρίζει ο σύζυγος από τη δουλειά και απορεί για τις ικανότητες της γυναίκας του, ενώ αυτή έμμεσα τον διαβεβαιώνει ότι τα αποτελέσματα δε θα ήταν τόσο καλά χωρίς τη βοήθεια του μαγειρικού προϊόντος.

Εδώ, βλέπουμε τον διπλό τρόπο με τον οποίο παρουσιάζουν τα Μ.Μ.Ε. τη γυναίκα. Όσον αφορά τη χρήση του μαγειρικού προϊόντος, έχουμε τη γυναίκα καταναλώτρια. Όσον αφορά τη θέση των συζύγων στην οικογένεια, θυμίζει τον τρόπο με τον οποίο τα Αναγνωστικά παρουσιάζουν

τη γυναίκα: ο σύζυγος εργαζόμενος, ον κοινωνικό, έξω από το σπίτι. Η σύζυγος, μέσα στο σπίτι μαγειρεύει και ετοιμάζει τα πάντα για τον "προμηθευτή" των αγαθών: το σύζυγο.

γ. Η διαφήμιση για το πλυντήριο VARIO

Στις διαφημίσεις όπου η γυναίκα παρουσιάζεται σαν εργαζόμενη, ακόμη κι εδώ, είναι αυτή που φροντίζει για το νοικοκυριό. Χαρακτηριστική είναι η διαφήμιση του πλυντηρίου VARIO όπου η σύζυγος-εργαζόμενη δηλώνει ότι δεν έχει χρόνο να σιδερώνει. Το ίδιο δηλώνει και ο σύζυγος (με ύφος παραπονούμενου). Γι' αυτό της αγοράζει πλυντήριο που ζαρώνει λιγότερο τα ρούχα. (υποτιθέμενη βοήθεια από το σύζυγο που όμως δεν απαλλάσσει τη γυναίκα από το ρόλο της νοικοκυράς, απλά τον εμπλουτίζει με προϊόντα της σύγχρονης τεχνολογίας).

δ. Η ξένη σειρά ΠΑΝΤΡΕΜΕΝΟΙ ΜΕ ΠΑΙΔΙΑ που προβάλλεται από τον ANT1 κάθε Κυριακή στις 11.30 π.μ. Η σύζυγος προκλητική, πονηρή, σκέφτεται μόνο πως θα αποσπάσει χρήματα από τον εργαζόμενο σύζυγό της. Το πνευματικό επίπεδο της οικογένειας παρουσιάζεται ιδιαίτερα χαμηλό αλλά και πάλι αυτό με τη χαμηλότερη στάθμη είναι το επίπεδο των δύο γυναικών της οικογένειας (μητέρας και κόρης).

ε. Η μακρόχρονη σειρά "ΤΟΛΜΗ ΚΑΙ ΓΟΗΤΕΙΑ" που προβάλλεται καθημερινά στις 2.30 μ.μ από το STAR CHANNEL. Στη σειρά αυτή παρ' όλο που οι γυναίκες παρουσιάζονται εργαζόμενες και δυναμικές, το κυνήγι του πλούσιου και όμορφου άνδρα/γαμπρού, είναι το κύριο τους μέλημα.

στ. Η πολύ γνωστή ελληνική σατυρική σειρά ΟΙ ΑΠΑΡΑΔΕΚΤΟΙ που παιζόταν από το κανάλι MEGA καθημερινά στις 2.30 μ.μ. Ο σύζυγος είναι εργαζόμενος σε εταιρία, διανοούμενος, διαβάζει ποίηση, βιβλία, εφημερίδες ενώ η σύζυγος δεν τον καταλαβαίνει, δεν έχει "ταυτότητα" όπως χαρακτηριστικά της λέει εκείνος. Οι προσπάθειές της για να "βγει από τη σκιά του άνδρα της" όπως λέει, αποβαίνουν άκαρπες.

Παρουσιάζεται με χαμηλό πνευματικό επίπεδο, συγχωρεί τα πάντα στο σύζυγό της αφού εκείνος την πείθει ότι για το κατώτερό της επίπεδο πρέπει να νιώθει ενοχές. Η ίδια δεν έχει δικαίωμα να επεμβαίνει ή να σχολιάζει. Έχει λάβει το μήνυμα και προσπαθεί (άστοχα) να βελτιώσει το μορφωτικό και πνευματικό της επίπεδο.

ζ. Το 3,2,1 που προβάλλεται κάθε Σαββατοκύριακο από τον ANT1 παρουσιάζει περίπου 30 κορίτσια με λιγιστά ρούχα να καλούν τον κόσμο για ξεκούραση και ψυχαγωγία. Το πρότυπο είναι η όμορφη και προκλητική γυναίκα που χρησιμοποιείται σαν αντικείμενο διασκέδασης και ψυχαγωγίας.

η. Ακόμα και οι πρωινές καθημερινές εκπομπές "ΠΡΩΙΝΟΣ ΚΑΦΕΣ" (ANT1) και "ΧΑΜΟΓΕΛΑΤΕ ΕΙΝΑΙ ΜΕΤΑΔΟΤΙΚΟ" (MEGA), παρουσιάζουν εκτός των άλλων, αποκλειστικά γυναικεία θέματα, όπως ομορφιά, καλλυντικά, γυναικεία μόδα, μαγειρική.

5. Η ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΗ

α. Η γέννεση της προκατάληψης: μία σύγχρονη θεωρητική άποψη

Όλες ανεξαιρέτως οι σύγχρονες ψυχολογικές θεωρίες προσδίδουν στο οικογενειακό περιβάλλον ιδιαίτερη μορφοποιό δύναμη και το θεωρούν ως το σπουδαιότερο καθοριστικό παράγοντα στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού. Μέσα στην οικογένεια δημιουργούνται ισχυροί συναισθηματικοί δεσμοί με αποτέλεσμα οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των μελών της να έχουν ένταση και διάρκεια. Ο Adler θεωρεί τη συμπεριφορά ως το αποτέλεσμα του ιδιαίτερου τρόπου ζωής που έχει υιοθετήσει το άτομο. Ο ιδιαίτερος τρόπος ζωής διαμορφώνεται κατά την παιδική ηλικία και δύσκολα αλλάζει (Παρασκευόπουλος Ιωάννης, Εξελικτική Ψυχολογία, Αθήνα 1984, Τόμος β', σελ.74).

Η Mahler (1975), μία από τους θεωρητικούς που ασχολήθηκαν με τα στάδια ανάπτυξης του νηπίου, διατυπώνει τη σκέψη ότι η διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού γίνεται σε συγκεκριμένα στάδια της ανάπτυξής του. Υποστηρίζει ότι "η διεργασία της εξατομίκευσης (το να γίνει κανείς ξέχωρο άτομο) γίνεται παράλληλα με την ψυχολογική απομάκρυνση του παιδιού από τη μητέρα". Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι "στο στάδιο της πρακτικής εφαρμογής (7-15/18 μηνών), τα βρέφη προσπαθούν να αποχωριστούν από τη μητέρα, δείχνουν μεγαλύτερη περιέργεια για τον εξωτερικό κόσμο, συγχρόνως όμως εξακολουθούν να εξαρτώνται απ' αυτήν για ενίσχυση και ενθάρρυνση έτσι ώστε να αισθάνονται σιγουριά σε κάθε νέα τους προσπάθεια (Mahler 1975). Η Jonson-Τουρνά συμπεραίνει ότι αυτό το στάδιο είναι βασικό ως προς την ανάπτυξη του αυτοσεβασμού ο οποίος είναι σημαντικός παράγοντας στην ψυχολογική ωρίμανση. Όταν το βρέφος νιώθει σιγουριά, ενθάρρυνση και συμπαράσταση από την πλευρά της μητέρας του, τότε έχει τη δυνατότητα αργότερα να μην αντιμετωπίζει με φόβο καταστάσεις που του είναι διαφορετικές (Johnson-Τουρνά Αμαλία, Σημειώσεις, Μέθοδοι Κοινωνικής Εργασίας, 1991, σελ.5).

Στο στάδιο της "προσέγγισης" (15-36 μηνών) η Mahler (1975) υποστηρίζει ότι το βρέφος έχει ήδη νιώσει εμπειρίες που το προκάλεσαν να νιώσει "διαφορά". Το στάδιο αυτό έχει να κάνει με την ανάπτυξη της εμπάθειας (σαν αποτέλεσμα μιας σταθερής και αλληλοβοηθητικής αρμονικής σχέσης

με τη μητέρα). Εδώ Johnson-Τουρνά εντοπίζει αυτή την ιδιότητα και συμπεραίνει ότι το βρέφος μπορεί να αισθανθεί αισθήματα διαφορετικά από τα δικά του. Άτομα με ανεπαρκή εμπάθεια μπορεί να υστερούν στο να καταλάβουν ότι οι άλλοι σκέφτονται διαφορετικά και αυτό τα οδηγεί να παίρνουν κάποια αμυντική στάση και να δείχνουν προκατάληψη όταν αντιμετωπίζουν αντιλήψεις διαφορετικές από τις δικές τους. Η εμπάθεια οδηγεί σε μεγαλύτερη αποδοχή και κατανόηση "διαφορών", άρα και σε λιγότερη αρνητική προκατάληψη. Μία τέτοια ατομική εξέλιξη προωθεί αρμονικές παρά μη αρμονικές σχέσεις.

Έτσι βλέπουμε ότι η Johnson-Τουρνά, μελετώντας τα στάδια της βρεφικής ηλικίας, κυρίως όπως αυτά παρουσιάζονται από τη Mahler, αναπτύσσει μια ενδιαφέρουσα προσέγγιση του ζητήματος της προκατάληψης. Συγκεκριμένα, δείχνει πως μελετώντας προσεκτικά τα χαρακτηριστικά που αναπτύσσονται στο παιδί σε σχέση με το περιβάλλον (η διαδικασία αυτή αρχίζει πολύ νωρίς στην ηλικία του παιδιού), διαφαίνεται ότι αυτή η σχέση (με το άμεσο περιβάλλον) θα ωθήσει το άτομο να δημιουργήσει πιο άκαμπτες ή πιο ευέλικτες προκαταλήψεις. Όσο πιο ευέλικτο είναι το άτομο, τόσο πιο ευέλικτες θα είναι και οι προκαταλήψεις του (Johnson-Τουρνά Αμαλία, όπ.π., σελ.6).

Πολλές από τις ιδιότητες ατόμων που έχουν ακαμψία και αλυγισία, έχουν συνδεθεί από ειδικούς (Adorno et al.) με την αυταρχική προσωπικότητα και την προκατάληψη. Όπως ειπώθηκε, φαίνεται ότι οι ρίζες της προκατάληψης (οποιαδήποτε μορφή προκατάληψης), βρίσκονται στα στάδια της νηπιακής ηλικίας και δεν ελαττώνονται όσο κι αν προχωρεί η ωριμότητα. Για το λόγο αυτό οι προκαταλήψεις δύσκολα υποχωρούν αφού οι ρίζες τους μπαίνουν τόσο νωρίς στη νηπιακή ηλικία (Johnson-Τουρνά Αμαλία, όπ.π., σελ.7).

Σύμφωνα με την Johnson-Τουρνά (1990), η άκαμπτη ή η ευέλικτη σκέψη του ατόμου διαμορφώνεται κατά τη νηπιακή ηλικία. Στο διάστημα αυτό το άτομο αποκτά ένα συγκεκριμένο τρόπο σκέψης. Αν ο τρόπος αυτός είναι άκαμπτος, τότε το άτομο γίνεται ευάλωτο στην προκατάληψη, δηλαδή αδυνατώντας να δεχτεί την ύπαρξη διαφορετικών απόψεων και θέσεων δημιουργεί μία στάση ζωής που βασίζεται σε άκαμπτες προκαταλήψεις. Αντίθετα, το άτομο που έχει αποκτήσει έναν ευέλικτο τρόπο σκέψης είναι ανοιχτό σε νέες εμπειρίες και ικανό να δεχτεί άτομα και καταστάσεις που του είναι διαφορετικά (Johnson-Τουρνά 1990).

Ανεξάρτητα από το πόσο άκαμπτος ή ευέλικτος είναι ο τρόπος σκέψης του ατόμου, υπάρχουν πάντοτε κάποιες πηγές προκατειλημμένων μηνυμάτων και στερεοτυπικών ιδεών. Τα μηνύματα αυτά είναι κοινά για όλους τους ανθρώπους μιας και όλοι πέρασαν τα ίδια νηπιακά στάδια ανάπτυξης. Εξαρτάται όμως από τον άκαμπτο ή ευέλικτο τρόπο σκέψης του ατόμου το αν θα τα υιοθετήσει ή θα τα αντιμετωπίσει με κριτική ματιά.

Σύμφωνα με τον Ξηροτήρη (1972), οι πηγές της προκατάληψης είναι οι εξής: η οικογένεια, το σχολείο, τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, ο Πολιτισμός, οι φήμες-διαδόσεις και "χτυπητές" (έντονες) φράσεις, οι γενικεύσεις, συμπεριλαμβανομένων και των στερεοτύπων. Ακολουθεί μια σύντομη ανάπτυξη.

β. Πηγές της προκατάληψης

Η Οικογένεια

Η συναισθηματική ζωή του παιδιού κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής του είναι συγκεντρωμένη μέσα στην οικογένεια η οποία σύμφωνα με τους ειδικούς (Mahler 1975, Stern 1985) αποτελεί το πρωταρχικό κοινωνικό σύστημα. Από την οικογένεια διδάσκεται το παιδί πως να αντικρύζει τον κόσμο και τι θέση να παίρνει απέναντι σ' αυτόν. Το παιδί διδάσκεται και δέχεται τις αντιλήψεις του περιβάλλοντός του. Άλλωστε η οικογένεια είναι ο μεταβιβαστής των παραδόσεων, των κανόνων, των αξιών, των εθίμων και του πολιτισμού. "Διαποτίζει" την ψυχή του παιδιού με τις αντιλήψεις της που ίσως κρύβουν μέσα τους πολλές προκαταλήψεις (Ξηροτύρης Ν. Ιωάννης, "Οι προκαταλήψεις ως αντικοινωνικό φαινόμενο", Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1972, σελ.14).

Το παιδί δεν είναι σε θέση να ελέγχει κατά αυτόνομο τρόπο τα όσα ακούει ή τα όσα του παραδίδονται με διάφορες μορφές ή του λέγονται σε τύπο συστάσεων, αποτροπών, προτροπών, συμβουλών ή απειλών. π.χ. "Αν δεν φας θα σε δώσω στο γύφτο", ή "μην παίζεις με αυτά τα παιχνίδια είναι κατώτερα από σένα" (Ξηροτύρης Ιωάννης, όπ.π., σελ.15).

Ο φόβος αυτής της μορφής που προκαλούμε στο παιδί, φωλιάζει μέσα στο συνειδητό ή το ασυνειδητό, μαζί και οι ενσταλλαγμένες

προκαταλήψεις, σε διάφορες μορφές. Το παιδί γυρίζει μέσα του όλα αυτά, τα αναπαριστά με τη φαντασία του με τον πιο ζωηρό και αφομοιωτικό τρόπο. Δημιουργεί τα πιο έντονα χαρακτηριστικά, ολοκάθαρα και ασάλευτα, της μορφής του γύφτου, του κατώτερου παιδιού, της άσχημης γυναίκας, της κατώτερης γυναίκας (Ξηροτύρης Ιωάννης, όπ.π., σελ.15-17).

Το Σχολείο

Το σχολείο επιδρά κατά τρόπο μεθοδικό πάνω στο παιδί. Οι δάσκαλοι και οι δασκάλες γίνονται για το παιδί αυθεντικά πρόσωπα που οι γνώμες τους, οι ιδέες τους, τα λόγια τους αποκτούν μια έντονη επίδραση πάνω στο παιδί. Οποιοσδήποτε προκαταλήψεις που τυχόν μεταφέρουν μέσα τους οι εκπαιδευτικοί, μπορούν εύκολα να μεταδοθούν στο παιδί (Ξηροτύρης Ιωάννης, όπ.π., σελ.18).

Τα διδακτικά βιβλία μεταδίδουν γνώσεις και παρουσιάζουν πρόσωπα και καταστάσεις. Πολλές φορές όμως συμβαίνει τα βιβλία να μεταδίδουν στερεοτυπίες αναφορικά με την οικογένεια, τα δύο φύλα, τη σχέση μεταξύ τους, τους ρόλους και τις ικανότητές τους (Ξηροτύρης Ιωάννης, όπ.π., σελ.23).

Το παιδί στο σχολείο δεν είναι μόνο μαθητής, που δέχεται από το δάσκαλο γνώσεις, αλλά ταυτόχρονα είναι και ένα μέλος της τάξης, μιας ομάδας που αποτελείται από συνομηλίκους. Η ομάδα αυτή έχει τη δική της ζωή, τους κανόνες της, την κοινή γνώμη της η οποία ασκεί ιδιαίτερη επίδραση πάνω στα μέλη της. Έρευνες απέδειξαν πως οι προκαταλήψεις που φέρνουν από διάφορες πηγές τα μέλη της ομάδας, εξελίσσονται, αναπτύσσονται και εμπεδώνονται μέσα από την ομάδα συνομηλίκων και με εύκολο τρόπο γίνονται πεποιθήσεις (Ξηροτύρης Ιωάννης, όπ.π., σελ.23).

Ο Πολιτισμός

Οι κάθε είδους παραδόσεις της κοινωνίας επιδρούν πολύπλευρα κατά συνειδητό και ασυνείδητο τρόπο, άμεσα και κυρίως έμμεσα. Ήθη, έθιμα, κοινωνικοί κανόνες, παράδοση αποτελούν ίσως τους πιο σημαντικούς παράγοντες πρόελευσης και μετάδοσης προκαταλήψεων. Ακόμα και σήμερα κυκλοφορούν υπολείματα πολύ παλιών πολιτισμών μας. Εξαρτάται από το πόσο άκαμπτα ή ευέλικτα είναι τα άτομα και οι κοινωνικές ομάδες ώστε να δεχθούν τα στοιχεία του πολιτισμού άκριτα ή μετά από επεξεργασία και ορθολογική σκέψη (Ξηροτύρης Ιωάννης, όπ.π., σελ.25).

Τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας

Ο κινηματογράφος, το ραδιόφωνο και κυρίως η διαφήμιση και η τηλεόραση διαμορφώνουν τη σκέψη και επηρεάζουν τη στάση μας τόσο απέναντι στην ομάδα που ανήκουμε όσο και έναντι ξένων ομάδων. Γενικά τα Μ.Μ.Ε. έχουν φτάσει στο σημείο να συνιστούν έναν ουσιαστικό παράγοντα στη διαμόρφωση, στη χάραξη ή και στην αλλαγή της εικόνας του κόσμου, του ανθρώπου και της ζωής γενικότερα. Πολλές φορές ο κόσμος που μας παρουσιάζουν απέχει πολύ από την πραγματικότητα. Πολλές φορές παρουσιάζουν μία μονόπλευρη ή διαστρεβλωμένη εικόνα αφήνοντας πολλά περιθώρια για τη δημιουργία και την ανάπτυξη προκαταλήψεων (Ξηροτύρης Ιωάννης, όπ.π., σελ.27).

Φήμες - Διαδόσεις - Χτυπητές Φράσεις

Οι φήμες και οι διαδόσεις είναι άλλη μια πηγή προκαταλήψεων. Είναι πολλά τα αντικείμενα και τα πράγματα που μπορούν να αποτελέσουν το περιεχόμενο μιας φήμης, μιας διάδοσης. Η διάδοση, καλή ή κακή, ξεκινά από μια πληροφορία, από κάτι που ελέγχθη ή έγινε και κατόπιν συνεχίζεται η διεργασία της. Μία διάδοση μπορεί κατά τη διάρκεια της επεξεργασίας της να αλλοιωθεί. Οι αλλοιώσεις αυτές οδηγούν σε κακή συγκράτηση των εντυπώσεων και σε ατελή αφομοίωσή τους. Έπειτα, η εσωτερική δεκτικότητα εκείνου που ακούει, βλέπει ή παρατηρεί κάτι, η νοητική και κριτική ικανότητα και η διάθεση της μνήμης του, όλα αυτά αποτελούν το πετυχημένο, το πρόσφορο έδαφος από το οποίο μπορούν να αναδυθούν προκαταλήψεις ή το πρόσφορο έδαφος για την αποδοχή τους (Ξηροτύρης Ιωάννης, όπ.π., σελ.35-36).

Γενικεύσεις και αδυναμίες κριτικής ικανότητας

Ο άνθρωπος κάνει σχεδόν κάθε μέρα το λογικό "λάθος" να γενικεύει τις κρίσεις. Είναι μια οικονομία απαραίτητη για να συγκρατήσει ο νους όλα όσα αντιμετωπίζει. Άλλοι γενικεύουν κατά τρόπο ορθά συλλογιστικό, ώστε αυτές οι γενικεύσεις να ανταποκρίνονται λίγο πολύ στην πραγματικότητα, άλλοι όμως πέφτουν στο λογικό σφάλμα έχοντας μία δυνατή τάση να υπεργενικεύουν. Σύμφωνα με τη Jonson-Τουρνά 1990, αυτό έχει να κάνει με το φόβο με τον οποίο το άτομο αντιμετωπίζει κάποιες καταστάσεις που του είναι διαφορετικές απ' αυτές που του είναι γνώριμες. Όσο περισσότερο φόβο έχει κανείς για το νέο και το διαφορετικό, τόσο περισσότερο διακρίνεται από άκαμπτη σκέψη και αδυναμία να δεχθεί την

αλλαγή. Γενικεύοντας έτσι τις κρίσεις του αισθάνεται μεγαλύτερη ασφάλεια σ' αυτό που πιστεύει.

Για άλλους η τάση να γενικεύουν έχει ελαστικότητα και ευκινησία που τους κάνει να δέχονται τη νέα πείρα, ενώ για άλλους η τάση για γενίκευση είναι πιο στέρεη και άκαμπτη έτσι που να τους εμποδίζει να δέχονται ο,τιδήποτε νέο που δε συμφωνεί με τις κρίσεις τους.

Δεν θα υφίσταντο προκαταλήψεις αν είμαστε σε θέση να σκεφτόμαστε και έπειτα να προβαίνουμε σε κρίση. Έντονα συναισθήματα ή πιεστική ψυχική κατάσταση κάτω από άγνοια, αμάθεια και αβεβαιότητα εμποδίζουν την ορθή σκέψη και ευνοούν τη δημιουργία προκαταλήψεων (Ξηροτύρης Ιωάννης, όπ.π., σελ.38).

γ. Τα Στερεότυπα

Τα στερεότυπα είναι μία μορφή κατηγοριοποίησης. Είναι προκατασκευασμένα σχήματα αντίληψης-σκέψης, που παρεμβάλλονται ανάμεσα στην πραγματικότητα, προκαλώντας απλοποιήσεις και γενικεύσεις που μπορεί να τη διαστρεβλώνουν (Κανταρτζή Ευαγγελία, "Η εικόνα της γυναίκας", Εκδόσεις Αφοι Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1991, σελ.31).

Μία λειτουργία των στερεοτύπων είναι να υποστηρίζουν το κοινωνικό status, έτσι ώστε να μην προκαλεί έκπληξη ότι οι κυρίαρχες ομάδες θεωρούνται "στερεοτυπικά" σαν περισσότερο ικανές. Κάθε κοινωνία και κάθε ομάδα έχει τα δικά της στερεότυπα που την εκφράζουν και την εξυπηρετούν. Αυτά χρησιμοποιούνται προκειμένου να προσδιοριστούν οι ρόλοι και το περιεχόμενό τους, ανάλογα με τις κοινωνικές προσδοκίες στις οποίες τα άτομα οφείλουν να ανταποκριθούν. Έτσι μπορεί να μιλάμε για στερεότυπα σχετικά με το ρόλο της γυναίκας (καλή νοικοκυρά, πιστή σύζυγος) ή του άνδρα (προστάτης, αρχηγός της οικογένειας). Οι φορείς της κοινωνικοποίησης έχουν στερεότυπες απόψεις για τα χαρακτηριστικά που αποδίδονται στο κάθε φύλο. Υπάρχουν στερεότυποι μύθοι για τις διαφορές των φύλων και οι μύθοι αυτοί επηρεάζουν τις απόψεις σχετικά με το πως θα έπρεπε να είναι αυτοί οι ρόλοι (Κανταρτζή Ευαγγελία, όπ.π., σελ.30).

Το γεγονός ότι τόσο οι ενήλικοι όσο και τα παιδιά περιγράφουν τις διαφορές των δύο φύλων με στερεότυπα, έχει τεράστια σημασία γιατί τα στερεότυπα επηρεάζουν τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε τα πράγματα καθώς και τον τρόπο με τον οποίο αντιδρούμε σ' αυτά. Έτσι, το στερεότυπο ξεκινά σαν ιδέα, άποψη, περιγραφή και καταλήγει σε στάση και συμπεριφορά απέναντι σε πράγματα, πρόσωπα και καταστάσεις. Μ' αυτή την έννοια, το στερεότυπο βοηθά την δημιουργία προκαταλήψεων και γίνεται και το ίδιο προκατάληψη (Κανταρτζή Ευαγγελία, όπ.π., σελ.32).

δ. Απόψεις για την προκατάληψη

Είδαμε ότι η προκατάληψη αρχίζει στην παιδική ηλικία σαν ικανότητα να προκρίνει κάτι κανείς με βάση την αντίληψη της διαφοράς και να τοποθετεί τα άτομα ή τις καταστάσεις ξεχωριστά. Το οικογενειακό περιβάλλον παίζει σημαντικό ρόλο για το αν η ικανότητα αυτή αντίληψης της διαφοράς γίνει ένας ευέλικτος τρόπος σκέψης ή θα πάρει τη μορφή άκαμπτων στάσεων που περιορίζουν την ικανότητά του να δει πέρα από τις γενικότητες και να δοκιμάσει μια ολόκληρη βαθμίδα εμπειρικών αντιλήψεων (Johnson-Τουρνά 1990).

Εκτός από το οικογενειακό περιβάλλον, το άτομο δέχεται επίδραση και από διάφορες πηγές προκατάληψης οι οποίες διαμορφώνουν τη συμπεριφορά του και ανάλογα με το πόσο άκαμπτη σκέψη έχει τόσο περισσότερο ή λιγότερο προκατειλημμένη στάση υιοθετεί. Σύμφωνα άλλωστε με τη Babad (1983) δυο βασικές ανθρώπινες ανάγκες συνδυάζονται για να παράγουν την προκατάληψη στην κοινωνία: η ανάγκη της ιδιοκτησίας και η ανάγκη της δύναμης και του κύρους. Η προκατάληψη είναι ένα όργανο στον αγώνα μεταξύ των ομάδων προσπαθώντας να δικαιολογήσει τον ίδιο τον αγώνα. Οι προκαταλήψεις διατηρούνται και συντηρούνται από τα άτομα στο πλαίσιο των δικών τους κοινωνικών ταυτοτήτων. Σύμφωνα με τη συγγραφέα η κοινωνία είναι χωρισμένη σε κοινωνικές ομάδες που η κάθε μια επιδιώκει να επικρατήσει έναντι της άλλης. Έτσι ο ανταγωνισμός και η μεταξύ τους σύγκρουση είναι αναπόφευκτη. Κάθε κοινωνική ομάδα έχει στερεοτυπικές ιδέες, τόσο για τον εαυτό της όσο και για τις άλλες ομάδες και χρησιμοποιεί την προκατάληψη για να δικαιολογήσει την "κατωτερότητα" των άλλων ομάδων. Έτσι, σύμφωνα με την άποψη της Babad, η προκατάληψη έχει να κάνει περισσότερο με το αγώνα μεταξύ των ομάδων παρά με την ακαμψία της σκέψης (Elisha Y. Babad, "Intergroup relations", Beverly Hills, London 1983, σελ.100).

Η Babad δίνει περισσότερο μια κοινωνιολογική προσέγγιση της προκατάληψης. Από τη μελέτη όμως της σχετικής βιβλιογραφίας, προκύπτει ότι οι περισσότεροι ερευνητές βλέπουν την προκατάληψη σαν αποτέλεσμα των βιωμάτων της παιδικής ηλικίας.

Ο Mc Lean τονίζει τον σπουδαίο ρόλο της ποιότητας του περιβάλλοντος που ζούσαμε σαν παιδιά (Mark J. Gehrie, "Aspects of the dynamics of prejudice", Chicago 1976, σελ.423).

Επίσης οι Loebowitz και Lennard 1947, υποστηρίζουν ότι "...η συμβολική μεταμόρφωση της προκατάληψης μπορεί να οφείλεται σε βιώματα της παιδικής ηλικίας. Ένα παιδί ερμηνεύει τον κόσμο που το περιβάλλει ανάλογα με το αναπτυξιακό στάδιο από το οποίο διέρχεται" (Traub Werner, "Towards a theory of prejudice", Toronto 1984, σελ.411).

ε.Η επίδραση της προκατάληψης στη διαμόρφωση της θέσης της γυναίκας

Η προκατάληψη σαν κοινωνικό ή και ενδοψυχικό φαινόμενο υφίσταται σε όλες τις κοινωνίες. Είναι αισθητή παντού και εκφράζεται με διάφορους τρόπους και μορφές. Παρουσιάζεται τόσο στις στενότερες ανθρώπινες σχέσεις όσο και στις σχέσεις μεταξύ ομάδων, φυλών, εθνών. Η προκατάληψη επιδρά στην οικοδόμηση και δημιουργία της ζωής των ατόμων (Ξηροτύρης Ιωάννης, "Οι προκαταλήψεις ως αντικοινωνικό φαινόμενο", Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1972, σελ.14).

Συγκεκριμένα, όσον αφορά τη γυναίκα, αν και η θέση της σήμερα τείνει να αλλάξει, εντούτοις πολλές φορές αντιμετωπίζεται διαφορετικά από το περιβάλλον της και από τον ίδιο της τον εαυτό και τοποθετείται σε υποδεέστερη θέση. Έτσι υπάρχει ένας σαφής διαχωρισμός ώστε πολλές φορές η γυναίκα να βρίσκεται στον περιορισμένο τόπο του σπιτιού της, σαν σύζυγος-μητέρα-νοικοκυρά και να αποκλείεται από δραστηριότητες που είναι ευκολότερα προσιτές σε άνδρες. Ακόμα και σήμερα η γυναίκα θεωρείται βιολογικά και κοινωνικά κατώτερη, ενώ πιστεύεται ότι έχει μειωμένες ικανότητες για εργασία, επαγγελματική εξέλιξη και δημιουργία. Η στάση αυτή απέναντι στη γυναίκα δεν υιοθετείται απ' όλους αλλά εξαρτάται από τα μηνύματα και τα βιώματα που έχει αποκτήσει κανείς, ενώ το πόσο άκαμπτα σκέφτεται, συντείνει στο να υιοθετεί αυτή τη στάση.

Άνθρωποι που σκέφτονται κατά αυτόν τον τρόπο, δυσκολεύονται να δεχτούν οποιαδήποτε αλλαγή στη θέση της γυναίκας. Όχι μόνο πιστεύουν μύθους και στερεοτυπίες για την "κατωτερότητα" της γυναίκας αλλά και τείνουν να τους δαιωνίζουν. Όμως, ακόμα και οι ίδιες οι γυναίκες αποδέχτηκαν σιγά-σιγά το ρόλο του "ηττημένου", υιοθετώντας μια ανάλογη συμπεριφορά με βασικά χαρακτηριστικά την υποταγή και την δεκτικότητα.

Έτσι, σύμφωνα με την Κανταρτζή, οι γυναίκες βρίσκονται υποχρεωμένες:

1. να μένουν υποτελείς (η οικονομική και συχνά η κοινωνική τους κατάσταση τις θέτει υπό την εξουσία των ανδρών)
2. να παράγουν (μητρότητα, εργασία στο σπίτι, εργασία έξω από το σπίτι)

3. να παραιτούνται (ρόλοι ανδρών και γυναικών, οι διακρίσεις φύλου αναπαράγονται μέσα από μία ιδεολογία εσωτερικευμένη από τις ίδιες τις γυναίκες)

4. να οδηγούνται στη φυγή (αναζήτηση της προσαρμογής στο γυναικείο πρότυπο, κρίση ταυτότητας των γυναικών)

(Κανταρτζή Ευαγγελία, "Η εικόνα της γυναίκας", Εκδόσεις Αφοι Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1991, σελ.37).

Β. Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΗΜΕΡΑ

Σύμφωνα με τους παράγοντες που αναλύθηκαν σε προηγούμενο κεφάλαιο (το οικογενειακό περιβάλλον, οι σχολικοί θεσμοί τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, συμπεριλαμβανομένης και της προκατάληψης) και που είναι καθοριστικής σημασίας για τη διαμόρφωση της θέσης της γυναίκας, φαίνεται ότι τελικά στη γυναίκα αποδίδονται οι εξής ρόλοι: της συζύγου, της μητέρας και της νοικοκυράς. Σήμερα μεγάλο μέρος του γυναικείου πληθυσμού εργάζεται. Αυτό όμως δεν απαλλάσει τη γυναίκα από τους προηγούμενους ρόλους της αλλά η μητέρα συζύγος νοικοκυρά είναι τώρα και εργαζόμενη.

Ο μύθος της μητρότητας συντελεί στο να κρατά τη γυναίκα στη θέση της με τα παιδιά. Η μητρότητα είναι το πιο σημαντικό στοιχείο στο γυναικείο ρόλο, όπως διδάσκεται στα κοριτσάκια από τους γονείς και το υπόλοιπο περιβάλλον. Η στάση της οικογένειας και της κοινωνίας αλλάζει απέναντι στη γυναίκα από τη στιγμή που θα γίνει μητέρα. Θεωρείται ότι φθάνει η στιγμή της ολοκλήρωσής της. Οι γυναίκες θεωρούνται ότι έχουν "φυσικά" το χάρισμα της γλυκύτητας, της υπομονής, της επιείκειας, της ηρεμίας και γι' αυτό είναι πιο κατάλληλες να ασχοληθούν με τα παιδιά. Γι' αυτό στην κοινωνία μας η έννοια της μητρότητας είναι εξιδανικευμένη (Κανταρτζή Ευαγγελία, "Η εικόνα της γυναίκας", Εκδόσεις Αφοι Κυριακίδη, Θεσ/νίκη, 1991, σελ.46).

Ο γάμος καθορίζει τη θέση της γυναίκας όχι όμως και του άνδρα. Ήταν και απ' ότι φαίνεται εξακολουθεί να είναι μια κατάσταση ανισότητας. Στα πλαίσια της οικονομίας μας δημιουργείται μια διάκριση ανάμεσα στις οικιακές-γυναικείες εργασίες και στις έξω/οικιακές ανδρικές εργασίες. Αν ερωτηθεί μια γυναίκα αν εργάζεται μπορεί να απαντήσει απλά "οικιακά" ενώ ένας άνδρας θα δηλώσει οπωσδήποτε "άνεργος".

Η διάκριση αυτή περιθωριοποιεί τη γυναίκα σύζυγο ενώ η έλλειψη δυνατότητας εναλλαγής ρόλων την καταδικάζει σε κοινωνική αφάνεια μια και ο ρόλος της (που νοείται ως προορισμός) διαδραματίζεται σ' ένα χώρο ιδιωτικό, το σπίτι. Έτσι η επαφή της με το δημόσιο χώρο είναι έμμεση: η γυναίκα εμφανίζεται εκεί με την ταυτότητα του συζύγου της και με το πρόσωπο των παιδιών της, τα οποία αποτελούν και το σκοπό της ύπαρξής

της (Μουσούρου Λουκία, "Γυναικεία απασχόληση στην Ελλάδα και αλλού", Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1985, σελ.27).

Σήμερα οι γυναίκες αμφισβητούν αυτόν το παραδοσιακό ρόλο και μπορούν κυρίως λόγω της δυνατότητας ενεργού συμμετοχής τους στην παραγωγή να διεκδικήσουν ισοτιμία. Αυτό όμως δεν σημαίνει ούτε ότι όλες οι γυναίκες τις ακολουθούν ούτε ότι όλοι οι άνδρες είναι σύμφωνοι. Από την άλλη μεριά η απομάκρυνση της γυναίκας από το σπίτι δεν σημαίνει αυτόματα χειραφέτηση ή απελευθέρωση γι' αυτή.

Οι σχέσεις ανάμεσα στους συζύγους φαίνεται ότι περνούν σήμερα ένα στάδιο επαναπροσδιορισμού και αναθεώρησης. Η σύγχρονη γυναίκα προσπαθεί να βρεί μία καινούργια ταυτότητα παλεύοντας με κάποιες αντιφάσεις που πηγάζουν σε μεγάλο βαθμό από τα αντιφατικά μηνύματα που της δίνει η μητέρα της: "προσπάθησε να μην περάσεις ό,τι και εγώ, μορφώσου, μην εξαρτάσαι από κάποιον άνδρα. Όμως, εγώ είμαι το πρότυπο,γίνε σαν εμένα" (Κανταρτζή Ευαγγελία, όπ.π, σελ.114).

Οι αντιλήψεις και οι στάσεις των μητέρων ως προς την ισοτιμία των φύλων αποτελούν καίριο παράγοντα προώθησης της ισοτιμίας αυτής αλλά και κύριο στοιχείο εξέλιξης στη δόμη της μέσης οικογένειας. Με τη νομική κατοχύρωση της ισότητας των δύο φύλων και την απόκτηση δικαιωμάτων και υποχρεώσεων στο συζυγικό βίο, η θέση της γυναίκας αλλάζει. Σήμερα έχει πλέον το δικαίωμα να ζήσει μόνη της, να σπουδάσει, να διασκεδάσει, να ακολουθήσει όποιο επάγγελμα της αρέσει, να διαλέξει μόνη της τον άνθρωπο που θα παντρευτεί. Επίσης συμβάλλει σημαντικά στον οικογενειακό προϋπολογισμό, συμμετέχει σε οργανώσεις και συμβούλια και γενικά μπορούμε να πούμε ότι ένα μεγάλο μέρος του γυναικείου πληθυσμού έχει πετύχει την ανεξαρτησία του.

Γιατί όμως η επαγγελματική ή η κοινωνική επιτυχία της γυναίκας δεν "αξίζει" αν η ίδια δεν συνδυάζει και την τέλεια συζύγο-μητέρα-νοικοκυρά;. Είναι ένα ερώτημα που ίσως μπορεί να απαντηθεί ύστερα από τις παραπάνω αναλύσεις. Η γυναίκα αντιμετωπίζει διπλό πρόβλημα: από την μια, την προσπάθεια να βελτιώσει την θέση της μέσα από τη μόρφωση και την εργασία και από την άλλη έχει να παλέψει και να υπερπηδήσει παλιές αντιλήψεις, πρότυπα και νοοτροπίες που ξεκινούν από το οικογενειακό περιβάλλον (όπου μεγαλώνει το κορίτσι/γυναίκα), συνεχίζονται στο σχολείο και διαιωνίζονται από τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας).

Γ. Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΕΡΓΑΣΙΑΚΟ ΧΩΡΟ

Στα προηγούμενα κεφάλαια (κεφάλαια 3 και 4) αναπτύχθηκαν οι παράγοντες εκείνοι που παίζουν ρόλο καθοριστικό στη διαμόρφωση της θέσης της γυναίκας στην οικογένεια και στον εργασιακό χώρο. Ίσως όμως η θέση που κατέχει η γυναίκα σήμερα στην αγορά εργασίας και η συμμετοχή της στα διάφορα επαγγέλματα, δε φάνηκε ξεκάθαρα ή δεν αναπτύχθηκε αρκετά. Θα προσπαθήσουμε εδώ να αναφερθούμε διεξοδικότερα σ' αυτή τη θέση.

Έως σήμερα, η νοοτροπία των ανθρώπων επέβαλε στη γυναίκα το μητρικό ένστικτο και τη μητρική αγάπη ως τα μόνα σχεδόν κυριαρχικά στοιχεία του συναισθηματικού της κόσμου, που επιβάλλονται σαν υποχρεώσεις και σαν καθήκον σ' αυτή. Γι' αυτό και η γυναίκα ήταν ταγμένη στην εξυπηρέτηση των οικογενειακών υποχρεώσεων και ευθυνών, επιφορτισμένη από μια ατέλειωτη σειρά υποχρεώσεων: νοικοκυρά και οικιακή βοηθός, βοηθός σε ηλικιωμένα άτομα, παιδαγωγός και υπεύθυνη για το μέγαλωμα των παιδιών (Τάκαρη Ντίνα, "Η γυναίκα από την Αρχαιότητα ως την τεχνολογική επανάσταση", Αθήνα 1984, σελ.298).

Υπάρχει ο μύθος πως οι κοινωνικοί ρόλοι των φύλων είναι συνάρτηση των βιολογικών τους ρόλων. Στα πλαίσια της αντίληψης αυτής, η συμπεριφορά και οι δραστηριότητες του ατόμου δεν προσδιορίζονται από τις κλίσεις, τις επιθυμίες ή τις ικανότητές του αλλά από το φύλο του, το οποίο προκαθορίζει ποιές θα είναι οι κλίσεις, οι επιθυμίες και οι ικανότητές του όπως αυτές διαπλάθονται μέσα από τους ποικίλους κοινωνικοποιητικούς μηχανισμούς.

Η δυναμική αυτή βρίσκεται στη βάση όλων των μύθων που, άμεσα ή έμμεσα, αναφέρονται στη γυναικεία απασχόληση.

Οι κυριότεροι από τους μύθους αυτούς θα μπορούσαν να συνοψισθούν ως εξής :

1. Ο μύθος του βιοπαλαιστή πατέρα και της νοικοκυράς μητέρας.
2. Ο μύθος ότι όχι μόνο η επαγγελματική απασχόληση είναι αποκλειστικά ανδρική υπόθεση αλλά και ότι οι γυναίκες δεν έχουν ούτε την επιθυμία ούτε τις ικανότητες γι' αυτήν.
3. Ο μύθος ότι εκείνος που εξασφαλίζει τα "προς το ζειν" της οικογένειας είναι μόνο και πάντα ο άνδρας.

4. Ο μύθος ότι η γυναίκα με επαγγελματικές φιλοδοξίες και επιτυχίες είναι λιγότερο γυναίκα.
5. Ο μύθος ότι τα οικιακά αποτελούν σταδιοδρομία και μάλιστα σταδιοδρομία που όχι μόνο είναι ικανοποιητική για την γυναίκα αλλά που ταιριάζει και στη φύση της.
6. Ο μύθος της αναπόφευκτης σύγκρουσης ρόλων όταν η γυναίκα εκφεύγει από τον "προορισμό" της και εργάζεται, ιδιαίτερα μάλιστα όταν επιδιώκει επαγγελματική σταδιοδρομία (Μουσούρου Λουκία, "Γυναικεία απασχόληση και οικογένεια στην Ελλάδα και αλλού", Εκδόσεις Βιβλιοπωλείον της "Εστίας", Ι.Δ. Κολλάρου και Σιας Α.Ε., Αθήνα 1985, σελ.89-90).

Στην Ελλάδα υπάρχουν σύμφωνα με την απογραφή του πληθυσμού του 1971, 914.140 εργαζόμενες Ελληνίδες, ενώ ο αριθμός των οικονομικά ενεργών ατόμων ανέρχεται σε 3.234.996. Αποτελούν δηλαδή οι γυναίκες το 28,5% των εργαζόμενων ανθρώπων. Κι όμως η πρωταρχική τους θέση στη συνείδηση των ανδρών αλλά και στην δική τους είναι πάντα αυτή που ήταν εδώ και πολλούς αιώνες πριν. Η γυναίκα είναι κυρίως σύζυγος και μητέρα και ποτέ πολίτης ίσος με τον άνδρα (Αυδή - Καλκάνη Ίρις, "Η επαγγελματικά εργαζόμενη Ελληνίδα", Εκδόσεις Παπαζήση, ΑΘΗΝΑ 1978, σελ.49).

Όσο μετά το 1970 τα πράγματα άλλαξαν. Άρχισε μία αποκατάσταση ισορροπίας μεταξύ του μητρικού και του πατρικού ρόλου και ταυτόχρονα αναγνώριση ότι οι δύο ρόλοι είναι σχετικά όμοιοι και μπορεί ο ένας να καλύπτει τον άλλον, ανάλογα με τις οικογενειακές ή εργασιακές ανάγκες. Το κέρδος της γυναίκας από την εξόρμηση στο χώρο της παραγωγής ήταν ότι η εργασία άρχισε να της προσφέρει μία μορφή αυτοτέλειας η οποία βοήθησε να συνειδητοποιήσει σιγά - σιγά ότι η μητρότητα δεν αποτελεί τον μοναδικό ρόλο στη ζωή και ακόμα ότι δεν είναι υποχρεωμένη να περιοριστεί μόνο σ' αυτόν, που κατά κάποιο τρόπο της έχει επιβληθεί κοινωνικά και νοείται σαν η μόνη, κύρια και αξιόλογη λειτουργία η οποία της δίνει κάποια θέση στην κοινωνία (Τάκαρη Ντίνα, όπ.π., σελ.297).

Παρ' όλα αυτά οι εργαζόμενες γυναίκες εξακολουθούν να κατέχουν μία κατώτερη θέση στην παραγωγή και στην ενεργή οικονομική δραστηριότητα. Κι ενώ έχουν εκλείψει τα θεσμικά εμπόδια, η εκπαίδευση σε όλα τα επίπεδα είναι ανοιχτή στις γυναίκες, στην πράξη συναντούν

πολλά εμπόδια που ανακόπτουν την προώθησή τους για την ένταξη στην αγορά εργασίας, ώστε να αποκτήσουν ένα επάγγελμα της δικής τους επιλογής, με βάση τα προσόντα που διαθέτουν. Έτσι η γυναίκα, με μία μικρή διαφορά από άλλοτε, έχει μία αξιόλογη συμμετοχή στα Πανεπιστήμια, σε θεωρητικές και κοινωνικές κυρίως επιστήμες και λιγότερο σε θετικές και τεχνικές, που επιτρέπουν την πρόσβαση στην αγορά εργασίας, η οποία ανταποκρίνεται και εξυπηρετεί την πραγματικότητα (Τάκαρη Ντίνα, ό.π., σελ.299).

1. Εμπόδια που συναντά η γυναίκα στην επαγγελματική της σταδιοδρομία και στην ίση προς τους άνδρες αξιοποίησή της

Οι παράγοντες που εμποδίζουν τη σημερινή εργαζόμενη γυναίκα, τα επαγγελματικά της προβλήματα που σχεδόν πάντα αποδίδονται στον προορισμό της, στη γυναικεία της φύση, δεν φαίνονται στη εποχή μας αμέσως, ανακύπτουν όμως έμμεσα αλλά έντονα κάθε φορά που η επαγγελματική δραστηριότητα της γυναίκας για οποιοδήποτε λόγο έρχεται σε σύγκρουση με την υπόλοιπη δραστηριότητά της σαν συζύγου και μητέρας (Αυδή - Καλκάνη Ίρις, "Η επαγγελματικά εργαζόμενη Ελληνίδα", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1978, σελ.58).

Αν παραδεχτούμε πως η πνευματική ισοτιμία της γυναίκας με τον άνδρα είναι γενικά παραδεκτή - υπάρχουν δυστυχώς και σ' αυτό αντιρρήσεις, που όμως με τον καιρό όλο και λιγοστεύουν - τότε κάποιος άλλος θα πρέπει να είναι ο σημαντικός παράγοντας που εμποδίζει τη γυναίκα να εργαστεί επαγγελματικά και να πετύχει στη δουλειά της όπως ο άνδρας. Κάποιος άλλος παράγοντας (ή κάποιοι άλλοι) θα υπάρχει, αφού τώρα πια σε καμμία σχεδόν επαγγελματική δραστηριότητα δεν παρουσιάζεται το θέμα της μυϊκής υπεροχής του άνδρα, αν εξαιρέσει κανείς κάποια επαγγέλματα σαν του αχθοφόρου ή μιας κατηγορίας οικοδόμων (Αυδή - Καλκάνη Ίρις, ό.π., σελ.57).

Αναφέρουμε ενδεικτικά κάποια από τα εμπόδια που συναντά η γυναίκα στην επαγγελματική της σταδιοδρομία :

α. Το δέσιμο της γυναίκας με το χώρο

Η γυναίκα δύσκολα αποφασίζει να φύγει από το περιβάλλον της για να δουλέψει και μόνο για ελάχιστα χρονικά διαστήματα απομακρύνεται από αυτό. Ο άνδρας προκειμένου να διατηρήσει τη δουλειά του ή να εξελιχθεί σ' αυτή, μπορεί να μετατίθεται από το χώρο της μόνιμης διαμονής του. Αντίθετα η γυναίκα επιλέγει τη δουλειά της ανάμεσα στις προσφερόμενες εργασίες στον τόπο της κατοικίας της που είναι κατοικία του συζύγου της ή της οικογένειάς της. Ελπίζει και επιδιώκει οι μεταθέσεις της να είναι σπάνιες και δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που κάποιες γυναίκες εγκαταλείπουν τη δουλειά τους προκειμένου να μη φύγουν από το σπίτι. Κι αυτό θεωρείται φυσικό από όλο της το περιβάλλον (Αυδή - Καλκάνη Ίρις, ό.π., σελ.60).

Συχνά συμβαίνει, γυναίκες που έχουν σπουδάσει μία τέχνη, μία επιστήμη, να μην ακολουθούν επαγγελματική σταδιοδρομία στην τέχνη αυτή γιατί φοβούνται μία πιθανή μετάθεση ή διορισμό μακριά από τον τόπο της μόνιμης διαμονής τους. Αναζητούν απασχόληση έστω και μειονεκτικότερη οικονομικά ή από απόψεως προσόντων, αρκεί να βρίσκεται εκεί που μένουν. Η αντιμετώπιση αυτή οφείλεται στο ότι η δουλειά της γυναίκας επιτρέπεται να γίνεται απρόσκοπτα μόνο όταν δεν εμποδίζεται η πρωταρχική της αποστολή, το να είναι δηλαδή σύζυγος και μητέρα. Η θυσία της άσκησης του επαγγέλματος στο βωμό της οικογένειας, όχι μόνο γίνεται αποδεκτή, αλλά αξιώνεται (Αυδή-Καλκάνη Ίρις, όπ.π., σελ.61).

Συνέπεια της αντιμετώπισης αυτής είναι να περιορίζεται ο κύκλος των προσφερόμενων επαγγελμάτων στις γυναίκες και να θεωρούνται κατάλληλα γι' αυτές όσα δεν έχουν σαν προϋπόθεση τη μετακίνηση. Το κριτήριο που την κάνει να διαλέξει το ένα ή το άλλο επάγγελμα, δεν είναι σχεδόν ποτέ αν την ικανοποιεί αλλά αν μπορεί να συμβαδίζει με τα άλλα πρωταρχικά της καθήκοντα (Αυδή - Καλκάνη Ίρις, όπ.π., σελ.62).

β. Ο διαχωρισμός των επαγγελμάτων σε ανδρικά και γυναικεία

Τα περισσότερα επαγγέλματα θεωρούνται κατάλληλα μόνο για άνδρες, ενώ άλλα θεωρούνται κατάλληλα μόνο για γυναίκες. Θεωρούνται ότι "ταιριάζουν στη γυναικεία φύση".

Όταν άρχισε η γυναίκα να δουλεύει έκανε κάθε δουλειά που μπορούσε, σύμφωνα με όσα ήξερε και με ό,τι της προσφέρθηκε. Οι γνώσεις της όμως ήταν όλες σχετικές με τα παιδιά και το νοικοκυριό. Έτσι γινόταν δεκτή σαν δασκάλα, νταντά, μοδίστρα, καθαρίστρια ή ανειδίκευτη εργάτρια (Αυδή - Καλκάνη Ίρις, όπ.π., σελ.64).

Κάθε φορά που η γυναίκα ανοίγει δρόμο με τους αγώνες της για άλλο επάγγελμα τότε η "γυναικεία της φύση" γίνεται, ανάλογα με τη ζήτηση του επαγγέλματος από άνδρες, πότε προσόν και πότε εμπόδιο. Μέσα στον οικονομικό ανταγωνισμό της δουλειάς κάθε επάγγελμα που δεν έχει μέλλον, που δεν χρειάζεται ιδιαίτερα προσόντα, που τελικά δεν διεκδικείται πια από άνδρες, γίνεται αυτόματα κατάλληλο για τη "γυναικεία φύση". Αντίθετα, δουλειές που όταν γίνονται στο σπίτι θεωρούνται καθαρά γυναικείες, όταν αποδίδουν επαγγελματικά καταλήγει

να θεωρούνται κυρίως ανδρικές. Έχουμε άνδρες ράφτες, μάγειρες, κομμωτές που μπορούν μάλιστα να επιβιώσουν καλύτερα από τις γυναίκες συναδέλφους τους. Το μονοπώλιο της άσκησης ορισμένων επαγγελματιών δημιούργησε μια κατάλληλη νοοτροπία που έχει επηρεάσει το κοινωνικό σύνολο. Για παράδειγμα, η εμπιστοσύνη του κοινού είναι μειωμένη για γυναίκες γιατρούς ορισμένων ειδικοτήτων. Αναγκάζονται λοιπόν πολλές γυναίκες να γίνονται παιδίατροι, γιατί τουλάχιστον εκεί υπάρχει ο παράγοντας της επαφής με το παιδί, σπάνια όμως ειδικεύονται ως χειρουργοί καρδιολόγοι (Αυδή-Καλκάνη Ίρις, όπ.π., σελ.65).

Με βάση τη νοοτροπία αυτή κάθε δουλειά που έχει σχέση με τα παιδιά ή την παροχή υπηρεσιών καθιερώθηκε σαν γυναικεία, όπως Νηπιαγωγός, Μπείμπυ-Σίττερ (Baby-Sitter), αεροσυνοδός, ταξιθέτρια, πωλήτρια, νοσοκόμα. Δουλειές δηλαδή με μικρές δυνατότητες προώθησης. Απ' την άλλη, αν ένας άνδρας επιχειρήσει να ασκήσει "γυναικείο" επάγγελμα και να γίνει π.χ. ιδιαίτερος γραμματέας, μπορεί να αμφισβητηθεί ακόμα και ο ανδρισμός του. Η γυναίκα έχει και η ίδια αποδεχτεί πως άλλες δουλειές είναι κατάλληλες για τη γυναικεία της φύση κι άλλες όχι, αποφεύγει συνειδητά διάφορα επαγγέλματα, δεν αποδίδει όσο μπορεί σε άλλα ή δεν στρέφεται προς επαγγέλματα που θα της άρεσε να ασκήσει γιατί τα θεωρεί ανδρικά. Και μερικές φορές μπορεί να είναι τόσο βέβαιη πως κάποιες δουλειές είναι από τη φύση τους γυναικείες, ώστε θεωρεί σαν γυναικείο προσόν την ανοχή στους τυχόν κακούς τρόπους και την τυχόν χυδαιότητα του πελάτη και όχι ιδιότητα που φτιάχτηκε από την ανάγκη των οικονομικά πάντα εξαρτημένων γυναικών για επιβίωση (Αυδή-Καλκάνη Ίρις, όπ.π., σελ.66).

γ. Η επικουρικότητα της επαγγελματικής γυναικείας απασχόλησης

Η δουλειά της γυναίκας θεωρείται απαραίτητο στήριγμα του οικογενειακού προϋπολογισμού, εξακολουθεί όμως να είναι ή να θεωρείται επικουρική (συμπληρωματική). Η γυναίκα δουλεύει για να μπορέσει η οικογένεια να κάνει κάτι παραπάνω, ενώ τις στοιχειώδεις ανάγκες τις καλύπτει υπεύθυνα πάντα ο άνδρας. Χωρίς τη δουλειά της η γυναίκα δε νιώθει "άχρηστη" ή "ανίκανη", συμβαίνει όμως το αντίθετο με τον άνδρα (Αυδή-Καλκάνη Ίρις, όπ.π., σελ.67).

Ο αντίκτυπος μιας τέτοιας αντιμετώπισης φαίνεται καθαρά στην προσωρινότητα με την οποία η γυναίκα βλέπει τη δουλειά της. Η γυναίκα - έχοντας, αυτή κυρίως, την ευθύνη του σπιτιού και των παιδιών- της

απομένει λιγότερος χρόνος και ίσως λιγότερη αντοχή ώστε να επιδιώξει την επαγγελματική σταδιοδρομία ενώ δεν είναι λίγες οι φορές που αρκείται σε μειωμένη απασχόληση ή και μειωμένη σύνταξη, αρκεί να μπορέσει έτσι να αφοσιωθεί απερίσπαστη στο σπίτι και στα παιδιά. Εξάλλου και ο άνδρας -σύζυγος όχι μόνο δεν είναι υπερήφανος, αλλά νιώθει συχνά μειωμένος αν η γυναίκα του κερδίζει περισσότερα από τον ίδιο. (Αυδή-Καλκάνη Ίρις, όπ.π., σελ.68)

Η επικουρικότητα της γυναικείας δουλειάς είναι ίσως ένα από τα πιο σημαντικά εμπόδια για την ειδίκευση της εργαζόμενης γυναίκας. Η γυναίκα δεν "δίνεται" όσο πρέπει στη δουλειά της και οι γυναίκες που επιδιώκουν επαγγελματική σταδιοδρομία, παρά τις αντιξοότητες, είναι λίγες.

δ. Η ανδρική επαγγελματική φιλοδοξία

Δεν είναι λίγες εκείνες οι περιπτώσεις γυναικών που κύρια επιδίωξή τους είναι η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη συμβολή τους στην επαγγελματική επιτυχία του άνδρα τους, ακόμη κι αν αυτό συνεπάγεται θυσία της δικής τους, όχι μόνο επαγγελματικής επιτυχίας, αλλά ακόμη και απασχόλησης. Κι αυτό γιατί η γυναίκα ξέρει (την έχουν μάθει) ότι η επαγγελματική επιτυχία του άνδρα έχει πιο μεγάλη επιρροή πάνω στην οικογένεια. Πολλές είναι οι σύζυγοι που ενώ θα μπορούσαν να ασκήσουν ένα επάγγελμα αυτοτελές, παραμένουν βοηθοί στο επάγγελμα του συζύγου σαν "συμβοηθούντα μέλη της οικογένειας" κάτι που έχει ολέθριες γι' αυτές συνέπειες σε περίπτωση διαζυγίου, αφού μένουν χωρίς ασφάλιση, χωρίς αναγνώριση αποζημίωσης.

ε. Άνδρες και γυναίκες στον επαγγελματικό χώρο

Η γυναίκα πρέπει να φροντίζει πολύ περισσότερο από τον άνδρα την εμφάνισή της. Έτσι ορίζει η κρατούσα νοοτροπία. Για τον άνδρα, την ώρα της δουλειάς η επιμέλεια της εμφάνισης φτάνει μόνο στα όρια της καθαριότητας και γενικά της παραδεκτής αξιοπρεπούς εντύπωσης. Η γυναίκα, με εξαίρεση ίσως τις ανειδίκευτες εργάτριες που δεν έρχονται σε επαφή με το κοινό, πρέπει να είναι "περιποιημένη", αλλιώς κινδυνεύει με τη δυσμενή εντύπωση που προκαλεί, είτε να μην προσηληφθεί, είτε ακόμα και να χάσει τη θέση της. "Ζητείται υπάλληλος καλής εμφανίσεως" αναφέρεται σε πολλές μικρές αγγελίες και κάθε γυναίκα ξέρει πως αν δεν

έχει ελκυστική εμφάνιση και δεν είναι νέα, καλύτερα να μην επιχειρήσει να απευθυνθεί στον εργοδότη (Αυδή-Καλκάνη Ίρις, ό.π., σελ.73).

Ο εργοδότης ξέρει πως η εξωτερική εμφάνιση της γυναίκας θα δημιουργήσει ευνοϊκή ψυχολογική κατάσταση στον άνδρα κυρίως πελάτη, που έχει μάθει να κρίνει τη γυναίκα εργαζόμενη, προσέχοντας όχι μόνο αν κάνει καλά τη δουλειά της, αλλά κι αν η ίδια είναι ελκυστική. Έτσι, υπάλληλοι αεροπορικών εταιριών, ξενοδοχείων, γραμματείς επιχειρήσεων, γίνονται μόνο γυναίκες νέες που είναι ή καταφέρνουν να φαίνονται ωραίες (Αυδή-Καλκάνη Ίρις, ό.π., σελ.73).

Ανεξάρτητα από το πόσο υποτιμητικό είναι για τη γυναίκα να εξαρτάται, κατά κάποιο τρόπο, η επαγγελματική της απόδοση από την εξωτερική εμφάνιση, η προσπάθεια για τη διατήρηση αυτής της εμφάνισης παρουσιάζει κάποια μειονεκτήματα:

- είναι δαπανηρή: τα είδη "καλωπισμού" θεωρούνται και είναι προϊόντα πολυτελείας που σημαίνει ότι επιβαρύνουν τον προϋπολογισμό της γυναίκας ενώ για άλλες γυναίκες δεν είναι προσιτά.

- είναι και θέμα διάθεσης: η παντρεμένη εργαζόμενη είναι δύσκολο να ανταποκριθεί στην εικόνα της καλά περιποιημένης γυναίκας. Πως μπορεί αλήθεια μια γυναίκα, που βρίσκεται μοιρασμένη ανάμεσα στους ρόλους της συζύγου-μητέρας-νοικοκυράς και εργαζόμενης, να είναι γελαστή, χαρούμενη και..."απαστράπτουσα";

- απαιτεί χρόνο : η πολύ φροντισμένη εμφάνιση ή μάλλον η προετοιμασία γι' αυτή, είναι και θέμα χρόνου. Και μία γυναίκα σαν αυτή που περιγράφηκε παραπάνω, είναι δύσκολο να βρεί χρόνο για τη φροντίδα της δικής της εμφάνισης (Αυδή-Καλκάνη Ίρις, ό.π., σελ.76-77).

στ. Η ευθύνη του καλού νοικοκυριού

Στα καθήκοντα του νοικοκυριού περιλαμβάνεται κάθε δουλειά που έχει σχέση με το σπίτι. Από την οργάνωση του οικονομικού προγραμματισμού της οικογένειας μέχρι το πλύσιμο των πιάτων και από τις διάφορες αγορές για τον οικιακό εξοπλισμό, μέχρι το καθάρισμα των τοίχων και του πατώματος. Ακόμη, στα καθήκοντα της νοικοκυράς είναι και η ευθύνη για τη διατροφή της οικογένειας, συμπεριλαμβανομένης και της παρασκευής του φαγητού. Όμως ο χρόνος που απαιτείται για τη διεκπεραίωση των εργασιών του νοικοκυριού από μία γυναίκα που έχει παιδιά, εξακολουθεί να είναι πολύς. Έχει υπολογισθεί, πως η εργαζόμενη μητέρα δαπανά 25-

30 ώρες την εβδομάδα για το νοικοκυριό. Περισσότερο δηλαδή από τέσσερις ώρες την ημέρα για την ήδη κουρασμένη εργαζόμενη γυναίκα, για να διεκπεραιώσει τα καθήκοντά της σα νοικοκυρά (Αυδή-Καλκάνη Ίρις, όπ.π., σελ.77).

Εύκολα καταλαβαίνει κανείς πως η τόσο εξαντλημένη γυναίκα πρέπει να καταβάλλει αυξημένες προσπάθειες για να αποδώσει στη δουλειά της μέσα και έξω από το σπίτι. Η γυναίκα έχει μάθει να θεωρεί το νοικοκυριό δικό της καθήκον και ξέρει πως το αν είναι ή όχι καλή νοικοκυρά αποτελεί κριτήριο για την "αξιολόγησή" της ως άτομο (από τους άλλους). Αυτό της δημιουργεί άγχος στην προσπάθειά της να τα προλάβει όλα ενώ αισθάνεται ντροπή και ενοχή αν δεν τα καταφέρει. Αν όλα αυτά που αφορούν το νοικοκυριό μπορεί να τα συνδυάσει με τη δουλειά της έξω από το σπίτι, τότε γίνεται αποδεκτή. Αν όχι, τότε δεν αποκλείεται να ακούσουμε κριτικές για τη γυναίκα του τύπου "τι να το κάνω εγώ αν δουλεύει και το σπίτι της βρωμάει!" (Αυδή- Καλκάνη Ίρις, όπ.π., σελ.78).

Αποτέλεσμα όλων αυτών είναι, η εργαζόμενη σύζυγος και μητέρα να βιάζεται μόνιμα, να ζει με διαρκές άγχος, να δυσκολεύεται να συμμετάσχει στις εκδηλώσεις της ζωής, να είναι νευρική. Ο αντίκτυπος στην επαγγελματική της ζωή είναι μεγάλος. Ο εκνευρισμός, το άγχος και η κούραση την δυσκολεύουν να αποδώσει στη δουλειά της στο βαθμό που αποδίδει ο άνδρας συνάδελφός της, ενώ το επιχείρημα της μειωμένης απόδοσης πολύ συχνά αποδίδεται κι αυτό στη "γυναικεία της φύση".

ζ. Μητρότητα

Στη ζωή του εργαζόμενου άνδρα τα παιδιά δεν επιφέρουν καμμία αλλαγή σε χρόνο ή κόπο, μόνο μία μεγαλύτερη ευθύνη. Νιώθει σαν πατέρας, που εκφράζεται κυρίως στην προσπάθειά του να κερδίσει όσο περισσότερα χρήματα μπορεί, προς όφελος όλης της οικογένειας. Θεωρεί μάλιστα πως πρέπει να εξαντληθεί δουλεύοντας, αφού πια έχει μεγάλες οικογενειακές υποχρεώσεις. Η αγάπη του για τα παιδιά του γίνεται εγκεφαλική (διανοητική) λόγω της μικρής επαφής μαζί τους. Όντας δοσμένος στη δουλειά του, μαθημένος να κάνει θυσίες κυρίως για την επαγγελματική του επιτυχία και απόδοση, νιώθει στο τέλος πιο δεμένος με το επάγγελμα παρά με τα παιδιά (Αυδή-Καλκάνη Ίρις, όπ.π., σελ.81).

Για την εργαζόμενη γυναίκα, τα πράγματα αλλάζουν. Αυτή είναι δεμένη συναισθηματικά περισσότερο με τα παιδιά παρά με τη δουλειά της γιατί έχει κάνει βίωμά της και έχει περάσει για τα καλά μέσα της το μήνυμα ότι ο βασικός της ρόλος είναι αυτός της μητέρας. Μετά από την υπεραπασχόλησή της με το σπίτι και τα παιδιά, "εξ ανάγκης" τοποθετεί τη δουλειά της σε δεύτερη μοίρα από φόβο μήπως μετά νιώσει τύψεις σκεπτόμενη ότι ίσως δεν πρόσφερε τα όσα έπρεπε - και στο βαθμό που έπρεπε - στα παιδιά και στο σπίτι (Αυδή-Καλκάνη Ίρις, όπ.π., σελ.82).

Η γυναίκα που εργάζεται και συγχρόνως έχει αυξημένες οικογενειακές υποχρεώσεις, προσπαθεί να ανταπεξέλθει στη δουλειά της αλλά και να ανταποκριθεί στους λοιπούς "πρωταρχικούς" ρόλους της σαν συζύγου και μητέρας. Αποτέλεσμα, ο λιγοστός ελεύθερος χρόνος. Χρόνος που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί από τη γυναίκα για να μορφωθεί, να μάθει ένα επάγγελμα, να ειδικευτεί ή να αποκτήσει γενικές γνώσεις, που θα της επέτρεπαν να σκεφθεί αλλά και να πραγματοποιήσει τη βελτίωση της θέσης της στην εργασία αλλά και στην κοινωνία γενικά. Ακόμη, δεν μπορεί να ασχοληθεί συστηματικά με την εξέλιξή της στη δουλειά και να ενημερωθεί πάνω στα επαγγελματικά της προβλήματα (Αυδή-Καλκάνη Ίρις, όπ.π., σελ.85).

2. Συμπεράσματα

Η βιβλιογραφική μελέτη του θέματος οδήγησε στη διατύπωση των παρακάτω συμπερασμάτων:

1. Η βελτίωση της θέσης της γυναίκας στην αγορά εργασίας δεν υπήρξε ανάλογη με την αύξηση του ποσοστού συμμετοχής της στο εργατικό δυναμικό.
2. Η θέση της γυναίκας εξακολουθεί να είναι μειονεκτική συγκριτικά μ' εκείνη των ανδρών.
3. Οι γυναίκες δεν έχουν τις ίδιες ευκαιρίες και προοπτικές με τους άνδρες.
4. Εξακολουθούν να καταλαμβάνουν τις κατώτερες βαθμίδες στην επαγγελματική ιεραρχία, θέσεις μικρού ενδιαφέροντος και ευκαιριακές δουλειές.
5. Εξακολουθούν να συγκεντρώνονται σε ορισμένα "γυναικεία" επαγγέλματα με μισθούς και ετήσια εισοδήματα πολύ χαμηλότερα από αυτά των ανδρών.
6. Η ανεργία πλήττει περισσότερο τις γυναίκες από τους άνδρες.
7. Οι γυναίκες συμμετέχουν σε κάθε είδους οικογενειακές επιχειρήσεις σαν συμβοηθούντα και μη αμοιβόμενα μέλη.

3. Θεσμικές αλλαγές για την εργαζόμενη Ελληνίδα

Θα εξετασθούν αρχικά κάποιες θεσμικές αλλαγές (θετικές) που έχουν πραγματοποιηθεί και στη συνέχεια τα μέτρα που έχουν ληφθεί για να γίνει πράξη η ισότητα των δύο φύλων. Θα γίνει αναφορά κυρίως σ' εκείνες τις αλλαγές και σ' εκείνα τα μέτρα που αφορούν τον Ελληνικό εργασιακό χώρο.

Οι θεσμικές αλλαγές που έχουν γίνει είναι:

1. Η καθιέρωση του πολιτικού γάμου.
2. Η ψήφιση της Διεθνούς Συμβάσεως του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών για την κατάργηση κάθε μορφής διάκρισης σε βάρος της γυναίκας.
3. Επικύρωση της Διεθνούς Συμβάσεως του ΟΗΕ για την προστασία της μητρότητας.
4. Κατάργηση του άρθρου 357 του Ποινικού Κώδικα που χαρακτήριζε και τιμωρούσε τη μοιχεία σαν ποινικό αδίκημα .
5. Καθιέρωση της αυτοτελούς και πλήρους συνταξιοδότησης της Ελληνίδας αγρότισσας.
6. Ουσιαστική κατοχύρωση της νομικής ισότητας ανάμεσα στα δύο φύλα.
7. Εναρμόνιση της συνταξιοδοτικής νομοθεσίας προς την αρχή της ισότητας των δύο φύλων ριζική αναμόρφωση του συνταξιοδοτικού καθεστώτος.
8. Εφαρμογή της ισότητας των δύο φύλων στο τομέα των εργασιακών σχέσεων.
9. Κατάργηση των καταλοίπων διακρίσεων ανάμεσα στα δύο φύλα στον τομέα του διδακτικού προσωπικού και του σπουδαστικού χώρου.

Επίσης για πρώτη φορά στην ιστορία του Ελληνικού Κράτους, το Νοέμβριο του 1982, δημιουργείται θέση ειδικής συμβούλου του Πρωθυπουργού για το γυναικείο ζήτημα. Στη συνέχεια με το νόμο 1288/82 ιδρύθηκε το Συμβούλιο Ισότητας των δύο φύλων, το οποίο αποτελείται από εννέα μέλη με πρόεδρο υποχρεωτικά γυναίκα (Κακλαμανάκη Ρούλα, "Η θέση της Ελληνίδας στην οικογένεια, στην κοινωνία, στην πολιτεία", Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1984, σελ.101-110).

Όσα αναφέρθηκαν αποτελούν ρυθμίσεις και αλλαγές νόμων ή των νομικών διαταγμάτων του Συντάγματος και δεν εφαρμόστηκαν όλα στην πράξη. Όμως καθημερινά λαμβάνονται μέτρα, όπως η ίδρυση βρεφονηπιακών

σταθμών, η σωστή παροχή ασφάλισης και η προστασία της υγείας, η βελτίωση των συνθηκών εργασίας, το ανέβασμα της ποιότητας ζωής.

Ενδεικτικά μόνο θα αναφερθούν:

1. Ο Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ) στο πρόγραμμα επιδότησης είκοσι χιλιάδων θέσεων απασχόλησης προβλέπει μεγαλύτερο ποσοστό επιδότησης για τις γυναίκες (30 %) απ' ότι για τους άνδρες (20 %).

2. Ο Οργανισμός Αστικών Συγκοινωνιών προσέλαβε στις αρχές του 1984 τις πρώτες γυναίκες οδηγούς λεωφορείων, τις οποίες θα εκπαιδεύσει ο ΟΑΕΔ. Επίσης τα Προγράμματα Επαγγελματικού Προσανατολισμού του ΟΑΕΔ, του Υπουργείου Παιδείας καθώς και του Κέντρου Παραγωγικότητας (ΕΛΚΕΠΑ) περιλαμβάνουν την εκπαίδευση γυναικών σε παραδοσιακά "ανδρικά επαγγέλματα" καθώς και την εκπαίδευσή τους σε τεχνολογικές εφαρμογές.

3. Το Συμβούλιο Ισότητας των δύο φύλων στην προσπάθειά του να ενθαρρύνει το συναιτεριστικό κίνημα, ξεκίνησε τη δημιουργία του πρώτου αγροτουριστικού συναιτερισμού στην Πέτρα Μυτιλήνης, με την ενίσχυση του Κοινωνικού Ταμείου της ΕΟΚ. Το συμβούλιο Ισότητας επίσης, επεξεργάζεται ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα θετικών δράσεων, για την εκπαίδευση και την εργασία που θα καλύπτει τόσο τον δημόσιο όσο και τον ιδιωτικό τομέα.

4. Το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας ετοιμάζεται να λάβει ειδικά μέτρα για την προστασία της μητρότητας, όπως οι γονικές άδειες, οι άδειες για οικογενειακές ανάγκες, η ευνοϊκότερη μεταχείριση της γυναίκας στην εργασία κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης. Ειδικά μέτρα επίσης προβλέπονται να ληφθούν για να παρασχεθεί στην Ελληνίδα η δυνατότητα να αναπτύξει προσωπική πρωτοβουλία και να αξιοποιήσει όλες τις ικανότητές της. Γενικά, καταβάλλεται μια τεράστια προσπάθεια να βοηθηθεί όσο γίνεται περισσότερο η Ελληνίδα και συγχρόνως να γίνει η σωστή και κατάλληλη ενημέρωση, πληροφόρηση και διαφώτιση, ώστε να μπορέσει η ίδια - αλλά και όλοι οι Έλληνες πολίτες - να απαλλαγεί από τις κοινωνικές προκαταλήψεις, οι οποίες τόσα δεινά έχουν προκαλέσει σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο, με τελικό στόχο την αρμονική οικογενειακή και κοινωνική δράση και την άνοδο της ποιότητας ζωής.

5. Το Υπουργείο Προεδρίας καθώς και οι φορείς της Λαϊκής Επιμόρφωσης έχουν εκπονήσει ειδικά προγράμματα με σκοπό να βοηθήσουν τους νέους να συνειδητοποιήσουν το πρόβλημα της ισότητας των δύο φύλων και να

συμβάλλουν κι εκείνοι με το δικό τους τρόπο στην κατάργηση κάθε μορφής διάκρισης (Κακλαμανάκη Ρούλα, όπ.π., σελ.112-113).

Τέλος, σύμφωνα με το νόμο 1414/2-2-84 για την εφαρμογή της ισότητας των δύο φύλων στον τομέα των εργασιακών σχέσεων, ειδικότερα διασφαλίζεται η ίση μεταχείριση των δύο φύλων:

α) στον επαγγελματικό προσανατολισμό και σε κάθε μορφή επαγγελματικής κατάρτισης και εκπαίδευσης και παρέχονται στους ενδιαφερόμενους ίσες ευκαιρίες ανάλογα με τις προσωπικές τους ικανότητες χωρίς να γίνεται διαχωρισμός ανάμεσα στα δύο φύλα.

β) στην πρόσληψη σε θέσεις εργασίας που καλύπτουν όλους τους κλάδους της οικονομικής δραστηριότητας και όλες τις βαθμίδες της επαγγελματικής ιεραρχίας.

γ) στην αμοιβή. Στο θέμα αυτό εξάλλου υπάρχει και συνταγματική επιταγή.

δ) στις συνθήκες εργασίας καθώς και στην επαγγελματική εξέλιξη και σταδιοδρομία των εργαζόμενων. Ειδική μέριμνα λαμβάνεται για την προστασία της εγκυμοσύνης σε περίπτωση που ο εργοδότης αρνείται να προσλάβει γυναίκα έγκυο (Κακλαμανάκη Ρούλα, όπ.π., σελ.108-109).

Οι αλλαγές αυτές αποτελούν, σε μεγάλο βαθμό, καρπό των αγώνων του γυναικείου κινήματος του οποίου οι στόχοι και η συμβολή θα αναλυθούν εν συντομία στο κεφάλαιο που ακολουθεί.

4. ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ : Η συμβολή και οι στόχοι τους

Η δραστηριοποίηση του γυναικείου κινήματος στην Ελλάδα, κυρίως μετά την μεταπολίτευση, έπαιξε αποφασιστικό ρόλο στη διαδικασία της μεταρρύθμισης των αναχρονιστικών διατάξεων του Δικαίου και κυρίως του Οικογενειακού, οι οποίες βρίσκονταν σε αντίθεση με τη συνταγματική επιταγή της ισότητας των δύο φύλων (Κακλαμανάκη Ρούλα, όπ.π., σελ.97).

Το γυναικείο κίνημα με τους μακροχρόνιους αγώνες του επηρέασε αποφασιστικά τόσο τη διαδικασία διαμόρφωσης του κατάλληλου κοινωνικού και ψυχολογικού κλίματος για την αποδοχή των αλλαγών αυτών, όσο και αυτές τις ίδιες τις αλλαγές. Μάλιστα μπορούμε να πούμε ότι έγιναν με την πλήρη σχεδόν υιοθέτηση των προτάσεων του γυναικείου κινήματος, το οποίο και εκπροσωπήθηκε στην επιτροπή επεξεργασίας του σχετικού κώδικα. Οι προτάσεις αυτές υπήρξαν προϊόν μακράς επεξεργασίας, διαλόγου και δημοκρατικής συνεργασίας πολλών γυναικείων φορέων (Κακλαμανάκη Ρούλα, όπ.π., σελ.104).

Μετά τις σημαντικές θεσμικές αλλαγές και τη νέα κατάσταση που έχει δημιουργηθεί με την εκφρασμένη πολιτειακή βούληση για τη θέση της γυναίκας στην οικογένεια, στην εργασία και στην κοινωνία, το γυναικείο κίνημα μπαίνει σε νέα φάση στρατηγικής και επιλογών. Ώριμο πια, με κατακτήσεις και εμπειρίες στον οργανωτικό τομέα, συνεχίζει την πορεία του σε ουσιαστικότερες βάσεις. Επαγρυπνεί για την κατοχύρωση των κατακτήσεων, την προστασία τους από τις καταστρατηγήσεις και τους υπαρκτούς κινδύνους ανάκοψης των αλλαγών σε μια φαινομενικά τυπική κάλυψη της ισότητας χωρίς σπουδαίο ουσιαστικό αντίκρουσμα (Κακλαμανάκη Ρούλα, όπ.π., σελ.115).

Το γυναικείο κίνημα σήμερα δεν είναι μια περιθωριακή υπόθεση, αλλά μια ουσιαστική δύναμη που παίζει αποφασιστικό ρόλο στις εξελίξεις της εποχής μας. Μια δύναμη που παρεμβαίνει στις ανθρώπινες σχέσεις (ατομικές, οικογενειακές, κοινωνικές) κι εδώ ακριβώς βρίσκεται το καινούργιο στοιχείο.

Η κάθε γυναίκα που καταρρίπτει τους παραδοσιακούς φραγμούς και προωθείται σε υπεύθυνες θέσεις αποδεικνύει ότι μπορεί, γίνεται πρότυπο και παράδειγμα για άλλες γυναίκες, βοηθάει να λυθούν τα ειδικότερα

προβλήματα που εμποδίζουν την προώθηση των γυναικών και συγχρόνως επιδρά στη διαμόρφωση μιας άλλης ποιότητας σχέσεων. Συμβάλλει πρώτα απ' όλα στην αλλαγή της μορφής της εξουσίας σε όλα τα επίπεδα, στην κατάργηση της παλιάς δομής της και την αντικατάστασή της με τη συνέπεια, το καθήκον και την ευθύνη (Κακλαμανάκη Ρούλα, όπ.π., σελ.116).

Το πρώτο αίτημα των Ευρωπαίων φεμινιστριών ήταν το δικαίωμα στην εκπαίδευση. Το πρώτο σχολείο για γυναίκες ιδρύθηκε το 1831 στην Αθήνα (Παρθεναγωγείο) από τους Τζων και Φράνσις Χίλλ. Ύστερα, σιγά-σιγά άρχισαν να δημιουργούνται στις πόλεις Παρθεναγωγεία αλλά και μικτά διδασκαλεία. Από τότε χρονολογούνται και οι πρώτοι γυναικείοι σύλλογοι με σκοπούς: τη δημιουργία σχολείων, την ενίσχυσή τους και την προστασία των κοριτσιών (Κακλαμανάκη Ρούλα, όπ.π., σελ.129).

Το 1872 ιδρύθηκε από την Καλλιόπη Κεχαγιά ο "Σύλλογος Κυριών υπέρ της γυναικείας παιδείσεως" με συνεργάτιδες τις Σμαράγδα Βικέλα, την Ελένη Παπαρηγοπούλου, την Ελένη Σκουζέ και άλλες. Τον ίδιο καιρό η Σαπφώ Λεοντιάς, επίσης παιδαγωγός, υποστήριζε σε άρθρα και βιβλία της την ανάγκη ευρύτερης μόρφωσης των γυναικών (Κακλαμανάκη Ρούλα, όπ.π., σελ.129-130).

Το 1896 ιδρύθηκε ο Σύλλογος "Εργάνη Αθηνά" για την διάδοση της λαϊκής τέχνης με πλουσιότερες δραστηριότητες, ιδιαίτερα από τη Σωτηρία Αλιμπέρτη. Από τις αρχές του αιώνα μας ιδρύονται πολλοί γυναικείοι σύλλογοι, με δραστηριότητες για την προστασία των παιδιών και ορφανοτροφεία όπως ο "Σύλλογος Γυναικών Ελλάδος" το 1917 στη Θεσσαλονίκη για τα προσφυγόπουλα, ο "Πανελλήνιος Σύλλογος γυναικών Ελλάδος" (Κακλαμανάκη Ρούλα, όπ.π., σελ.130).

Συγκεκριμένα οι σκοποί των παραπάνω γυναικείων σωματείων είναι:

1. "Προώθηση της γυναικείας ισοπολιτείας σε όλους τους τομείς: νομικό, πολιτικό, κοινωνικό, εργασιακό μέσα σε μια ανεξάρτητη, δημοκρατική και ειρηνική Ελλάδα. Μια ισότιμη κοινωνία στην οποία γυναίκες και άνδρες θα έχουν ίσα δικαιώματα, ίσες ευκαιρίες και ίσες ευθύνες".
2. "Η αναγνώριση της μητρότητας σαν κοινωνικού λειτουργήματος. Η προστασία της μητέρας και του παιδιού. Η αναγνώριση της κοινωνικής υπηρεσίας της νοικοκυράς. Η εξασφάλιση του δικαιώματος της ασφάλισης και σύνταξης γήρατος για όλα τα μέλη της κοινωνίας".

3. "Η καταπολέμιση του αναλφαβητισμού, η πνευματική και πολιτιστική εξύψωση των γυναικών και όλου του λαού".
4. "Διαφώτιση και εκπαίδευση των γυναικών με στόχο τη συνειδητοποίηση των πραγματικών αιτιών της καταπίεσής τους".
5. "Αντίκρουση της εκμετάλευσης που γίνεται από την ακρίβεια, την κακή πληροφόρηση και την κακή ποιότητα προϊόντων και υπηρεσιών".
6. "Η δραστηριοποίηση για τη βελτίωση του τοπικού περιβάλλοντος:σχολεία, υγεία, ψυχαγωγία"
(Κακλαμανάκη Ρούλα, όπ.π., σελ.132).

Μετά την μεταπολίτευση (1974) αναπτύχθηκαν και άλλες κινήσεις, κυρίως νέων γυναικών για τη δημιουργία καθαρά φεμινιστικών σωματείων.Υπήρξε για ένα διάστημα η "Κίνηση για την Απελευθέρωση της Γυναίκας" και άλλες μικρότερες ομάδες, που ασχολήθηκαν κυρίως με εκδόσεις ή ανάπτυξη θέσεων βαθύτερης αμφισβήτησης ορισμένων θεσμών, στους οποίους αποδίδουν την αλλοτροίωση της γυναίκας, κυρίως του θεσμού της παραδοσιακής οικογένειας καθώς και της παραδοσιακής ηθικής. Ευρύτερης σημασίας είναι και ο "Σύνδεσμος Ελληνίδων Επιστημόνων" με 2000 περίπου μέλη που λειτουργεί από το 1924 (Κακλαμανάκη Ρούλα, όπ.π., σελ.132).

Δ. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥ

Πριν αναλυθεί ο ρόλος του Κοινωνικού Λειτουργού, θεωρείται σκόπιμο να γίνει αναφορά στο θέμα που εξετάζεται. Γίνεται προσπάθεια να διερευνηθούν οι παράγοντες εκείνοι που παίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της θέσης της γυναίκας στην κοινωνία και πιο ειδικά στην Ελληνική κοινωνία.

α. Ο κοινωνικός λειτουργός σαν άτομο

Κατ' αρχήν δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ο Κοινωνικός Λειτουργός προέρχεται από ένα περιβάλλον και έχει περάσει από όλα τα στάδια και τους φορείς κοινωνικοποίησης, όπως εξάλλου όλοι μας. Έτσι, καθώς κι αυτός είναι άνθρωπος που επηρεάζεται από το περιβάλλον του, στην πορεία της ανάπτυξής του, διαμόρφωσε την προσωπικότητά του παίρνοντας μηνύματα και υιοθετώντας αντιλήψεις και στάσεις απέναντι σε πρόσωπα, πράγματα και καταστάσεις.

Είναι δύσκολο να διανοηθεί κανείς ότι το περιβάλλον στο οποίο μεγάλωσε ήταν διαφορετικό από των άλλων ανθρώπων. Να ήταν δηλαδή απαλλαγμένο από προκαταλήψεις, γι' αυτό είναι φυσικό και ο ίδιος να "κουβαλάει" μέσα του κάποιες απ' αυτές. Για να μπορέσει να αντιμετωπίσει το θέμα "προκατάληψη" στην πορεία της καριέρας του, ο Κοινωνικός Λειτουργός πρέπει πρώτα να ασχοληθεί πολύ με τον εαυτό του να δουλέψει με τις δικές του προκαταλήψεις, να γνωρίσει ποιές είναι αυτές, έτσι ώστε να αποκτήσει μία σχετική αυτογνωσία, αυτοέλεγχο, μία σχετική ευελιξία κι έτσι να μπορεί να διατυπώνει όσο το δυνατό πιο σωστές κρίσεις.

Ταυτόχρονα να έχει πίστη στον άνθρωπο, στις ανθρώπινες αξίες και δικαιώματα και να αποδέχεται την ισότητα και την ισοτιμία των δυο φύλων .

Για να μπορεί ο Κοινωνικός Λειτουργός να εργασθεί άνετα και με τον άνδρα και με τη γυναίκα, θα πρέπει ιδανικά να συνδυάζει πείρα ζωής, γνώσεις και ευέλικτη προσωπικότητα. Να έχει γνώσεις Ψυχολογίας, Παιδαγωγικής, Νομικών θεμάτων και Διατάξεων που αφορούν την οικογένεια και τα δυο φύλα, καθώς επίσης και γνώσεις των Μεθόδων της

Κοινωνικής Εργασίας. Γενικά, όσα περισσότερα γνωρίζει ο Κοινωνικός Λειτουργός σ' όλους τους τομείς της γνώσης, τόσο το καλύτερο.

Και τελικά, όσο επιδιώκει συνεχώς την εξέλιξή του σαν άτομο και σαν επαγγελματίας, συμμετέχοντας σε εκπαιδευτικά και επιμορφωτικά προγράμματα και παρακολουθώντας τις νέες εξελίξεις, ενώ συγχρόνως αναζητά και επεξεργάζεται τις εσωτερικές του διεργασίες, τόσο το καλύτερο για τα άτομα που εξυπηρετεί, τις υπηρεσίες και τα εκπαιδευτικά συστήματα όπου εργάζεται ή έρχεται σε επαφή.

β. Χώροι εργασίας για τον Κοινωνικό Λειτουργό και το έργο του σε αυτούς

Ο Κοινωνικός λειτουργός μπορεί να προσφέρει τις υπηρεσίες του στους ακόλουθους χώρους:

1. **Σχολεία:** Εκεί όπου συνυπάρχουν παιδιά και των δυο φύλων, ο Κοινωνικός Λειτουργός μπορεί, μέσα από ομάδες, παιχνίδια και συζητήσεις, να περάσει το μήνυμα της ισότητας και της ισοτιμίας των δύο φύλων. Ιδιαίτερα στα Νηπιαγωγεία και τα Δημοτικά και σε συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς και τους Συλλόγους Γονέων, όπου τα παιδιά βρίσκονται σε μια ηλικία κατά την οποία διαμορφώνεται ο χαρακτήρας τους και οι αντιλήψεις τους για τη ζωή, μπορεί η παρέμβαση του Κοινωνικού Λειτουργού να φέρει εντυπωσιακά αποτελέσματα.

2. **Σύλλογοι Γυναικών:** Σ' αυτούς τους Συλλόγους ο Κοινωνικός Λειτουργός ακολουθώντας το έργο και το σκοπό τους και μέσα από δραστηριότητες, εκδηλώσεις και συζητήσεις, βοηθά τις γυναίκες να συνειδητοποιήσουν τον πραγματικό τους ρόλο και να διεκδικήσουν ίση θέση με τον άνδρα στην οικογένεια και την κοινωνία. Να αποδεχθούν οι γυναίκες ότι η εργασία, η διασκέδαση, η ανάπαυση, η ελεύθερη έκφραση της γνώμης είναι δικαιώματά τους και υποχρεωσή τους είναι να τα διεκδικήσουν.

Μέσα από το έργο των Συλλόγων μπορεί να επιτευχθεί η ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης, ενώ παράλληλα μπορεί να γίνει σημαντική δουλειά και με τους άνδρες. Και αυτοί πρέπει να βοηθηθούν, ώστε να απαλλαγούν

από το πρότυπο του "ανώτερου άνδρα", να αναγνωρίσουν τη γυναίκα σαν άνθρωπο και όχι σαν το "αδύνατο φύλο".

3. Κοινοτικά Κέντρα και Πολιτιστικοί Σύλλογοι: Στα Κοινοτικά Κέντρα και τους Πολιτιστικούς Συλλόγους ο βασικός στόχος του Κοινωνικού Λειτουργού θα πρέπει να είναι η ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης. Σε συνεργασία με τους τοπικούς φορείς και Συλλόγους και μέσα από εκδηλώσεις και ημερίδες προσπαθεί να περάσει το μήνυμα της ισότητας των δύο φύλων.

Επίσης με την δημιουργία ομάδων απασχόλησης-συζήτησης, προσπαθεί να "αποτραβήξει" τη γυναίκα από το σπίτι προσφέροντάς της ερεθίσματα και ενδιαφέροντα.

Το έργο του μπορεί να συμπεριλαμβάνει ευαισθητοποίηση των τοπικών φορέων και οργανώσεων με σκοπό να αποσπάσει κάποια ωφέλη για το γυναικείο πληθυσμό (προσφορά θέσεων εργασίας για άνεργες γυναίκες από κάποια επιχείρηση).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

1. Είδος Έρευνας

Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε είναι Διερευνητική γιατί πρωταρχικός σκοπός ήταν η διατύπωση ενός προβλήματος για ακριβέστερη εξέταση και η ανακάλυψη απαντήσεων πάνω στο θέμα.

2. Σκοποί της Έρευνας

1. Η διερεύνηση της θέσης της γυναίκας στην οικογένεια και στην εργασία.
2. Να ερευνηθούν νοοτροπίες και αντιλήψεις των γυναικών απέναντι στον εαυτό τους αλλά και του περιβάλλοντος απέναντί τους (σύμφωνα πάντα με τη γνώμη των γυναικών).
3. Να ερευνηθεί η εικόνα και η θέση του άνδρα και της γυναίκας μέσα στην Ελληνική οικογένεια και η ανατροφή των αγοριών και κοριτσιών μέσα σε αυτή με βάση τη διαφοροποίηση του φύλου.
4. Να ερευνηθεί η γνώμη των γυναικών για τον τρόπο που τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας προβάλλουν τη γυναίκα και τον άνδρα.
5. Να ερευνηθεί κατά πόσο το οικογενειακό περιβάλλον των ερωτώμενων γυναικών έχει μεταδώσει σε αυτές ένα συγκεκριμένο τρόπο σκέψης και δράσης, άκαμπτο ή όχι.

3. Κατάρτιση Σχεδίου Έρευνας

α. Ερευνόμενος Πληθυσμός - Δειγματοληψία

Ο ερευνόμενος πληθυσμός αποτελείται από 57 μητέρες - που έχουν παιδιά και των δύο φύλων - με ηλικία κατά μέσο όρο 35 ετών, από διάφορα κοινωνικοοικονομικά στρώματα και ποικίλου μορφωτικού επιπέδου για μεγαλύτερη ποικιλία απόψεων και εμπειριών.

β. Δείγμα

Επειδή δεν ήταν δυνατό να ερευνηθεί όλος ο πληθυσμός επιλέχθηκε δείγμα 57 ατόμων. Το δείγμα δεν είναι αντιπροσωπευτικό. Δε γενικεύονται τα αποτελέσματα για όλο τον πληθυσμό αλλά αυτά είναι αντιπροσωπευτικά για τις 57 ερωτώμενες γυναίκες. Ο αριθμός των ερωτώμενων θεωρείται επαρκής για διασταύρωση και σύγκριση στοιχείων. Διασφαλίζει την έκβαση της έρευνας από χρονοβόρες διαδικασίες και

άλλα πρακτικής φύσεως προβλήματα όπως: α. διάρκεια έρευνας, β. προϋπολογισμός κόστους, γ. υλικό της έρευνας, δ. επεξεργασία και καταμέτρηση στοιχείων.

γ. Απόφαση για τη φύση των πληροφοριών

Το είδος των πληροφοριών που συγκεντρώθηκαν βασίστηκε στους σκοπούς της έρευνας που είχαν ήδη διατυπωθεί.

Ακολουθήθηκε ένας συγκεκριμένος τρόπος για να ληφθούν οι πληροφορίες που μας ενδιέφεραν. Βλέπαμε τις μητέρες μόνες τους, κατόπιν ραντεβού που κλείναμε μαζί τους τηλεφωνικά, για να μην υπάρχουν τρίτα πρόσωπα που θα μπορούσαν να επηρεάσουν τη γνώμη τους.

Το δείγμα μοιράστηκε ισόποσα από τις τρεις σπουδάστριες και η κάθε μία από αυτές πραγματοποιούσε τις επισκέψεις μόνη της.

Πριν γίνουν οι επισκέψεις καθορίστηκε ένας συγκεκριμένος τρόπος επεξήγησης του ερωτηματολογίου ώστε να είναι όσο το δυνατόν ίδιος για όλους τους ερωτώμενους.

δ. Απόφαση για τον τρόπο συλλογής πληροφοριών

Σαν εργαλείο για τον τρόπο συλλογής πληροφοριών, επιλέχθηκε και χρησιμοποιήθηκε ερωτηματολόγιο με συνέντευξη. Στην τελική του μορφή το ερωτηματολόγιο περιείχε τα εξής είδη ερωτήσεων: προκατασκευασμένες, πίστης ή γνώμης, κλειστές, πραγματικές, άμεσες, έμμεσες.

Διαλέχθηκαν ερωτήσεις κατανοητές, να ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα και σχετικά εύκολες στο να απαντηθούν.

Το μέγεθος του ερωτηματολογίου δεν ήταν ούτε μικρό, ούτε υπερβολικά μεγάλο για να κουράσει.

Προτιμήθηκε συνέντευξη (δομημένη) γιατί με αυτόν τον τρόπο η επικοινωνία γίνεται πιο άμεση, οι απαντήσεις δίνονται αυθόρμητα και υπάρχει η δυνατότητα να διευκρινιστούν σημεία που δεν είναι κατανοητά κι έτσι να εξασφαλιστεί μεγαλύτερη αξιοπιστία.

Επιπλέον, τονίστηκε το απόρρητο των απαντήσεων, με σκοπό να εξασφαλισθεί ειλικρίνεια σε αυτές.

ε. Τρόπος Αντιμετώπισης Αποτυχιών

Περίπου το 1/3 του αρχικού δείγματος αρνήθηκε να απαντήσει, είτε για λόγους έλλειψης χρόνου είτε για λόγους δυσπιστίας. Δεν έλειψαν κι εκείνοι που αρνήθηκαν να απαντήσουν ακόμα και μετά από ραντεβού που

είχαμε κλείσει μαζί τους. Επειδή το ποσοστό αποτυχίας ήταν μικρό, δεν έθετε σε κίνδυνο την έρευνα και τα συμπεράσματά της γι' αυτό και δεν έγιναν επαναεπισκέψεις.

στ. Κατάρτιση Πλαισίου

Για πρακτικούς λόγους δεν ήταν εύκολο να χρησιμοποιηθούν πολεοδομικοί χάρτες ή δημοτικά μητρώα. Έτσι, η διαδικασία που ακολουθήθηκε ήταν η ακόλουθη:

Επιλέχθηκαν, τυχαία, 6 Δημοτικά Σχολεία της περιοχής των Πατρών από τα οποία τα 3 ήταν κεντρικά και τα 3 περιφερειακά.

Επικοινωνήσαμε με τους Διευθυντές των σχολείων αλλά μόνο οι δύο από αυτούς δέχτηκαν να συνεργαστούν. Έτσι το πλαίσιο έρευνας αποτέλεσαν το Αρσάκειο Δημοτικό Σχολείο και το Δημοτικό Σχολείο Δεμενίκων.

Σε συνεργασία με τους δασκάλους κάποιων τάξεων (από τη Β έως την ΣΤ τάξη) επιλέχθηκαν από τους μαθητικούς καταλόγους κάποια παιδιά (96) που απάντησαν ότι στην οικογένειά τους υπήρχαν παιδιά και των δύο φύλων.

Αφού έγινε επικοινωνία με όλες τις οικογένειες (96) από αυτές μόνο οι 58 δέχθηκαν να συνεργασθούν, δηλ. ποσοστό ~~60,3%~~ 60,3%.

ζ. Διοικητικά - Κόστος - Χρόνος

Η διατύπωση του σκοπού, η κατάρτιση του σχεδίου και η μέθοδος συλλογής πληροφοριών είχε διάρκεια δύο μήνες (Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1995).

Προηγουμένως, πραγματοποιήθηκε προέρευνα στην οποία χρησιμοποιήθηκε δείγμα 12 ατόμων. Το κόστος ήταν ελάχιστο λόγω βοήθειας του ΤΕΙ στην εκτύπωση και φωτοτύπηση των ερωτηματολογίων.

η. Επεξεργασία και Ανάλυση Δεδομένων

Η επεξεργασία και η ανάλυση των δεδομένων πραγματοποιήθηκε από τις μετέχουσες σπουδάστριες με τη χρήση Ηλεκτρονικού Υπολογιστή. Δε χρησιμοποιήθηκε συγκεκριμένη στατιστική μέθοδος γιατί τα στοιχεία επεξεργάστηκε αυτόματα ο Ηλεκτρονικός Υπολογιστής.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ - ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ

Τα βασικότερα ερωτήματα τα οποία καλούνται να επιβεβαιωθούν ή όχι είναι:

1. Πως η ίδια η γυναίκα αντιλαμβάνεται τη θέση της στην οικογένεια και στον εργασιακό χώρο;
2. Υπάρχουν -στις γυναίκες- στερεότυπες απόψεις για τα δύο φύλα;
3. Υπάρχει διαφοροποίηση με βάση το φύλο στη διαπαιδαγώγηση των αγοριών και των κοριτσιών μέσα στην οικογένεια;
4. Η άκαμπτη ή όχι συμπεριφορά των γονέων -και κυρίως της μητέρας- μεταφέρεται στα παιδιά; (στην περίπτωση της συγκεκριμένης μελέτης το ερώτημα είναι αν έχει μεταφερθεί στις ερωτώμενες γυναίκες).
5. Η γυναίκα -εργαζόμενη και μη- αναλαμβάνει εξ' ολοκλήρου ή μοιράζεται με το σύζυγό της τις οικιακές δουλειές και υποχρεώσεις;
6. Ποιά είναι η άποψη των γυναικών για τον τρόπο με τον οποίο τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας προβάλλουν τη γυναίκα και τον άνδρα;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

1. Σήμερα μεγάλο μέρος του γυναικείου πληθυσμού εργάζεται. Αυτό όμως δεν απαλλάσσει τη γυναίκα από τους ρόλους της συζύγου-μητέρας και νοικοκυράς. Έτσι, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, διαπιστώθηκαν τα εξής:

- Στα 57 άτομα (γυναίκες) που ρωτήθηκαν, με τις οικιακές δουλειές (πλύσιμο πιάτων, πλύσιμο ρούχων, σιδέρωμα, μαγείρεμα και καθάρισμα σπιτιού) ασχολείται κατά μέσο όρο το 76,4% των γυναικών σε καθημερινή βάση (ΠΑΝΤΑ). Το αντίστοιχο ποσοστό των ανδρών είναι 0% ! (βλ. πίνακα 1).

Το 74,3% των ανδρών δεν ασχολείται ποτέ με τις οικιακές δουλειές, ενώ ένα μικρό ποσοστό της τάξης του 7% ασχολείται με το πλύσιμο των πιάτων και ένα 7% με το μαγείρεμα (μερικές φορές). Μηδενική είναι η συμμετοχή τους σε πιο "επίπονες" εργασίες, δηλαδή σιδέρωμα και καθάρισμα του σπιτιού.

- Στις εξωτερικές δουλειές (ψώνια, πληρωμή λογαριασμών και φροντίδα αυτοκινήτου) η συμμετοχή των ανδρών είναι μεγαλύτερη και φτάνει κατά μέσο όρο το 32,6%, ενώ ο αντίστοιχος μέσος όρος συμμετοχής των γυναικών είναι 21,3% (βλ. πίνακα 2). Ειδικότερα, μεγαλύτερη είναι η συμμετοχή των ανδρών στην πληρωμή λογαριασμών και στη φροντίδα του αυτοκινήτου, ενώ με τα ψώνια ασχολείται πάντα το 45,6% των γυναικών όταν το αντίστοιχο ποσοστό για τους άνδρες είναι 7%.

2. Όσον αφορά τη συμμετοχή των παιδιών -αγοριών και κοριτσιών- σε διάφορες δουλειές του σπιτιού (τακτοποίηση δωματίου, μάζεμα παιχνιδιών, στρώσιμο και μάζεμα τραπέζιου, πλύσιμο πιάτων, θελήματα) αυτά συμμετέχουν με την ίδια περίπου συχνότητα. Μέσος όρος συμμετοχής για τα κορίτσια είναι 33,8% και 18,1% για τα αγόρια (βλ. πίνακα 4). Παράλληλα διαπιστώνουμε ότι το ποσοστό των κοριτσιών που δεν ασχολείται ποτέ με τις παραπάνω δουλειές είναι κατά μέσο όρο 8,1%, ενώ ο αντίστοιχος μέσος όρος συμμετοχής για τα αγόρια είναι 33,5% (βλ. πίνακα 3). Με το πλύσιμο των πιάτων - που θεωρείται κατ' εξοχήν γυναικεία αρμοδιότητα- ασχολείται συχνά το 19,2% των κοριτσιών και το 0% των αγοριών. Με την ίδια δουλειά, το 22,8% των κοριτσιών δεν ασχολείται ποτέ και το αντίστοιχο ποσοστό των αγοριών είναι 68,4%.

3. Σε ερώτηση σχετικά με τα είδη παιχνιδιών που θα διάλεγαν για τη κόρη και το γιό τους, οι γυναίκες κατά μέσο όρο 89,4% θα αγόραζαν κατασκευές, παραμύθια και παζλ για την κόρη τους, ενώ τα ίδια παιχνίδια θα αγόραζε για το αγόρι το 98,2% των γυναικών (κατά μέσο όρο). Παρατηρείται όμως μια διαφοροποίηση στο ποσοστό που θα διάλεγε κατασκευές για τα κορίτσια και τα αγόρια. Πιο συγκεκριμένα, το 77,1% θα διάλεγε κατασκευές για τα κορίτσια, ενώ το 100% για τα αγόρια (βλ. πίνακα 5).

Όσον αφορά τις κούκλες, το 98,2% θα τις διάλεγε για την κόρη, ενώ μόνο το 5,2% για το γιό (βλ. πίνακα 6). Για τα αυτοκινητάκια το 98,2% θα τα διάλεγε για το γιό, ενώ το 17,5% για την κόρη (βλ. πίνακα 7).

4. Σε ερώτηση για την ικανότητα της γυναίκας να εργαστεί σε διάφορα επαγγέλματα, το 100% πιστεύει ότι είναι ικανή να ακολουθήσει επαγγέλματα όπως: δασκάλα, γιατρός, μαθηματικός, δικαστής, αστυνομικός και ψυχολόγος. Το 19,2% πιστεύει ότι η γυναίκα δεν είναι ικανή να εργαστεί σαν οδηγός λεωφορείου/ταξί, το 57,8% ως υδραυλικός και το 52,6% ως ηλεκτρολόγος (βλ. πίνακα 16).

5. Στους ερωτώμενους υποβλήθηκαν ερωτήσεις με μορφή στερεοτύπων και τα συμπεράσματα είναι τα ακόλουθα:

- Σε ερώτηση για το αν τα κορίτσια είναι πιο συναισθηματικά από τα αγόρια, το 36,8% συμφωνεί απολύτως, το 17,5% διαφωνεί ριζικά και το 45,6% έχει ενδιάμεση άποψη (βλ. πίνακα 22).

- Σε ερώτηση αν τα αγόρια είναι πιο ζωντανά από τα κορίτσια, το 42,1% συμφώνησε απολύτως, το 14% διαφώνησε ριζικά και το 43,8% είχε ενδιάμεση άποψη (βλ. πίνακα 23).

- Στην ερώτηση αν τα αγόρια είναι πιο έξυπνα από τα κορίτσια, το 3,5% συμφώνησε απολύτως, το 31,5% διαφώνησε ριζικά και το 64,9% είχε ενδιάμεση άποψη (βλ. πίνακα 24).

6. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, οι ερωτώμενες πιστεύουν σε ποσοστό 21% ότι οι γυναίκες, γενικά, θεωρούν κακή νοικοκυρά τη γυναίκα που εργάζεται (βλ. πίνακα 28).

7. Αν και το 52,6% των γυναικών του δείγματος πιστεύει ότι οι οικιακές δουλειές μπορούν να γίνουν και από τους δύο συζύγους, παρ' όλα αυτά ένα ποσοστό της τάξης του 14% συμφώνησε απόλυτα ότι οι δουλειές του

σπιτιού είναι καθαρά γυναικεία αρμοδιότητα και το 49% είχε ενδιάμεση άποψη .

Όμως, αν και από τη μια πιστεύουν ότι και οι δύο σύζυγοι μπορούν να κάνουν τις δουλειές του σπιτιού, ένα ποσοστό 31,5% των γυναικών συμφώνησε ότι οι άνδρες δεν κάνουν τις δουλειές του σπιτιού τόσο καλά όσο οι ίδιες. Το 52% είχε ενδιάμεση άποψη, ενώ το 15,7% διαφώνησε ριζικά.

8. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι σε ποσοστό 54,3% οι γυναίκες διαφωνούν με την άποψη ότι η θέση της γυναίκας είναι στο σπίτι. Ένα ποσοστό 14% συμφωνεί απόλυτα με την άποψη αυτή (βλ. πίνακα 8).

Ακόμα, το 49,1% διαφωνεί ριζικά με την άποψη ότι μια εργαζόμενη μητέρα δεν πρέπει να σκέφτεται την επαγγελματική της εξέλιξη, ενώ μόνο το 12,2% συμφωνεί απολύτως με αυτή την άποψη. Υπάρχει όμως μία αντίφαση, αφού σε ποσοστό 21% οι ερωτώμενες συμφώνησαν απόλυτα ότι ανεξάρτητα από κάποιους παράγοντες, είναι καλό η γυναίκα να μην εργάζεται για να φροντίζει το σπίτι και τα παιδιά. Για το ίδιο θέμα, το 56,1% συμφώνησε εν μέρει.

9. Το 71,9% των ερωτώμενων γυναικών εργάζονταν πριν το γάμο και από το ποσοστό αυτό, το 43,8% εξακολουθούσε να εργάζεται και μετά το γάμο.

Το ποσοστό του δείγματος που δεν εργάζεται αυτόν τον καιρό είναι 45,6%. Από αυτές τις γυναίκες, το 84,6% δήλωσε ότι ο βασικός λόγος που δεν εργάζεται είναι η φροντίδα των παιδιών. Το 69,2% δήλωσε τη φροντίδα του σπιτιού σαν βασικό λόγο, ενώ το 73% δήλωσε ότι αν και υπάρχει οικονομική ανάγκη, δεν εργάζεται.

10. Οι γυναίκες του δείγματος δήλωσαν ότι ενημερώνονται συχνά:

- για πολιτικά 52,6%
- για οικονομικά 36,8%
- για αθλητικά 5,2%
- για μόδα 31,5%
- για καλλιτεχνικά 31,5%
- για έρευνα 24,5%
- για μαγειρική το 47,3% ενημερώνεται πάντα, το 35% ενημερώνεται συχνά, ενώ μόνο το 1,7% δεν ενημερώνεται ποτέ.

11. Η άποψη των γυναικών για το πως η τηλεόραση προβάλλει τη γυναίκα, ήταν η ακόλουθη:

- σαν καλή σύζυγο, μητέρα και νοικοκυρά το 52,6%
- σαν σεξουαλικό αντικείμενο το 77,1%
- σαν επιτυχημένη επαγγελματία το 68,4%

Στην ίδια ερώτηση που αφορούσε τον άνδρα απάντησαν ως εξής:

- σαν καλό σύζυγο, πατέρα και νοικοκύρη το 26,3%
- σαν σεξουαλικό αντικείμενο το 28%
- σαν επιτυχημένο επαγγελματία το 92,9%

12. Το 24,5% των ερωτώμενων γυναικών, συμφωνεί απόλυτα με την άποψη ότι για την επιτυχία ενός τηλεοπτικού προγράμματος, είναι απαραίτητη η παρουσία γοητευτικών γυναικών. Το 59,6% εξέφρασε ενδιάμεση άποψη και το 15,7% διαφώνησε ριζικά.

13. Σε αντίθεση με τα παραπάνω, έρχονται οι απαντήσεις των γυναικών στην ερώτηση αν είναι αρνητικό για τη γυναίκα να χρησιμοποιείται σε διαφημίσεις προβάλλοντας τα σωματικά της προσόντα. Στην ερώτηση αυτή το 40,3% συμφωνεί απολύτως, το 12,2% διαφωνεί ριζικά και το 47,3% είχε ενδιάμεση άποψη.

14. Το 54,3% των ερωτώμενων γυναικών απάντησε ότι αντιμετωπίζουν με επιφυλακτικότητα κάθε τι καινούργιο και διαφορετικό ενώ το 0% διαφώνησε ριζικά.

Το 31,5% νιώθει καχυποψία για τις καινούργιες γνωριμίες και φιλίες των παιδιών, το 61,4% συμφώνησε εν μέρει, ενώ μόνο το 7% διαφώνησε ριζικά.

Το 40,3% πιστεύει απόλυτα ότι τα παιδιά πρέπει να παίρνουν πρωτοβουλίες και αποφάσεις. Το 50,8% εξέφρασε για το θέμα αυτό ενδιάμεση άποψη και το 8,7% διαφώνησε ριζικά.

Ένα ποσοστό 5,2% των ερωτώμενων γυναικών διστάζει να επικρίνει τις πράξεις φίλων από φόβο μήπως χάσει την επαφή μαζί τους. Το 57,8% τοποθετήθηκε στην ενδιάμεση άποψη και το 36,8% διαφώνησε ριζικά.

15. Από τις ερωτήσεις που χρησιμοποιήθηκαν για τη μέτρηση άκαμπτων στάσεων, επιλέχθηκε την πρόταση που, κατά τη γνώμη μας, δηλώνει περισσότερο άκαμπτη στάση.

Έγινε συσχέτιση με σκοπό να διαπιστωθεί κατά πόσο οι ερωτώμενες γυναίκες είχαν την ίδια άποψη με τις μητέρες τους. Έτσι, από τις 57 ερωτώμενες, το 49,1% έχουν την ίδια θέση με τις μητέρες τους και συμφώνησαν με την άποψη ότι τα παιδιά δεν πρέπει να παίρνουν πρωτοβουλίες και αποφάσεις για τα προσωπικά τους θέματα.

16. Σε ερώτηση για το ποιά χαρακτηριστικά διέκριναν τους γονείς τους οι ερωτώμενες απάντησαν ως εξής: (επί τοις εκατό)

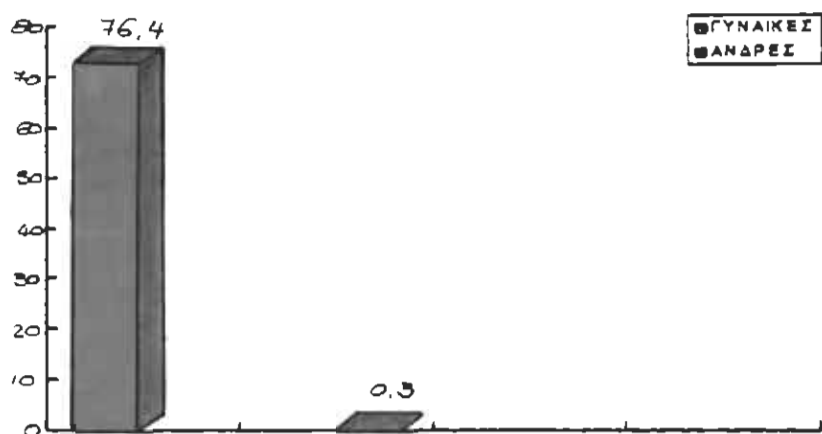
- για τον πατέρα:

υποστηρικτικότητα 73,6%
ισχυρογνωμοσύνη 50,8%
αυστηρότητα 64,9%
αυταρχικότητα 33,3%
διάθεση για διάλογο 63,1%

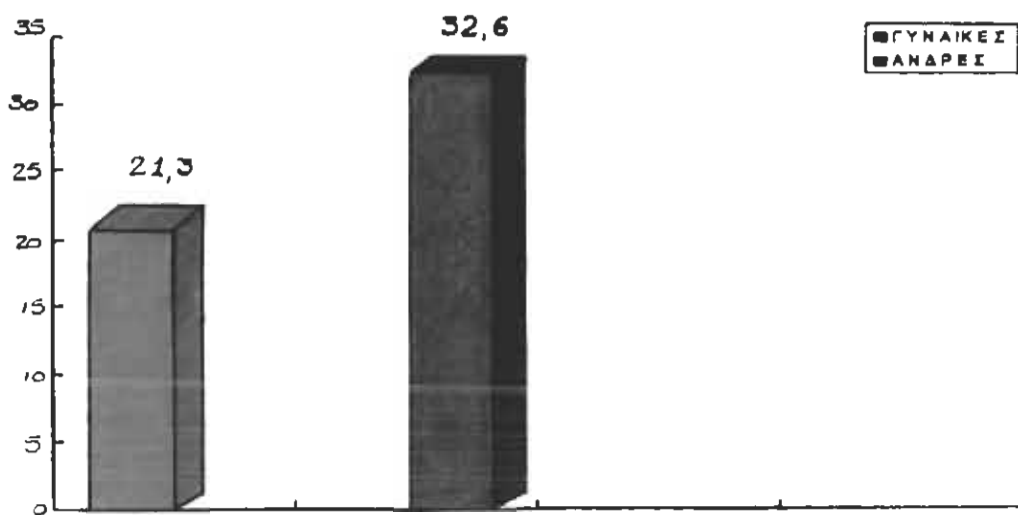
- για τη μητέρα:

υποστηρικτικότητα 87,7%
ισχυρογνωμοσύνη 50,8%
αυστηρότητα 63,1%
αυταρχικότητα 22,8%
διάθεση για διάλογο 77,1%

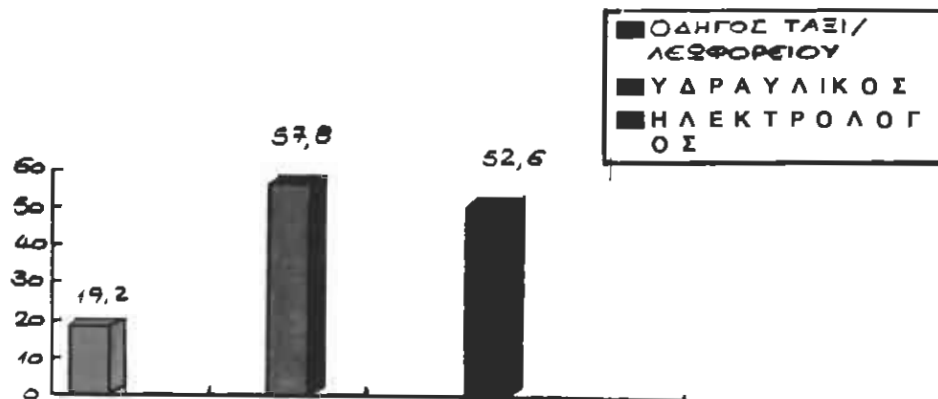
ΠΙΝΑΚΑΣ 1 ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ (ΣΥΖΥΓΩΝ) ΠΟΥ ΑΣΧΟΛΕΙΤΑΙ ΜΕ ΤΙΣ ΟΙΚΙΑΚΕΣ ΔΟΥΛΕΙΕΣ ΠΑΝΤΑ

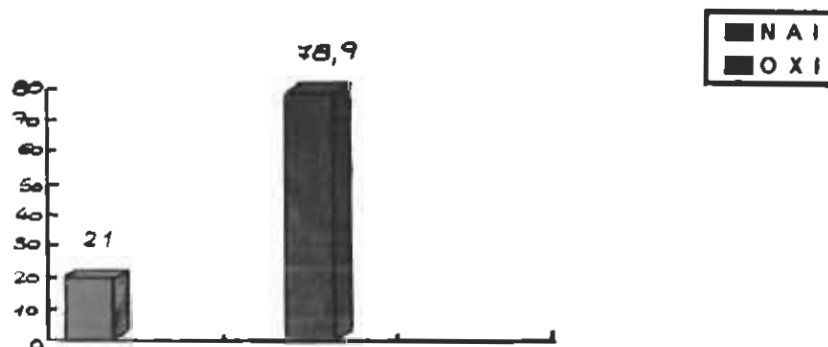
ΠΙΝΑΚΑΣ 2 ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ (ΣΥΖΥΓΩΝ) ΠΟΥ ΑΣΧΟΛΟΥΝΤΑΙ ΜΕ ΤΙΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΣ ΔΟΥΛΕΙΕΣ ΠΑΝΤΑ

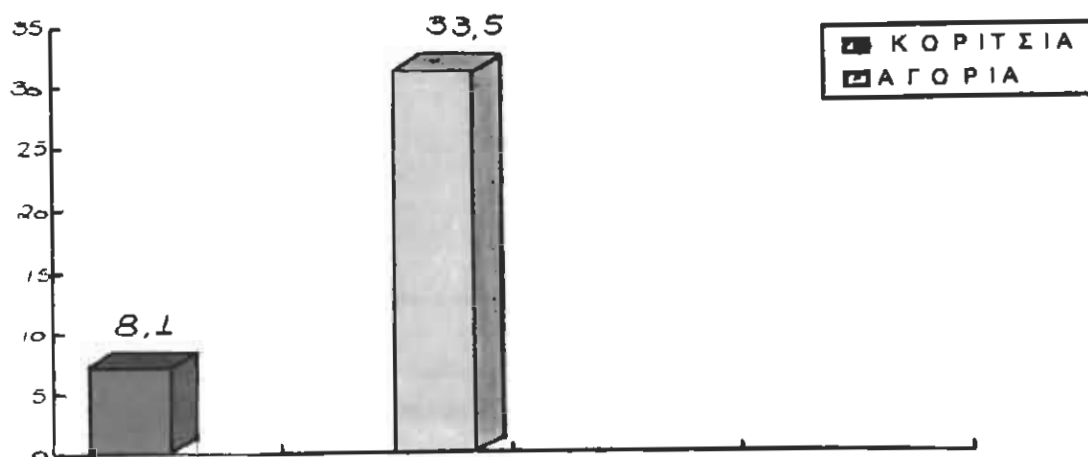
ΠΙΝΑΚΑΣ 16 ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ ΣΤΑ ΟΠΟΙΑ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΙΚΑΝΗ ΝΑ ΕΡΓΑΣΘΕΙ ΜΙΑ ΓΥΝΑΙΚΑ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΗΝ ΑΠΟΨΗ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

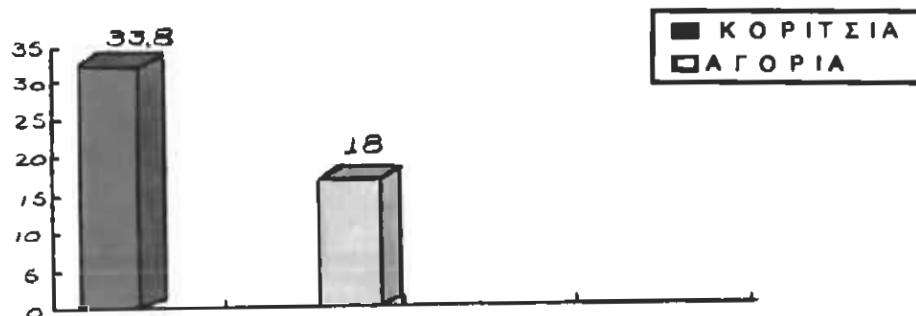
ΠΙΝΑΚΑΣ 28 ΑΠΟΨΗ: "Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΠΟΥ ΕΡΓΑΖΕΤΑΙ ΕΙΝΑΙ ΚΑΚΗ ΝΟΙΚΟΚΥΡΑ".

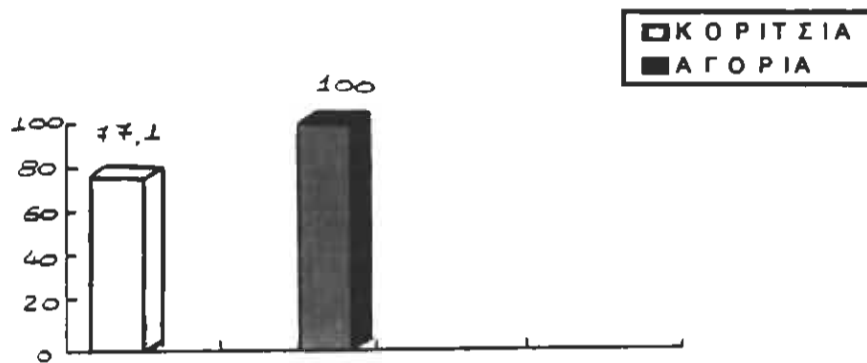
ΠΙΝΑΚΑΣ 3 ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΓΟΡΙΩΝ ΚΑΙ ΚΟΡΙΤΣΙΩΝ ΠΟΥ ΔΕΝ ΑΣΧΟΛΟΥΝΤΑΙ ΠΟΤΕ ΜΕ ΤΙΣ ΔΟΥΛΕΙΕΣ ΤΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ

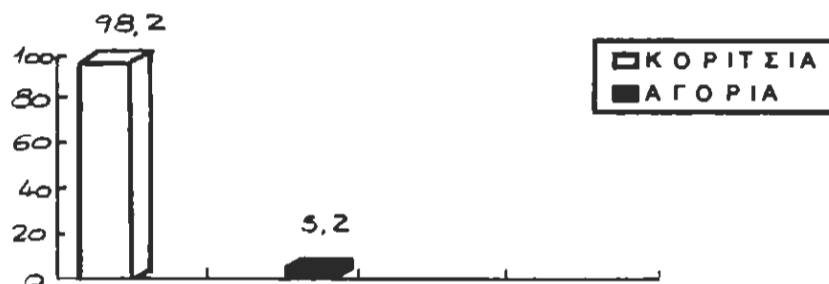
ΠΙΝΑΚΑΣ 4 ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΓΟΡΙΩΝ ΚΑΙ ΚΟΡΙΤΣΙΩΝ ΠΟΥ ΑΣΧΟΛΟΥΝΤΑΙ ΜΕ ΤΙΣ ΟΙΚΙΑΚΕΣ ΔΟΥΛΕΙΕΣ ΣΥΧΝΑ

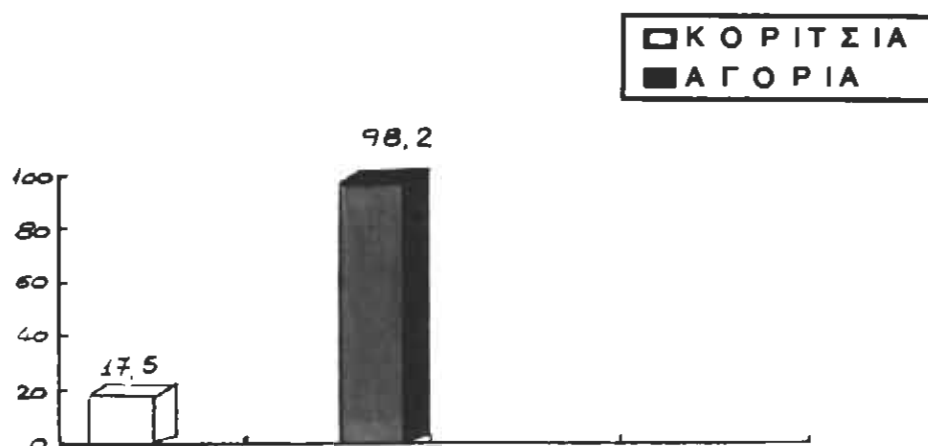
ΠΙΝΑΚΑΣ 5 ΠΟΣΟΣΤΟ ΜΗΤΕΡΩΝ ΠΟΥ ΘΑ ΑΓΟΡΑΖΕ ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ ΓΙΑ ΤΑ ΑΓΟΡΙΑ ΚΑΙ ΓΙΑ ΤΑ ΚΟΡΙΤΣΙΑ

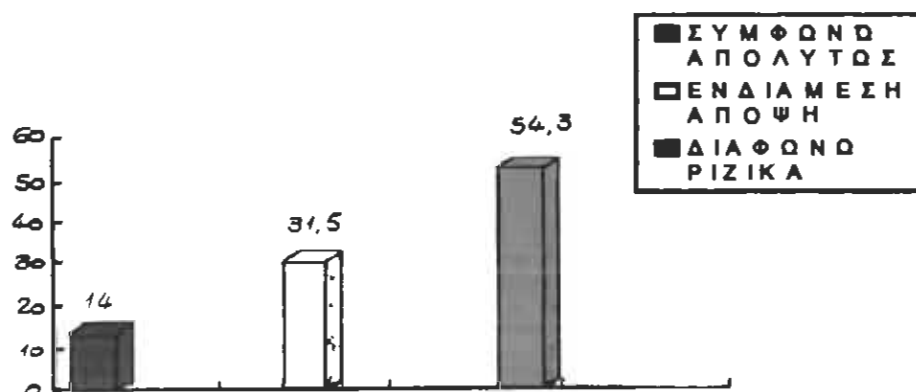
ΠΙΝΑΚΑΣ 6 ΠΟΣΟΣΤΟ ΜΗΤΕΡΩΝ ΠΟΥ ΘΑ ΑΓΟΡΑΖΕ ΚΟΥΚΛΕΣ ΓΙΑ ΤΑ ΑΓΟΡΙΑ ΚΑΙ ΚΑΙ ΓΙΑ ΤΑ ΚΟΡΙΤΣΙΑ

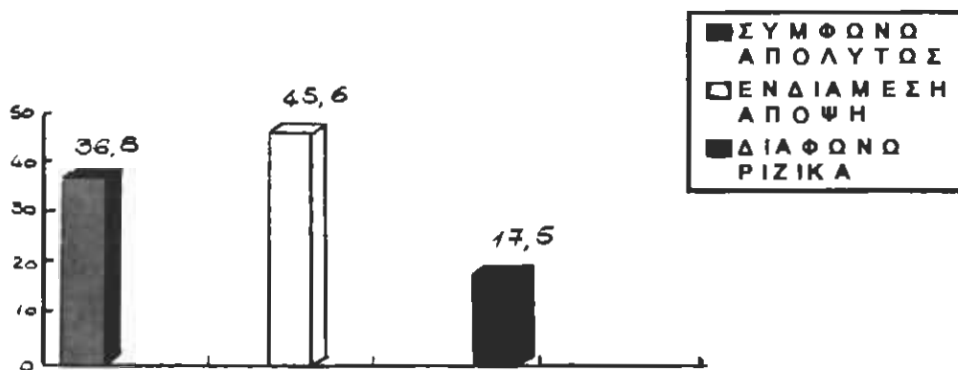
ΠΙΝΑΚΑΣ 7 ΠΟΣΟΣΤΟ ΜΗΤΕΡΩΝ ΠΟΥ ΘΑ ΑΓΟΡΑΖΕ ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΑΚΙΑ ΓΙΑ ΤΑ ΑΓΟΡΙΑ ΚΑΙ ΓΙΑ ΤΑ ΚΟΡΙΤΣΙΑ

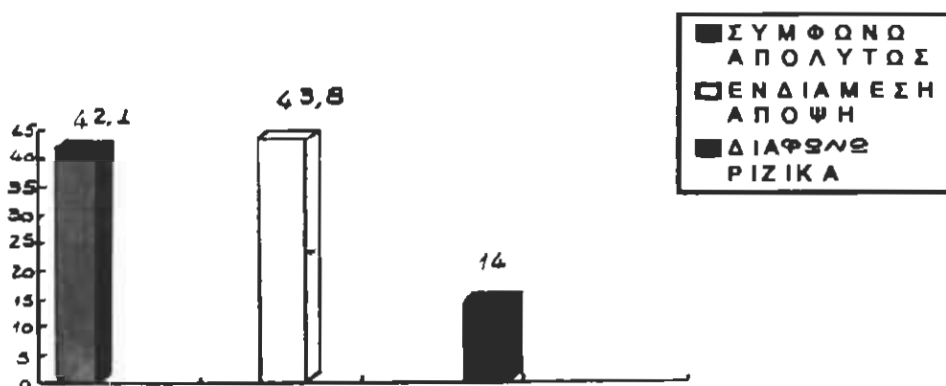
ΠΙΝΑΚΑΣ 8 ΑΠΟΨΗ: "ΑΝ ΚΑΙ ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΠΟΥ ΑΣΧΟΛΟΥΝΤΑΙ ΜΕ "ΔΥΣΚΟΛΑ" ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΕΙΝΑΙ ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ"

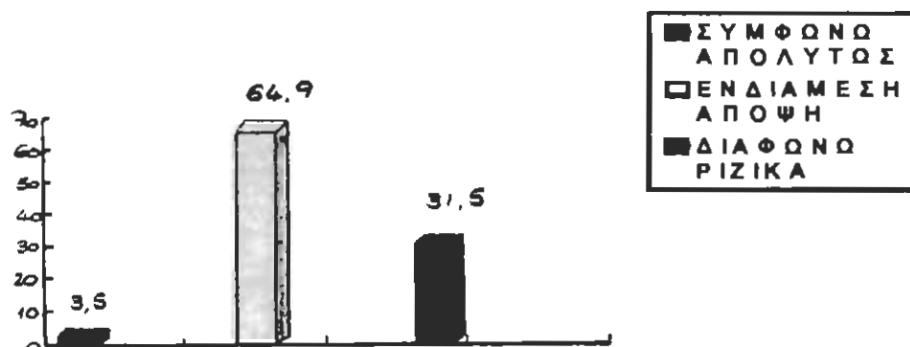
ΠΙΝΑΚΑΣ 22 ΤΑ ΚΟΡΙΤΣΙΑ ΕΙΝΑΙ ΠΙΟ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΑ ΑΠΟ ΤΑ ΑΓΟΡΙΑ

ΠΙΝΑΚΑΣ 23 ΤΑ ΑΓΟΡΙΑ ΕΙΝΑΙ ΠΙΟ ΖΩΗΡΑ ΑΠΟ ΤΑ ΚΟΡΙΤΣΙΑ

ΠΙΝΑΚΑΣ 24 ΤΑ ΑΓΟΡΙΑ ΕΙΝΑΙ ΠΙΟ ΕΞΥΠΝΑ ΑΠΟ ΤΑ ΚΟΡΙΤΣΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Βασικός στόχος της μελέτης ήταν να αναπτυχθεί και να καταγραφεί η θέση της γυναίκας στην οικογένεια και στην εργασία στον Ελλαδικό χώρο. Επειδή όμως το θέμα είναι ευρύ, η πραγματοποίηση της έρευνας βασίστηκε σε συγκεκριμένες υποθέσεις-ερωτήματα που στην ουσία αποτελούν τις παραμέτρους αυτού του θέματος.

Έτσι, όσον αφορά το πρώτο ερώτημα για το αν υπάρχει μοίρασμα των οικιακών εργασιών -γίνεται πάντα λόγος για τις 57 γυναίκες του δείγματος- και σύμφωνα με τα αποτελέσματα το 76,4% των γυναικών, κατά μέσο όρο, ασχολούνται σε καθημερινή βάση με τις οικιακές δουλειές, ενώ ο μέσος όρος για τους άνδρες είναι 0%. Επιβεβαιώνεται η άποψη της Λουκίας Μουσούρου ότι "παρόλο που πολλές γυναίκες αμφισβητούν τους παραδοσιακούς ρόλους και διεκδικούν την ισοτιμία και την ισότητα -η οποία έχει κατοχυρωθεί και νομικά- τα πράγματα δεν είναι ακριβώς έτσι. Παρά το γεγονός ότι το μεγάλο μέρος του γυναικείου πληθυσμού εργάζεται, αυτό δε απαλλάσσει τη γυναίκα από του ρόλους της συζύγου-μητέρας-νοικοκυράς" (Μουσούρου, 1985, σελ.89).

Το δεύτερο ερώτημα αφορά τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών με βάση το φύλο. Τα αποτελέσματα της έρευνας επιβεβαιώνουν τη θεωρία που υποστηρίζει ότι "πολλά παιδιά πέφτουν θύματα κατασταλτικών επεμβάσεων, όταν η έμφυτη ιδιοσυγκρασία τους, τα οδηγεί στο να είναι διαφορετικά από το επεβεβλημένο στερεότυπο του φύλου τους. Η παρέμβαση του ενήλικου σκοπεύει να διαφοροποιήσει τη συμπεριφορά του αγοριού και του κοριτσιού. Δίνονται στα κορίτσια κούκλες για νανούρισμα αλλά αρνούνται κάτι τέτοιο στο αγόρι. Το νανούρισμα είναι μία μητρική στάση, η έκφραση του κατ'έξοχήν γυναικείου ρόλου και, συνεπώς, η παραχώρηση αυτή γίνεται μόνο στα κορίτσια" (Μπελόττι, 1977, σελ.45).

Το 98,2% των γυναικών του δείγματος θα διάλεγε κούκλες για την κόρη και μόνο το 5,2% για τον γιό του.

Από την άλλη, βλέπουμε ότι είναι πιο εύκολο να δίνουν αυτοκινητάκια στα κορίτσια (17,5% του δείγματος). "Η πίεση είναι μεγαλύτερη για το αγόρι να εγκαταλείψει τη ναζιάρικη συμπεριφορά και να υιοθετήσει "ανδρική", ξεκάθαρη συμπεριφορά" (Μπελόττι, 1977, σελ.54).

Διαφοροποίηση όμως με βάση το φύλο στη διαπαιδαγώγηση, υπάρχει και σε ό,τι αφορά τη συμμετοχή των αγοριών και των κοριτσιών στις οικιακές δουλειές. Σύμφωνα με την Μπελόττι (1977), "μέχρι τα 5 και 6 χρόνια τους, αγόρια και κορίτσια, συμμετέχουν εξίσου στα παιχνίδια μίμησης των οικιακών ασχολιών. Μετά τα 5 και 6 χρόνια όμως, οι δρόμοι των δύο φύλων χωρίζουν οριστικά. Ενώ τα αγόρια βλέπουν ήδη τις δουλειές του σπιτιού με περιφρόνηση (συνειδητοποιούν ότι αυτός ποτέ δεν θα είναι ο κόσμος τους), τα κορίτσια επαναφέρονται σε αυτές μέσα από την ταύτιση με τη μητέρα και τις απαιτήσεις της για βοήθεια. Είναι βέβαια αλήθεια, ότι όλο και περισσότερες οικογένειες ζητούν από τα αγόρια διάφορες υπηρεσίες αλλά τις επιλέγουν ανάμεσα σε αυτές που θεωρούνται πιο κατάλληλες για τα αγόρια, τέτοιες που να μην τραυματίζουν την "αξιοπρέπειά" τους, ενώ επιπλέον, τις ζητούν με λιγότερη συχνότητα" (Μπελόττι, 1977,σελ.80).

Την άποψη αυτή επιβεβαιώνουν και τα αποτελέσματα της έρευνας. Τα κορίτσια κατά μέσο όρο 33,8% ασχολούνται συχνά με τις οικιακές δουλειές, ενώ ο μέσος όρος για τα αγόρια είναι 18,1%.

Αναφορικά με το τρίτο ερώτημα για το πως η ίδια η γυναίκα αντιλαμβάνεται τη θέση της στην εργασία και στην οικογένεια, παρατηρούνται τα ακόλουθα:

Η Αυδή-Καλκάνη Ίρις (1978) υποστηρίζει ότι "τα περισσότερα επαγγέλματα θεωρούνται κατάλληλα μόνο για άνδρες, ενώ άλλα θεωρούνται κατάλληλα κυρίως για γυναίκες. Θεωρούνται ότι "ταιριάζουν" στη γυναικεία φύση. Με βάση τη νοοτροπία αυτή, κάθε δουλειά που έχει σχέση με τα παιδιά και την παροχή υπηρεσιών, καθιερώθηκε σαν γυναικεία. Η γυναίκα έχει και η ίδια αποδεχθεί πως οι δουλειές είναι άλλες κατάλληλες γι' αυτή και άλλες όχι, αποφεύγει συνειδητά διάφορα επαγγέλματα ή δεν στρέφεται προς επαγγέλματα που θα της άρεσε να ασκήσει, γιατί τα θεωρεί ανδρικά" (Καλκάνη, 1978, σελ.66).

Το 100% του δείγματος πιστεύει ότι η γυναίκα μπορεί να εργαστεί σαν: δασκάλα, γιατρός, μαθηματικός, δικαστής και ψυχολόγος. Το 19,2% πιστεύει ότι η γυναίκα δεν μπορεί να εργαστεί ως οδηγός λεωφορείου ή ταξί, το 57,8% ως υδραυλικός και το 52,6% ως ηλεκτρολόγος.

Η Αυδή-Καλκάνη Ίρις (1978) υποστηρίζει επίσης ότι "η γυναίκα έχει μάθει να θεωρεί το νοικοκυριό δικό της καθήκον και ξέρει πως το αν είναι ή όχι καλή νοικοκυρά, αποτελεί κριτήριο για την "αξιολόγησή" της από τους

άλλους. Αυτό της δημιουργεί άγχος στην προσπάθειά της να τα προλάβει όλα, ενώ αισθάνεται ενοχή αν δεν τα καταφέρει" (Καλκάνη, 1978, σελ.78). Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, οι ερωτώμενες σε ποσοστό 21% πιστεύουν ότι η γυναίκα που εργάζεται είναι κακή νοικοκυρά.

Στους ερωτώμενους υποβλήθηκαν ερωτήσεις με τη μορφή στερεοτύπων και τα συμπεράσματα είναι τα ακόλουθα:

- Σε ερώτηση για το αν τα κορίτσια είναι πιο συναισθηματικά από τα αγόρια, το 36,8% συμφωνεί απολύτως, το 17,5% διαφωνεί ριζικά και το 45,6% έχει ενδιάμεση άποψη.

- Σε ερώτηση για το αν τα αγόρια είναι πιο ζωηρά από τα κορίτσια, το 42,1% συμφώνησε απολύτως, το 14% διαφώνησε ριζικά και το 43,8% είχε ενδιάμεση άποψη.

- Σε ερώτηση για το αν τα αγόρια είναι πιο έξυπνα από τα κορίτσια, το 3,5% συμφώνησε απολύτως, το 31,5% διαφώνησε ριζικά και το 64,9% είχε ενδιάμεση άποψη.

Τα παραπάνω αποτελέσματα συμφωνούν με τις απόψεις της Μπελόττι (1977), η οποία υποστήριζε ότι "μέσα από τη λειτουργία της οικογένειας διαμορφώνονται σε παιδιά διαφορετικού φύλου, διαφορετικοί τρόποι αντίληψης των "δυνατοτήτων" τους, διαφορετικές "φιλοδοξίες" και "κλίσεις". Οι φορείς κοινωνικοποίησης έχουν στερεότυπες απόψεις για τα χαρακτηριστικά που αποδίδονται στο κάθε φύλο και η κοινωνικοποίηση του ρόλου των φύλων αντανακλά τις προσδοκίες που βασίζονται πάνω σε αυτές τις απόψεις. Υπάρχουν στερεότυποι μύθοι για τις διαφορές των φύλων και οι μύθοι αυτοί επηρεάζουν τις απόψεις σχετικά με το πως θα έπρεπε να είναι οι ρόλοι των φύλων. Υπάρχει έντονη πίεση και στα δύο φύλα να συμμορφωθούν σε αυτά τα στερεότυπα, ακόμα κι αν αυτό δημιουργεί συγκρούσεις στη ζωή τους" (Μπελόττι, 1977, σελ.46).

Σύμφωνα με έρευνα της Αυδή-Καλκάνη Ίριδος, το 1978 για την επαγγελματικά εργαζόμενη Ελληνίδα, "η εργαζόμενη γυναίκα είναι δεμένη συναισθηματικά περισσότερο με τα παιδιά παρά με τη δουλειά της γιατί έχει κάνει βίωμά της και έχει περάσει για τα καλά μέσα της το μήνυμα ότι ο βασικός της ρόλος είναι αυτός της μητέρας. Μετά από την υπεραπασχόλησή της με το σπίτι και τα παιδιά, "εξ' ανάγκης" τοποθετεί τη δουλειά της σε δεύτερη μοίρα από φόβο μήπως μετά νιώσει τύψεις σκεπτόμενη ότι ίσως δεν πρόσφερε τα όσα έπρεπε και στο βαθμό που έπρεπε στα παιδιά και στο σπίτι" (Καλκάνη, 1978, σελ.82).

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι σε ποσοστό 54,3% οι γυναίκες διαφωνούν με τη άποψη ότι η θέση της γυναίκας είναι στο σπίτι. Ένα ποσοστό 14% όμως συμφωνεί απόλυτα με την άποψη αυτή.

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

Οι προτάσεις της ομάδας σπουδαστριών πάνω στο θέμα που μελετήθηκε είναι οι ακόλουθες: (οι προτάσεις παρουσιάζονται με τη σειρά με την οποία πραγματοποιήθηκε η βιβλιογραφική και ερευνητική προσέγγιση του θέματος).

A. Αναφορικά με τη θέση της γυναίκας στην οικογένεια και στον εργασιακό χώρο.

1. Να αποδίδεται ίση κοινωνική αξία στον άνδρα και στη γυναίκα. Να δίνεται έμφαση στις ατομικές ικανότητες και δυνατότητες ώστε αυτές να μη μένουν ανεκμετάλλευτες επειδή ανήκουν στο ένα ή το άλλο φύλο.

2. Η ανισότητα στον τομέα της κοινωνικής παραγωγής οφείλεται στον τρόπο της κοινωνικής οργάνωσης και όχι στην "κατώτερη" γυναικεία φύση και στην "ανώτερη" ανδρική. Έτσι, ο τομέας της κοινωνικής οργάνωσης χρειάζεται ριζικές και μακροπρόθεσμες αλλαγές.

3. Να ληφθεί ειδική μέριμνα, ώστε σε περιόδους ανεργίας να προστατεύονται οι γυναίκες οι οποίες πλήττονται πρώτες.

4. Να ληφθούν ειδικά μέτρα για την προστασία της μητρότητας και να υπάρξει προσφορά εναλλακτικών λύσεων στις εργαζόμενες μητέρες ώστε τα παιδιά να μην αποτελούν εμπόδιο στην επαγγελματική τους εξέλιξη αλλά και να παρέχεται στα ίδια προσεκτική φροντίδα (ύπαρξη Βρεφονηπιακών Σταθμών μέσα και έξω από τους χώρους εργασίας, παροχή γονικής άδειας κ.α.).

5. Ίση μεταχείριση των δύο φύλων:

- στον επαγγελματικό προσανατολισμό, στην επαγγελματική κατάρτιση και εκπαίδευση.

- στην αμοιβή.

- σε ευκαιρίες και προοπτικές ώστε να μην συγκεντρώνονται οι γυναίκες στα "γυναικεία" επαγγέλματα και να μην τα αποφεύγουν οι άνδρες.

- πρόσληψη των γυναικών σε όλους τους τομείς της οικονομικής δραστηριότητας και της επαγγελματικής ιεραρχίας.

6. Καταπολέμηση του αναλφαριθμισού. Πνευματική και πολιτισμική εξύψωση των γυναικών.

7. Διαφώτιση και εκπαίδευση των γυναικών με στόχο τη συνειδητοποίηση των πραγματικών αιτιών της καταπίεσής της.

8. Αντίκρουση της εκμετάλλευσης που γίνεται από την κακή πληροφόρηση και την κακή ποιότητα προϊόντων και υπηρεσιών.

9. Αλλαγή της επικρατούσας νοοτροπίας που θεωρεί το γάμο και τη μητρότητα προϋποθέσεις ολοκλήρωσης της γυναίκας.

Ειδικότερα:

A. Οικογένεια

- Είναι ανάγκη, το ανδρικό και το γυναικείο πρότυπο να μην είναι διαφοροποιημένα σε σχέση με τα δικαιώματα, τις υποχρεώσεις και τις ευθύνες μέσα στην οικογένεια, ώστε να μην διαιωνίζεται η κατάσταση της ανισότητας.

- Να παρέχεται υποστήριξη και ενημέρωση στα νέα ζευγάρια, και μέσα από "εκπαιδευτικά" προγράμματα ή ομάδες να τους δίνονται μηνύματα για την καλύτερη οργάνωση της κοινής ζωής μέσα στο σπίτι, για τη μοίρασμα των υποχρεώσεων και των ευθυνών.

- Να παρέχεται ενημέρωση σε -νέους κυρίως- γονείς, ώστε να τους γίνει συνείδηση ότι δεν πρέπει να καταπιέζουν τη φύση του κάθε παιδιού, με σκοπό να προσαρμοστεί στα πρότυπο του φύλου του. Να αφήνουν το παιδί ελεύθερο να επιλέξει αυτό που ταιριάζει στην ψυχοσύνθεσή του, στις δυνατότητες και ικανότητές του, στις κλίσεις και στις προτιμήσεις του.

B. Σχολικοί Θεσμοί

Το Σχολείο είναι, μετά την οικογένεια, ο σημαντικότερος φορέας κοινωνικοποίησης του παιδιού αλλά και διάπλασης της προσωπικότητάς του. Τόπος των πρώτων εμπειριών από την ομαδική και συλλογική ζωή.

Έτσι:

- Στην διάρκεια φοίτησης των εκπαιδευτικών κάθε βαθμίδας, να γίνεται προσπάθεια ώστε αυτοί να απαλλαγούν, όσο γίνεται περισσότερο, από στερεοτυπίες και προκαταλήψεις. Έτσι, αποτρέπεται ο κίνδυνος να τις μεταδώσουν αργότερα και στα παιδιά (μαθητές). Αυτό μπορεί να επιτευχθεί και με την οργάνωση εκπαιδευτικών-επιμορφωτικών ή μετεκπαιδευτικών προγραμμάτων.

- Να παρέχονται σε άνδρες και γυναίκες ίσες ευκαιρίες να γίνουν εκπαιδευτικοί όλων των βαθμίδων (Νηπιαγωγείο, Δημοτικό, Γυμνάσιο, Λύκειο), γιατί είναι ανάγκη να προσφέρεται στα παιδιά η εικόνα και το βίωμα δύο ίσων προτύπων: του άνδρα και της γυναίκας.

Αυτό είναι ιδιαίτερα απαραίτητο στο Νηπιαγωγείο, όπου οι Νηπιαγωγοί αποτελούν για την πλειοψηφία των παιδιών πρότυπο ενηλίκου -μετά τους γονείς- το οποίο μιμούνται και με το οποίο ταυτίζονται.

- Να υπάρχει εξατομίκευση στην εκπαίδευση. Τα παιδιά να αξιολογούνται με βάση τις ατομικές ικανότητες και κλίσεις και όχι με βάση το φύλο.

- Να μην χωρίζονται τα παιδιά με βάση το φύλο, αλλά κάθε μορφή ομάδας και δραστηριότητας να είναι μικτή τόσο από άποψη συμμετοχής παιδιών, όσο και εκπαιδευτικών.

- Να παρέχονται ειδικά μαθήματα που θα προωθούν την ιδέα της ισοτιμίας σε κάθε τομέα της ζωής.

Γ. Βιβλία

- Όσον αφορά τα σχολικά βιβλία, αυτά πρέπει να διέπονται από πλουραλισμό απόψεων και θεμάτων, αλλά να γίνεται προσπάθεια να μην μεταδίδουν προκαταλήψεις και στερεοτυπίες.

- Ειδικοί φορείς στελεχωμένοι με επιστημονικό και ειδικευμένο προσωπικό, να επιμελούνται τη συγγραφή και έκδοση:

-ειδικών εντύπων, κυρίως για παιδιά και νέους που θα τονίζουν και θα προωθούν το ισότιμο μοίρασμα των ρόλων σε όλους τους τομείς και όλα τα στάδια της ζωής τους (π.χ. έντυπα για μικρά παιδιά και των δύο φύλων που θα περιγράφουν απλά τις οικιακές δουλειές).

-εντύπων για νέους γονείς που θα αναφέρονται στη φροντίδα, γενικά και ειδικά, του μωρού.

Τα περισσότερα έντυπα αυτού του είδους απευθύνονται αποκλειστικά σχεδόν σε μητέρες. Η ενασχόληση και συμμετοχή του άνδρα όμως είναι απαραίτητη γιατί έτσι θα πλουτίσει τις εμπειρίες του με το παιδί και θα δεθεί περισσότερο συναισθηματικά μαζί του.

Δ. Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας

Τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας προβάλλουν πρόσωπα και πράγματα τα οποία μετατρέπονται σε πρότυπα για το κοινό και κυρίως για τα παιδιά. Έτσι:

- Τα όσα προβάλλονται, να σχεδιάζονται προσεκτικά, να είναι ελαστικά και ευέλικτα, ώστε να μην δημιουργούν και να μην μεταδίδουν στερεοτυπικές απόψεις και προκαταλήψεις.

- Συγκεκριμένα, σε ό,τι αφορά τη γυναίκα, αυτή πρέπει να προστατεύεται τόσο σαν καταναλώτρια όσο και σαν "εικόνα". Να μην χρησιμοποιείται σαν αντικείμενο ηδονής (και όχι μόνο) στον "πόλεμο" πώλησης και επικράτησης προϊόντων.

- Καλό θα ήταν επίσης, να προβάλλονται ειδικά σχεδιασμένες εκπομπές και προγράμματα με στόχο τη μετάδοση της ιδέας της ισοτιμίας των δύο φύλων.

Ε. Έργο Κοινωνικού Λειτουργού

Σε σχέση με τους χώρους εργασίας τους ο Κοινωνικός Λειτουργός θα πρέπει:

- Στο χώρο του Σχολείου, ο Κοινωνικός Λειτουργός μέσα από ομάδες, παιχνίδια και συζητήσεις να προσπαθεί να περάσει το μήνυμα της ισότητας και της ισοτιμίας των δύο φύλων.

- Στους Συλλόγους Γυναικών και μέσα από δραστηριότητες, εκδηλώσεις και συζητήσεις να βοηθά τις γυναίκες να συνειδητοποιήσουν το ρόλο τους και να διεκδικήσουν ίση θέση με τον άνδρα στην οικογένεια και στην κοινωνία.

- Να επιδιώκει ο Κοινωνικός Λειτουργός την ευαισθητοποίηση και των ίδιων των ανδρών, ώστε να εφεύκουν τις προκαταλήψεις σχεσικά με το πρότυπο του "ανώτερου" άνδρα και να αναγνωρίζουν τη γυναίκα σαν άνθρωπο, σύντροφο και όχι σαν το "αδύνατο" φύλο.

- Στα Κοινοτικά Κέντρα και στους Πολιτιστικούς Συλλόγους βασικός στόχος του Κοινωνικού Λειτουργού πρέπει να είναι η ενημέρωση του κοινού και η ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης. Ο Κοινωνικός Λειτουργός να οργανώνει ομάδες απασχόλησης και συζήτησης ώστε να αποτραβήξει τη γυναίκα από το σπίτι προσφέροντάς της καινούργια ενδιαφέροντα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Το ερωτηματολόγιο που έχετε στα χέρια σας αποτελεί μέρος της Πτυχιακής μας Εργασίας (Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΡΓΑΣΙΑ) για να πάρουμε το Πτυχίο της Κοινωνικής Λειτουργού από τη σχολή ΣΕΥΠ (Σχολή Επαγγελματιών Υγείας Πρόνοιας) του ΤΕΙ Πάτρας. Ο χρόνος που θα χρειαστείτε για να το συμπληρώσετε δε θα ξεπερνάει τα είκοσι (20) λεπτά.

Σας Ευχαριστούμε

Οι Σπουδάστριες:
Αλεξανδρίδη Βασιλική
Λορέντζου Κατερίνα
Παλιοθεοδώρου Γεωργία

ΠΑΤΡΑ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1995

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

1. Ηλικία: ετών
2. Εκπαίδευση: Υποχρεωτική Δευτεροβάθμια
Τεχνολογική (Τ.Ε.Ι.) Πανεπιστημιακή
3. Επάγγελμα: Ι.Υ. Δ.Υ. Ελεύθερη Επαγγελματίας
Αγρότισσα Ανεργη Οικιακά
4. Επάγγελμα Συζύγου: Ι.Υ. Δ.Υ. Ελεύθερος Επαγγελματίας
Αγρότης Ανεργος
5. Χώρος Εργασίας: Σπίτι Εκτός Σπιτιού
6. Αριθμός Παιδιών Οικογένειας: 1 2 3 3 & πάνω
7. Φύλο Παιδιών Οικογένειας:
- Αγόρια: Κορίτσια:
- Ηλικία: Ηλικία:

1. Με ποιά συχνότητα ασχολείστε με τα παρακάτω:

ΕΡΓΑΣΙΕΣ	ΠΑΝΤΑ	ΣΥΧΝΑ	ΜΕΡΙΚΕΣ ΦΟΡΕΣ	ΣΠΑΝΙΑ	ΠΟΤΕ
Πλύσιμο πιάτων					
Πλύσιμο ρούχων					
Σιδέρωμα					
Μαγείρεμα					
Καθάρισμα σπιτιού					
Ψώνια					
Πληρωμή λογαριασμών					
Φροντίδα αυτοκινήτου					
Επισκευές σπιτιού					
Υδραυλικές επιδιορθώσεις					
Ηλεκτρικές επιδιορθώσεις					
Διαχείριση οικονομικών					

2. Με ποιά συχνότητα ασχολείται ο σύζυγός σας με τα παρακάτω:

ΕΡΓΑΣΙΕΣ	ΠΑΝΤΑ	ΣΥΧΝΑ	ΜΕΡΙΚΕΣ ΦΟΡΕΣ	ΣΠΑΝΙΑ	ΠΟΤΕ
Πλύσιμο πιάτων					
Πλύσιμο ρούχων					
Σιδέρωμα					
Μαγείρεμα					
Καθάρισμα σπιτιού					
Ψώνια					
Πληρωμή λογαριασμών					
Φροντίδα αυτοκινήτου					
Επισκευές σπιτιού					
Υδραυλικές επιδιορθώσεις					
Ηλεκτρικές επιδιορθώσεις					
Διαχείριση οικονομικών					

3. Με ποιά συχνότητα ασχολείται η κόρη σας με τα παρακάτω:

ΕΡΓΑΣΙΕΣ	ΠΑΝΤΑ	ΣΥΧΝΑ	ΜΕΡΙΚΕΣ ΦΟΡΕΣ	ΣΠΑΝΙΑ	ΠΟΤΕ
Τακτοποίηση δωματίου					
Μάζεμα παιχνιδιών					
Στρωσιμο τραπεζιού					
Μάζεμα τραπεζιού					
Πλύσιμο πιάτων					
Θελήματα					

4. Με ποιά συχνότητα ασχολείται ο γιός σας με τα παρακάτω:

ΕΡΓΑΣΙΕΣ	ΠΑΝΤΑ	ΣΥΧΝΑ	ΜΕΡΙΚΕΣ ΦΟΡΕΣ	ΣΠΑΝΙΑ	ΠΟΤΕ
Τακτοποίηση δωματίου					
Μάζεμα παιχνιδιών					
Στρώσιμο τραπεζιού					
Μάζεμα τραπεζιού					
Πλύσιμο πιάτων					
Θελήματα					

5. Σχετικά με τη φροντίδα των παιδιών ποιος ασχολείται με τα παρακάτω:

ΑΣΧΟΛΙΕΣ	ΕΓΩ	Ο ΣΥΖΥΓΟΣ ΜΟΥ	ΚΑΙ ΟΙ ΔΥΟ
Καθαριότητα παιδιών			
Διάβασμα παιδιών			
Παιχνίδι με τα παιδιά			
Βόλτα παιδιών			
Αγορα ρούχων			
Αγορά παιχνιδιών			
Συζήτηση με τα παιδιά			

Ποιά η γνώμη σας για τα παρακάτω θέματα:

	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ εν μέρει	Διαφωνώ εν μέρει	Διαφωνώ ριζικά
Εάν οι οικιακές δουλειές μπορούν γίνουν και από τους δύο συζύγους.				
Οι δουλειές του σπιτιού είναι καθαρά γυναίκεια αρμοδιότητα.				
Είναι υποτιμητικό για τον άνδρα να κάνει δουλειές του σπιτιού.				
Οι άνδρες δεν κάνουν τις δουλειές του σπιτιού τόσο καλά όσο οι γυναί- κες.				

Εργάζεστε αυτόν τον καιρό;

ΝΑΙ	ΟΧΙ

Αν "ΝΑΙ" για ποιούς λόγους;

	ΝΑΙ	ΟΧΙ
α. Ενδιαφέρον για το αντικείμενο		
β. Βασική οικονομική ανάγκη		
γ. Οικονομική ανεξαρτησία		
δ. Δημιουργία γνωριμιών		
ε. Συμπληρωματικό εισόδημα		

Πόσα χρόνια εργαζοσθε;

Αν δεν εργάζεσθε, ποιοί είναι οι λόγοι;

	ΝΑΙ	ΟΧΙ
α. Αρνηση συζύγου		
β. Φροντίδα παιδιών		
γ. Ελλείψη επιθυμίας		
δ. Μη ύπαρξη οικονομικής ανάγκης		
ε. Φροντίδα σπιτιού		

Εργασθήκατε πριν από το γάμο;

ΝΑΙ	ΟΧΙ

Πόσο καιρό εργασθήκατε;

Ποιά η γνώμη σας για τα παρακάτω:

	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ εν μέρει	Διαφωνώ εν μέρει	Διαφωνώ ριζικά
1. Είναι καλό η γυναίκα να μην εργάζεται για να φροντίζει το σπίτι και τα παιδιά.				
2. Η γυναίκα που εργάζεται στην ίδια θέση με τον άνδρα έχει την ίδια αντιμετώπιση από τον εργοδότη και τους συναδέλφους.				
3. Αν και υπάρχουν γυναίκες που ασχολούνται με "δύσκολα" επαγγέλματα θέση της γυναίκας είναι στο σπίτι.				
4. Μία εργαζόμενη μητέρα δεν πρέπει να σκέφτεται την επαγγελματική της εξέλιξη.				
5. Η εργασία της γυναίκας έχει αρνητική επίδραση στη σχέση της με το σύζυγο.				

Ο πατέρας σας πιστεύει ότι:

	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ εν μέρει	Διαφωνώ εν μέρει	Διαφωνώ ριζικά
Είναι καλό η γυναίκα να μην εργά- ται για να φροντίζει το σπίτι και παιδιά.				
Η γυναίκα που εργάζεται στην ίδια ση με τον άνδρα έχει την ίδια τιμητώπιση απο τον εργοδότη και ως συναδέλφους.				
Αν και υπάρχουν γυναίκες που χολούνται με "δύσκολα" επαγγέλματα θέση της γυναίκας είναι στο σπίτι.				
Μια εργαζόμενη μητέρα δεν πρέπει σκέφτεται την επαγγελματική της έλιξη.				
Η εργασία της γυναίκας έχει αρνη- κή επίδραση στη σχέση της με το ζυγο.				

27

Στην πρόκληση μίας γυναίκας σε μία εργασία πόσο λαμβάνονται υπόψη τα
παρακάτω: (σύμφωνα με τη δική σας άποψη)

	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	ΠΟΛΥ	ΛΙΓΟ	ΚΑΘΟΛΟΥ
Εξωτερική εμφάνιση				
Προϋπηρεσία				
Επαγγελματική κατάρτιση				
Οικογενειακή κατάσταση				
Σπουδές				
Γνωριμίες				

Όταν μία γυναίκα εργάζεται οι άνδρες τη θεωρούν: -----

	ΝΑΙ	ΟΧΙ
Κακή μητέρα		
Κακή νοικοκυρά		
Ανεξάρτητη		
Αυταρχική		
Χωρίς θηλυκότητα		
Φιλόδοξη		
Δραστήρια		

Σε ποιά από τα παρακάτω επαγγέλματα είναι ικανή να εργασθεί μια γυναίκα

	ΝΑΙ	ΟΧΙ
Οδηγός λεωφορείου / ΤΑΧΙ		
Υδραυλικός		
Δασκάλα		
Γιατρός		
Μαθηματικός		
Δικαστής		
Αστυνομικός		
Ηλεκτρολόγος		
Ψυχολόγος		

Με ποιά συχνότητα ενημερώνεστέ για τα παρακάτω θέματα:

	ΠΑΝΤΑ	ΣΥΧΝΑ	ΜΕΡΙΚΕΣ ΦΟΡΕΣ	ΣΠΑΝΙΑ	ΠΟΤΕ
Πολιτικά					
Οικονομικά					
Αθλητικά					
Μόδα					
Καλλιτεχνικά					
Μαγειρική					
Ερευνα					

Με ποιά συχνότητα παρακολουθείτε τα παρακάτω είδη τηλεοπτικών προγραμμάτων:

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ	ΠΑΝΤΑ	ΣΥΧΝΑ	ΜΕΡΙΚΕΣ ΦΟΡΕΣ	ΣΠΑΝΙΑ	ΠΟΤΕ
Ειδήσεις					
Σίριαλ					
Κινηματογραφικές ταινίες					
Ψυχαγωγικά προγράμματα					
Αθλητικές εκπομπές					
Πολιτική επικαιρότητα					
Εκπομπές κοινωνικού περιεχομένου					

Ποιά η γνώμη σας για τα παρακάτω:

	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ εν μέρει	Διαφωνώ εν μέρει	Διαφωνώ ριζικά
Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης προβά- νουν τον κόσμο όπως πραγματικά είναι				
Για την επιτυχία ενός τηλεοπτικού προγράμματος είναι απαραίτητη η πα- ρουσία γοητευτικών γυναικών				
Είναι αρνητικό για τη γυναίκα να χρησιμοποιείται σε διαφημίσεις προ- βάλλοντας τα σωματικά της προσόντα				

Πιστεύετε ότι η τηλεόραση προβάλλει τη γυναίκα:

	ΝΑΙ	ΟΧΙ
Σαν καλή σύζυγο, μητέρα, νοικοκυρά		
Ανεξάρτητη και χειραφετημένη		
Σαν σεξουαλικό αντικείμενο		
Σαν επιτυχημένη επαγγελματία		
Εξυπνη και γοητευτική		

Πιστεύετε ότι η τηλεόραση προβάλλει τον άνδρα:

	ΝΑΙ	ΟΧΙ
Σαν καλό σύζυγο ... πατέρα κ' νοικοκύρη		
Σαν επιτυχημένο επαγγελματία		
Σαν σεξουαλικό αντικείμενο		
Εξυπνο και γοητευτικό		
Ανεξάρτητο και χειραφετημένο		

Ποιά η γνώμη σας για τα παρακάτω:

	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ εν μέρει	Διαφωνώ εν μέρει	Διαφωνώ ριζικά
Τα κορίτσια είναι πιο συναισθηματικά από τα αγόρια				
Τα κορίτσια είναι πιο έξυπνα από αγόρια				
Τα αγόρια είναι πιο ζωηρά από τα κορίτσια				
Τα αγόρια είναι πιο έξυπνα από τα κορίτσια				
Τα αγόρια είναι πιο ευνοηθείσες από τα κορίτσια				
Τα κορίτσια είναι πιο ζωηρά από τα αγόρια				

Ποιά από τα παρακάτω παιχνίδια θα διαλέγατε για την κόρη σας:

	ΝΑΙ	ΟΧΙ
Κατασκευές		
Κούκλες		
Αυτοκινητάκια		
Παραμύθια		
Πάζλ		

Ποιά από τα παρακάτω παιχνίδια θα διαλέγατε για τον γιο σας:

	ΝΑΙ	ΟΧΙ
Κατασκευές		
Κούκλες		
Αυτοκινητάκια		
Παραμύθια		
Πάζλ		

Ποιά η γνώμη σας για τα παρακάτω:

	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ εν μέρει	Διαφωνώ εν μέρει	Διαφωνώ ριζικά
Είμαι επιφυλακτική με κάθε τι νιούριο και διαφορετικό				
Νιώθω καχυποψία για τις καινού- ρες γνωριμίες και φίλιες των ιδιών μου				
Τα παιδιά πρέπει να παίρνουν πρω- βουλίες και αποφάσεις για τα προ- πικά τους θέματα				
Διστάζω να επικρίνω τις πράξεις των μου από φόβο μήπως χάσω την αφή μαζί τους				

Η μητέρα σας:

	ΝΑΙ	ΟΧΙ
Είναι επιφυλακτική με κάθε τι καινούριο και διαφορετικό		
Ένωθε καχυποψία για τις καινούριες ριμίες και τις φίλες σας όσο ήσα- ν/ παιδί		
Τιστεύει ότι τα παιδιά πρέπει να λνουν αποφάσεις και πρωτοβουλίες για προσωπικά τους θέματα		
Διστάζει να επικρίνει τις πράξεις άλλων από φόβο μήπως χάσει την επα- μαζί τους		

Τοιά από τα παρακάτω χαρακτηριστικά είχαν οι γονείς σας:

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	ΠΑΤΕΡΑΣ		ΜΗΤΕΡΑ	
	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΝΑΙ	ΟΧΙ
Εμπιστοσύνη				
Ισχυρογνωμοσύνη				
Αυστηρότητα				
Αυταρχικότητα				
Διάθεση για διάλογο				
Κατανόηση				
Τρυφερότητα				

.Όταν μια γυναίκα εργάζεται οι γυναίκες τη θεωρούν:

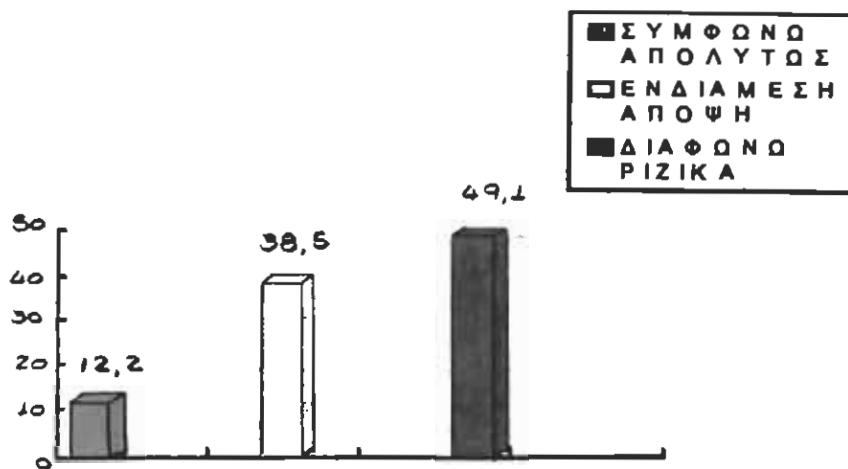
	ΝΑΙ	ΟΧΙ
Κακή νοικοκυρά		
Φιλόδοξη		
Δραστήρια		
Κακή μητέρα		
Ανεξάρτητη		
Αυταρχική		
Χωρίς θηλυκότητα		

Η μητέρα σας πιστεύει ότι :

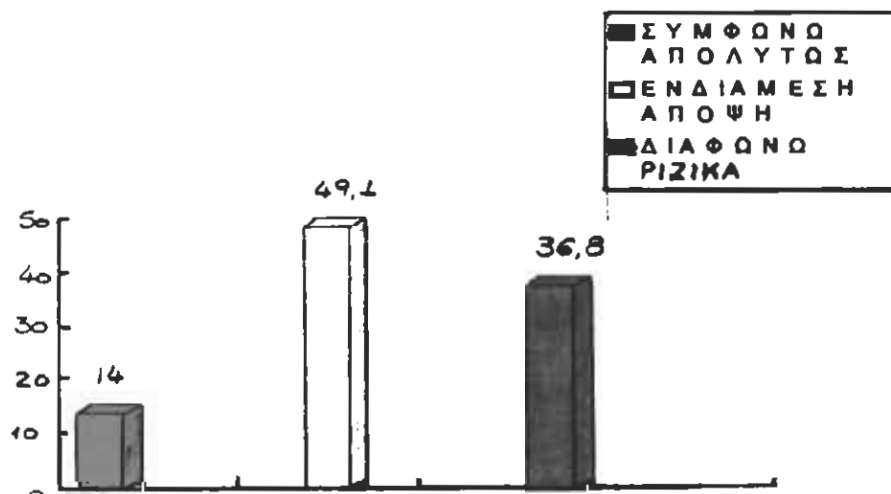
	Συμφωνώ απολύτως	Συμφωνώ εν μέρει	Διαφωνώ εν μέρει	Διαφωνώ ριζικά
-Είναι καλό η γυναίκα να μην εργάζεται για να φροντίζει το σπίτι και τα παιδιά.				
-Η γυναίκα που εργάζεται στην ίδια θέση με τον άνδρα έχει την ίδια αντιμετώπιση από τον εργοδότη και τους συναδέλφους.				
-Αν και υπάρχουν γυναίκες που ασχολούνται με "δύσκολα" επαγγέλματα η θέση της γυναίκας είναι στο σπίτι.				
-Η εργασία της γυναίκας έχει αρνητική επίδραση στη σχέση της με το σύζυγο.				
-Μια εργαζόμενη μητέρα δεν πρέπει να σκέφτεται την επαγγελματική της εξέλιξη.				

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β
ΠΙΝΑΚΕΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΜΩΝ

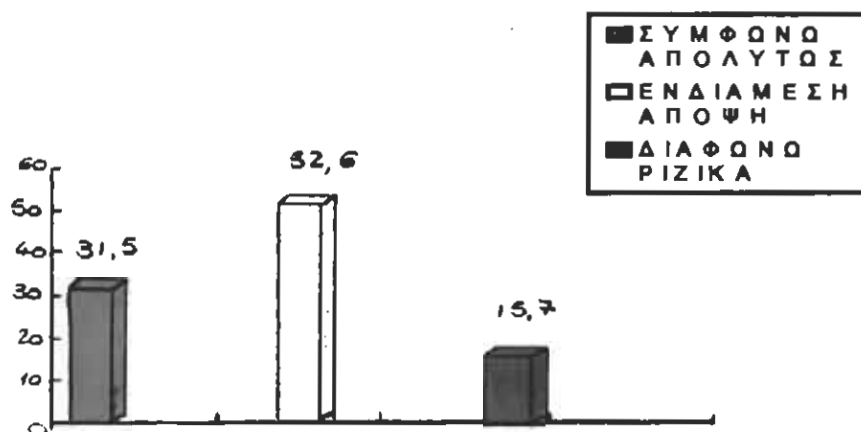
ΠΙΝΑΚΑΣ 9 ΑΠΟΨΗ: "ΜΙΑ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΗ ΜΗΤΕΡΑ ΔΕΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΣΚΕΦΤΕΤΑΙ ΤΗΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΞΗ"

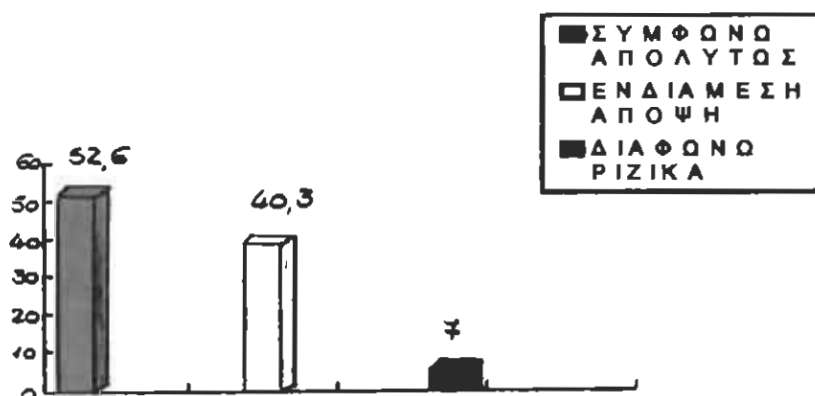
ΠΙΝΑΚΑΣ 10 ΑΠΟΨΗ: "ΟΙ ΔΟΥΛΕΙΕΣ ΤΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ ΕΙΝΑΙ ΚΑΘΑΡΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΑ"

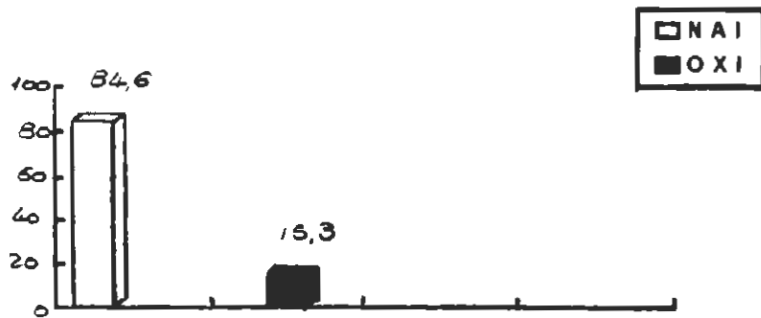
ΠΙΝΑΚΑΣ 11 ΑΠΟΨΗ: "ΟΙ ΑΝΔΡΕΣ ΔΕΝ ΚΑΝΟΥΝ ΤΙΣ ΔΟΥΛΕΙΕΣ ΤΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ ΤΟΣΟ ΚΑΛΑ ΟΣΟ ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ"

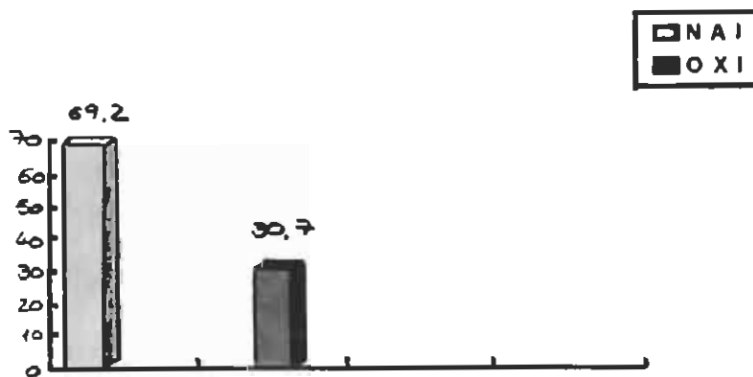
ΠΙΝΑΚΑΣ 12 ΑΠΟΨΗ: "ΟΛΕΣ ΟΙ ΟΙΚΙΑΚΕΣ ΔΟΥΛΕΙΕΣ ΜΠΟΡΟΥΝ ΝΑ ΓΙΝΟΥΝ ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΔΥΟ ΣΥΖΥΓΟΥΣ"

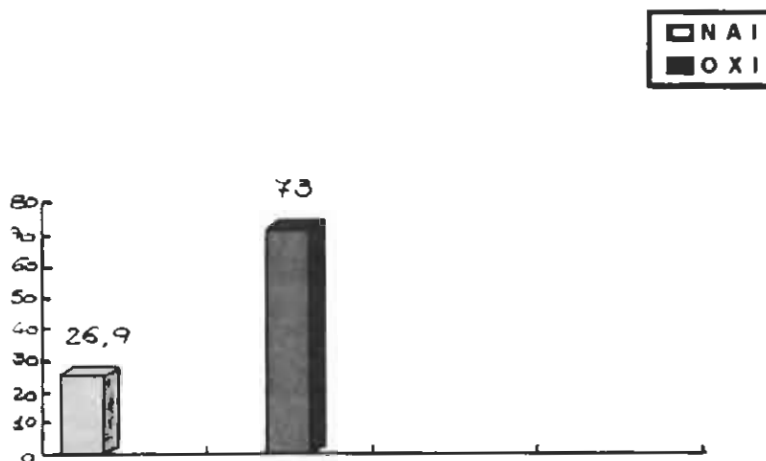
ΠΙΝΑΚΑΣ 13 Η ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΒΑΣΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ ΠΟΥ ΔΕΝ ΕΡΓΑΖΟΝΤΑΙ ΟΙ 26 ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΤΟΥ ΣΥΝΟΛΙΚΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

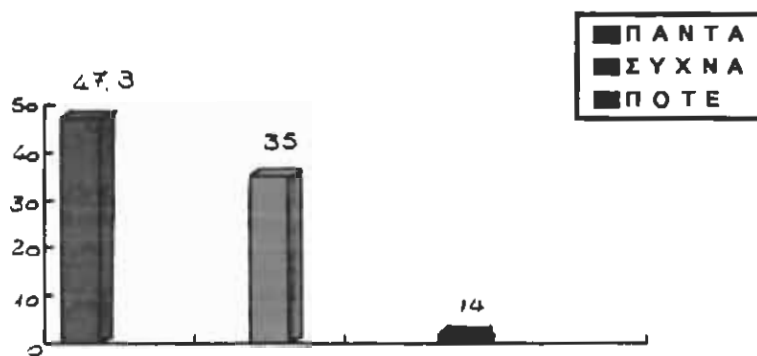
ΠΙΝΑΚΑΣ 14 Η ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΤΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ ΒΑΣΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ ΠΟΥ ΔΕΝ ΕΡΓΑΖΟΝΤΑΙ ΟΙ 26 ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΤΟΥ ΣΥΝΟΛΙΚΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

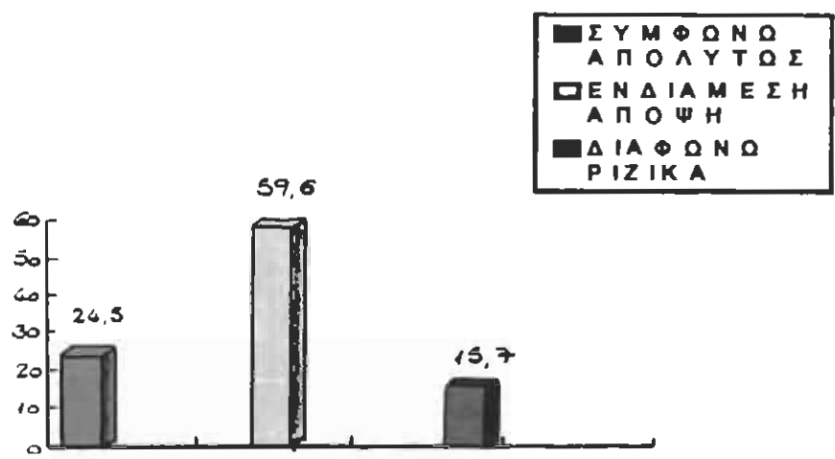
ΠΙΝΑΚΑΣ 15 Η ΜΗ ΥΠΑΡΞΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΓΚΗΣ ΒΑΣΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ ΠΟΥ ΔΕΝ ΕΡΓΑΖΟΝΤΑΙ ΟΙ 26 ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΤΟΥ ΣΥΝΟΛΙΚΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

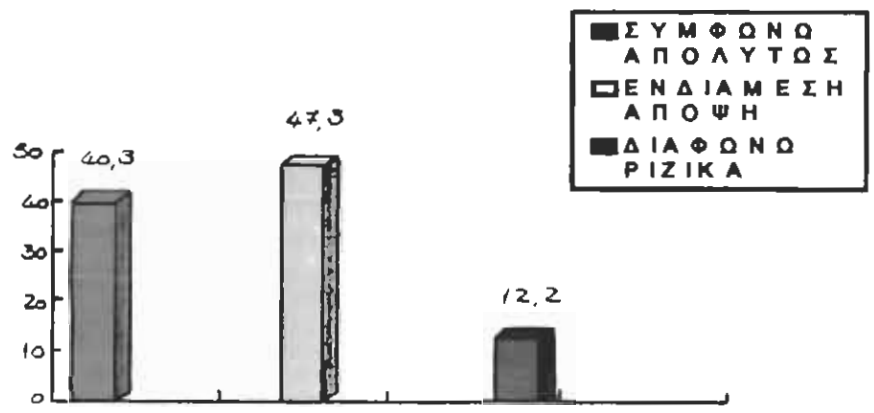
ΠΙΝΑΚΑΣ 17 ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ ΠΟΥ ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΕΝΗΜΕΡΩΝΟΝΤΑΙ ΓΙΑ ΤΗ ΜΑΓΕΙΡΙΚΗ

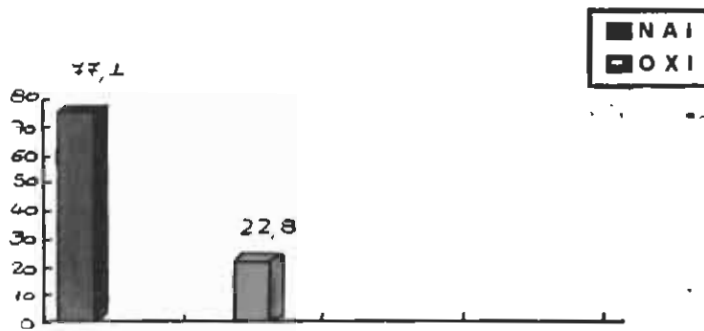
ΠΙΝΑΚΑΣ 18 ΑΠΟΨΗ: ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΤΥΧΙΑ ΕΝΟΣ ΤΗΛΕΟΠΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΕΙΝΑΙ ΑΠΑΡΑΙΤΗΤΗ Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΓΟΗΤΕΥΤΙΚΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ*

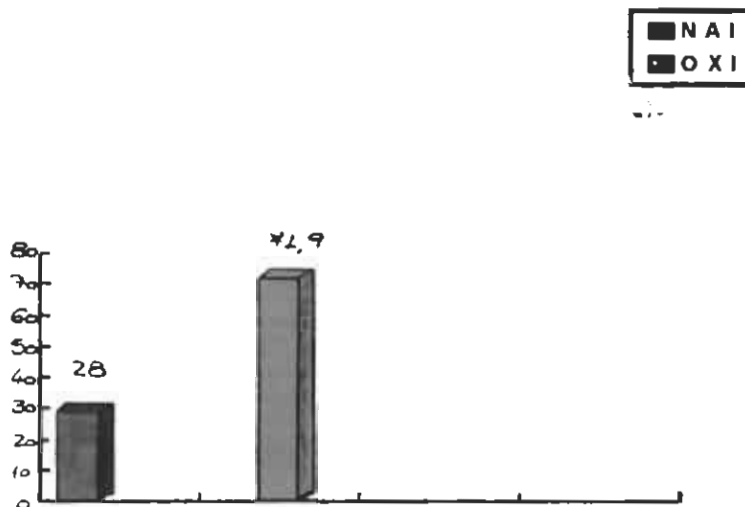
ΠΙΝΑΚΑΣ 19 ΑΠΟΨΗ: ΕΙΝΑΙ ΑΡΝΗΤΙΚΟ ΓΙΑ ΤΗ ΓΥΝΑΙΚΑ ΝΑ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΕΙΤΑΙ ΣΕ ΔΙΑΦΗΜΙΣΕΙΣ ΠΡΟΒΑΛΛΟΝΤΑΣ ΤΑ ΣΩΜΑΤΙΚΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΝΤΑ*

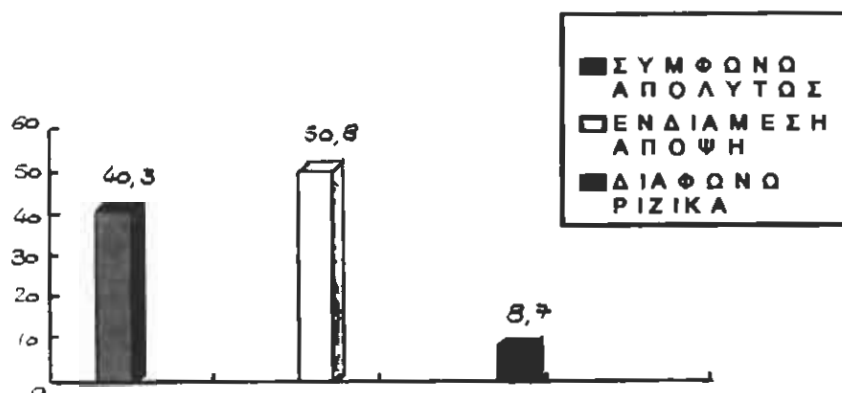
ΠΙΝΑΚΑΣ 20 ΑΠΟΨΗ: "Η ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ ΠΡΟΒΑΛΛΕΙ ΤΗ ΓΥΝΑΙΚΑ ΣΑΝ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ"

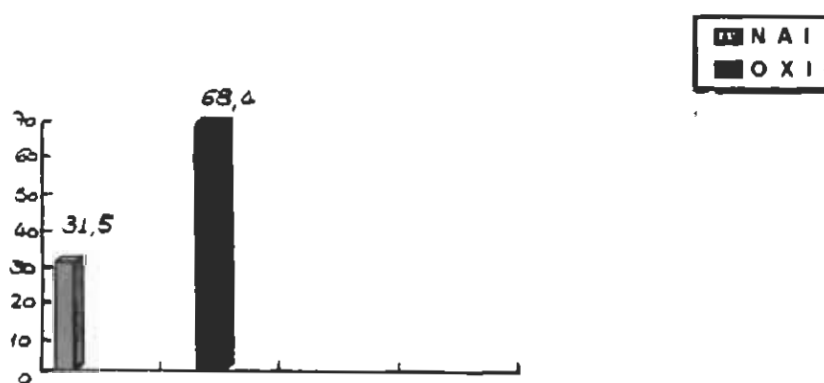
ΠΙΝΑΚΑΣ 21 ΑΠΟΨΗ: "Η ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ ΠΡΟΒΑΛΛΕΙ ΤΟΝ ΑΝΔΡΑ ΣΑΝ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ"

ΠΙΝΑΚΑΣ 25 ΑΠΟΨΗ: "ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΠΑΙΡΝΟΥΝ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ ΚΑΙ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΤΟΥΣ ΘΕΜΑΤΑ"

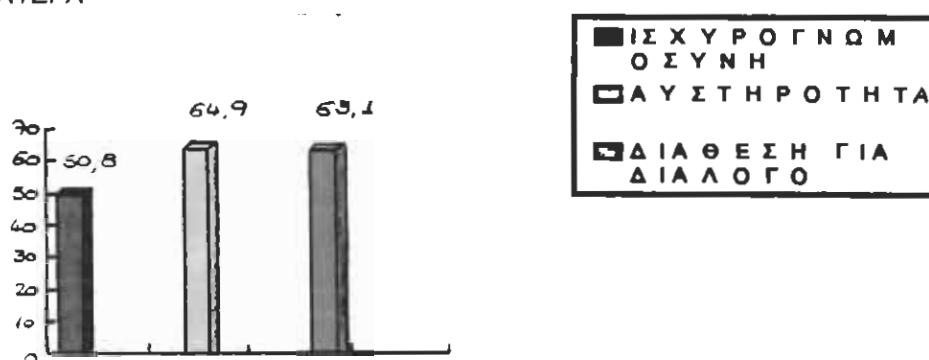

ΠΙΝΑΚΑΣ 26 ΟΙ ΜΗΤΕΡΕΣ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ ΠΟΥ ΠΙΣΤΕΥΟΥΝ ΟΤΙ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΠΑΙΡΝΟΥΝ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ ΚΑΙ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΤΟΥΣ ΘΕΜΑΤΑ.

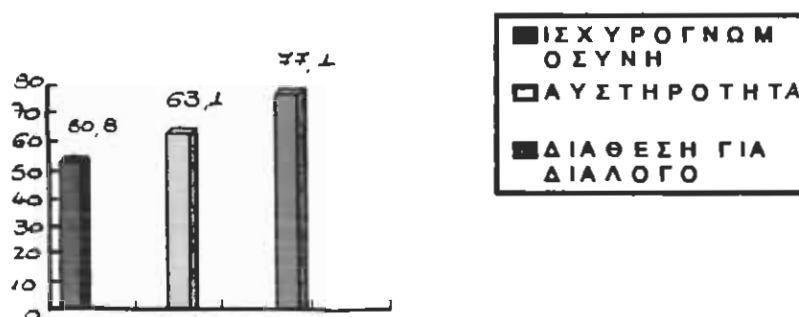

ΠΙΝΑΚΑΣ 27 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΠΟΥ ΔΙΕΚΡΙΝΑΝ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ.

A) ΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ

B) ΤΗΝ ΜΗΤΕΡΑ

Α. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αβδελά Έφη, Δημόσιοι υπάλληλοι γένους θηλυκού. Καταμερισμός της εργασίας κατά φύλα στο δημόσια τομέα 1908-1955, ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΤΗΣ ΕΜΠΟΡΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, ΑΘΗΝΑ 1990.
2. Αρβανιτάκης Δ. Αναστάσιος, Ο ρόλος της γυναίκας στον ιδιωτικό και δημόσιο βίο, Φυλλάδιο 1, Πειραιάς 1973.
3. Αυδή-Καλκάνη Ίρις, Η επαγγελματικά εργαζόμενη Ελληνίδα, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1978.
4. Αυδή-Καλκάνη Ίρις, Φεμινισμός και εργασία στην Ελλάδα σήμερα, Εκδόσεις ΝΕΟΙ ΚΑΙΡΟΙ, Αθηναϊκές Εκδόσεις Ε.Π.Ε., Αθήνα 1989.
5. Βουτυράς Σταύρος, Η γυναίκα στη μισθωτή εργασία, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1981.
6. Βρύζας Κώστας, Ο εντυπωσιασμός στα Μ.Μ.Ε., Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1986.
7. Δημοκρατική Ένωση Νέων Γυναικών, Η γυναίκα και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, Εκδόσεις ΠΥΛΗ, Αθήνα 1979.
8. Δουλκέρη Τέσσα, Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και Ισότητα των δύο φύλων, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1990.
9. Θεολόγου Χρήστος, Τι πρέπει να ξέρουμε για τη γυναίκα, Εκδόσεις Αγριολούλουδα, Αθήνα 1983.
10. Κακλαμανάκη Ρούλα, Η θέση της Ελληνίδας στην Οικογένεια, στην Κοινωνία, στην Πολιτεία, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1984.
11. Κανταρτζή Ευαγγελία, Η εικόνα της γυναίκας. Διαχρονική έρευνα των Αναγνωστικών βιβλίων του Δημοτικού Σχολείου, Εκδοτικός Οίκος Αφοι Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1991.

12. Καρζής Θεόδωρος, Η γυναίκα της νέας εποχής, Εκδόσεις ΦΙΛΙΠΠΟΤΗ, Αθήνα 1990.
13. Κατάκη Δ. Χάρις, Οι τρεις ταυτότητες της Ελληνικής Οικογένειας, Εκδόσεις ΚΕΔΡΟΣ, Αθήνα 1984.
14. Κοινωνιολογία Γ Λυκείου, Εκδόσεις Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα 1983.
15. Κουρκουβάτης Πάνος, Η πάλη των φύλων. (Μητριαρχία-Πατριαρχία-Φεμινισμός), Εκδόσεις ΔΙΦΡΟΣ, Αθήνα 1973.
16. Λαμπροπούλου Β. - Γεωργουλέα Μ., "Οι ρόλοι των φύλων μέσα από την εκπαίδευση", ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ, Αθήνα 1989.
17. Λεντάκης Ανδρέας, Είναι η γυναίκα κατώτερη από τον άνδρα; ή πως κατασκευάζεται η γυναίκα, Εκδόσεις Δωρικός, Αθήνα 1986.
18. Λυκιαρδοπούλου Κλαίρη, Ο ρόλος της γυναίκας στη σημερινή κοινωνία, Εκδόσεις Μέγας Σείριος, Αθήνα
19. Μαράς Στάθης, Η Γυναίκα, Κοινωνική Ανισότητα και ερωτικό τραγούδι, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1990.
20. Ματσαγγούρας Γ. Ηλίας, Η επίδραση των Ελληνικών Μαθηματικών βιβλίων στην επίδοση των μαθητριών στα Μαθηματικά, Εκδόσεις ΝΕΑ ΠΑΙΔΕΙΑ, Αθήνα 1982.
21. Μουσούρου Λουκία, Γυναικεία απασχόληση και Οικογένεια στην Ελλάδα και αλλού, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Ι.Δ.Κολλάρου και ΣΙΑ Α.Ε., Αθήνα 1985.
22. Νέα Εστία, Η προσφορά της γυναίκας στον πολιτισμό, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1982.
23. Νικολαΐδου Μάγδα, Δουλειά και χειραφέτηση. Η γυναίκα στην Ελλάδα, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1981.

24. Ξηραδάκη Κούλα, Το φεμινιστικό κίνημα στην Ελλάδα 1830-1936, Πρωτοπόρες Ελληνίδες, Εκδόσεις ΓΛΑΡΟΣ, Αθήνα 1988.
25. Ξηροτύρης Ν. Ιωάννης, Γενεές και Αντιθέσεις, Επιστημονική Επετηρίς Βιομηχανικής Σχολής Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1970.
26. Ξηροτύρης Ν. Ιωάννης, Οι προκαταλήψεις ως αντικοινωνικό φαινόμενο, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 1972.
27. Παλαιολόγος Π., Αν κυβερνούσαν οι γυναίκες, Εκδόσεις ΚΝΩΣΣΟΥ, Αθήνα 1943.
28. Πανταζή-Τζίφα Κωνσταντίνα, Η θέση της γυναίκας στην Ελλάδα, Εκδόσεις ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ, Αθήνα 1984.
29. Παπανδρέου Μαργαρίτα, Επειδή είμαστε γυναίκες, Εκδόσεις ΚΑΚΤΟΣ, Αθήνα 1990.
30. Παρασκευόπουλος Ιωάννης, Εξελικτική Ψυχολογία, Τόμος Β, Αθήνα
31. Παρασκευόπουλος Ιωάννης, Στοιχεία Στατιστικής, Αθήνα 1984.
32. Πουλαντζάς Νίκος, Πολιτική Εξουσία και Κοινωνικές τάξεις, Εκδόσεις ΘΕΜΕΛΙΟ, Σύγχρονη Σκέψη, Αθήνα 1982-1985.
33. Σαμαρτζή Μαρία, Όνομα Γυναίκα, Εκδόσεις ΕΞΑΝΤΑΣ, Αθήνα 1992.
34. Σκουτέρη - Διδασκάλου Νόρα, Ανθρωπολογικά για το γυναικείο ζήτημα, Εκδόσεις Ο ΠΟΛΙΤΗΣ, Αθήνα 1991.
35. Τάκαρη Ντίνα , Περιπλέοντας στη Μεσόγειο, Αθήνα 1972.
36. Τάκαρη Ντίνα, Η κοινωνική και επαγγελματική θέση της σημερινής γυναίκας (στην Ελλάδα και στο Εξωτερικό), Αθήνα 1978.
37. Τάκαρη Ντίνα, Η γυναίκα από την Αρχαιότητα ως την Τεχνολογική Επανάσταση, Αθήνα 1984.

38. Τσαούσης Δ.Γ., Η κοινωνία του ανθρώπου, Κοινωνιολογική Βιβλιοθήκη, Εκδόσεις Guttenberg, Αθήνα 1977.
39. Φίλιας Β., Εισαγωγή στη Μεθοδολογία και τις τεχνικές των Κοινωνικών Ερευνών, Εκδόσεις Guttenberg, Αθήνα 1977.
40. Φραγκουδάκη Άννα, Τα Αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού Σχολείου. Ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία, Εκδόσεις ΘΕΜΕΛΙΟ, Αθήνα 1978.
41. Φωτιάδης Θανάσης, Γυναικοκρατία (Μητριαρχία) Ελληνική. Συμβολή στην Εθνογραφία, Εκδόσεις Ι. Χατζηνικολή, Αθήνα 1980.
42. Χαρίστου Μ., "Η επαννελεματική εκλογή των κοριτσιών", Σύγχρονη Εκπαίδευση, Αθήνα 1989.
43. Χρηστέα - Δουμάνη Μαριέλλα, Η Ελληνίδα μητέρα άλλοτε και σήμερα, Εκδόσεις ΚΕΔΡΟΣ, Αθήνα 1989.

Β. ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΕΝΗ ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

44. Alison Claude, Η διπλή καταπίεση της γυναίκας. Εξουσία αστική και εξουσία ανδρική, Μετάφραση Σοφία Μαρτίνου, Εκδόσεις ΡΑΠΠΑ, Αθήνα 1976.
45. Davis Angela, Γυναίκες φυλή και τάξη, Μετάφραση Πιερέτα Διαμαντοπούλου, Αθήνα 1984.
46. Dowling Colette, Το σύνδρομο της Σταχτοπούτας. Ο φόβος της γυναίκας μπροστά στην ανεξαρτησία, Μετάφραση Μαρίνα Λώμη, Εκδόσεις ΓΛΑΡΟΣ, Αθήνα 1983.
47. Johnas A. David, Γυναίκα και εξουσία. 5.000.000 χρόνια γυναικοκρατίας, Μετάφραση Δημοσθένης Κούρτοβικ, Εκδόσεις ΠΟΡΕΙΑ, Αθήνα 1984.

48. Marcuse, Εξουσία και Οικογένεια, Μετάφραση Δημοσθένης Κούρτοβικ, Εκδόσεις Κάλβος, Αθήνα 1976.
49. Μαρξ Κ. - Ένγκελς Φ., Άπαντα, Τόμος XIV
50. Mill - Stuart John, Η αξία της γυναίκας, Μετάφραση Δημήτρη Κωστελένου, Εκδόσεις ΓΛΑΡΟΣ, Αθήνα 1983.
51. Μπελόττι - Τζιανίνι Έλενα, Απ' την πλευρά των κοριτσιών, Εκδόσεις ΒΕΡΓΟΣ, Αθήνα 1977.
52. Μπιριούκοφ Ν.Σ., Η τηλεόραση στη Δύση και τα δόγματά της, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1984.
53. Ντε Μπωβουάρ Σιμόν, Το δεύτερο φύλο, Αθήνα 1979.
54. ΟΜΑΔΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ, Οι γυναίκες σήμερα, Μετάφραση Μαρία Νεοφωτίστου, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1977.
55. Ο' Νείλ Νένα και Τζωρτζ, Ανοιχτός Γάμος, Μετάφραση Μπάμπη Γραμμένου, Εκδόσεις ΘΥΜΑΡΙ, Αθήνα 1979.
56. Πλάτων, Πολιτεία, Μετάφραση Ιωάννης Γρυπάρης, Αθήνα 1977.
57. Ράττνερ Γιόζεφ, Ψυχολογία της γυναίκας. Η σύγχρονη γυναίκα ανάμεσα στο μύθο και στην πραγματικότητα, Εκδόσεις Μπουκουμάνη, Αθήνα 1970.
58. Ρηντ Έβελυν, Προβλήματα της πάλης για την απελευθέρωση της γυναίκας, Μετάφραση Μάνια Τσελέντη, Εκδόσεις ΠΥΛΗ, Αθήνα 1980.
59. Rowbotham Sheila, Στο περιθώριο της Ιστορίας. 300 χρόνια γυναικείας καταπίεσης και αγώνων, Μετάφραση Ελένη Βαρίκα, Εκδοτική Ομάδα Γυναικών, Αθήνα 1980.
60. Χουίλερ Σ.-Φεντερίκι Σ., Η πολιτική οικονομία της γυναικείας απελευθέρωσης, Μετάφραση Νίκος Β. Αλεξίου, Εκδόσεις ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ, Αθήνα.

Γ. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

61. Κονδύλη Μαριάννα, Περιοδικό Εκδόσεων "Σκούπα", τεύχος 4, Αθήνα Ιούλιος 1980.

Δ. ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΕΣ

62. Βασικά Θέματα της Κοινωνιολογίας και Κοινωνιολογικό Λεξικό, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1982.

63. Γενική Παγκόσμια Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Larous, Τόμος 8.

64. Γιοβάνης Χρήστος, Λεξικό όλης της Ελληνικής Γλώσσας. Θησαυρός, Παγκόσμιος Εκδοτικός Οργανισμός Χρήστος Γιοβάνης Α.Ε.Β.Ε.

65. Διακήρυξη των Η.Π.Α. για την κατάργηση των διακρίσεων εις βάρος των γυναικών. Ίσα δικαιώματα για γυναίκες και άνδρες. Καιρός για δράση.

66. Ελληνικό Λεξικό, Εκδόσεις Τεγόπουλος - Φυτράκης, Αθήνα 1989.

67. Νέο Λεξικό της Ελληνικής, Εκδόσεις Σταφυλίδη, Αθήνα 1978.

Ε. ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

68. Johnson - Τουρνά Αμαλία, Σημειώσεις, Μέθοδοι Κοινωνικής Εργασίας, Πάτρα 1990.

ΣΤ. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

69. Babad Elisha, "Intergroup Relations", Beverly Hills, London 1983.

70. Babad E. - Birnbaum M.-Benne K., Group Influences on Personality Identity. "Theories of Prejudice", 1983.

71. Bart J. and others, Dick and Jane as victims. Stereotyping in Children's Readers, Women on Words and Images, Princeton N.I., 1972.
72. Frasher A. - Walker A., Sex Roles in early Reading Text books, στο Maccia S.E. (ed). Women and Education, Charles C.T., U.S.A. 1975.
73. Frazier N. - Sadker M., Sexism in School and Society, Harper and Row, New York 1973.
74. Gehrie J. Mark, Aspects of Dynamics of Prejudice, Chicago 1976.
75. Hartley E.R. - Klein A., Sex-role Concepts Among Elementary school Age Girls, στο Pottker J. - Fisher A. (eds.), Sex Bias in the Schools, Accos. Publications Pr., 1978.
76. Heshusius - Girlsdorf L.T. - Girlsdorf D.T., Girls and Females, Boys and Males: a content analysis of Career Materials, Personal and Guidance Journal, 1975.
77. Kelly and others, Traditionalist and trendies: teachers' attitudes to educational issues, στο Weiner G. - Arnot M. (eds), Gender under Scrutiny: New Inquiries, Open University, 1987.
78. Steffle B., Run, Mama, Run: Women Workers in Elementary Readers, στο Maccia S.E. (eds) Women and Education, Charles C.T., U.S.A. 1975.
79. Traub D. - Werner, Towards a theory of Prejudice, Toronto 1984.
80. Weiner G., Sex differences in Mathematics Performance: A review of research and possible action στο Deem R. (ed), Schooling for women's Work, Raittedge and Kegan Paul, London 1980.

